

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZ EDEBİYATINDA SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK
(APHRA BEHN'İN “OROONOKO VEYA SOYLU KÖLE”
ROMANI ÖRNEĞİ)**

Ümit ÖZTÜRK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Taner TATAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Malatya, 2012

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZ EDEBİYATINDA SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK
(APHRA BEHN'İN “OROONOKO VEYA SOYLU KÖLE”
ROMANI ÖRNEĞİ)**

Ümit ÖZTÜRK

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı

Doç. Dr. Taner TATAR

Yüksek Lisans Tezi

Malatya - 2012

KABUL VE ONAY

Ümit ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “İngiliz Edebiyatında Sömürgecilik Ve Kölelik (Aphra Behn’in “Oroonoko veya Soylu Köle” Romanı Örneği)” başlıklı bu çalışma, 10.10.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ (Başkan)

Doç. Dr. Taner TATAR (Danışman)

Doç. Dr. Hüsnüye CANBAY TATAR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun 1 (Bir) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Ümit ÖZTÜRK

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Taner TATAR'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İngiliz Edebiyatında Sömürgecilik Ve Kölelik (Aphra Behn'in “Oroonoko Veya Soylu Köle” Romanı Örneği)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ümit ÖZTÜRK

İmza

Gerçek isimleri Oroonoko veya Imoinda olmasa da
kurmaca dünyalarda hatırlanma imkânına kavuşmuş;
sömürgecilik ve kölelik uygulamalarının kurbanı olmuş

Oroonoko ve Imoinda'lara...

ÖNSÖZ

Çalışmanın tamamlanmasında yardımlarını gördüğüm, fikir ve eleştirileriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Taner TATAR'a içtenlikle teşekkür ederim.

Derslerine katılma bahtiyarlığına eriştiğim, toplumsal meselelere dair sahip olduğum muhayyileyi dersleriyle pekiştiren ve yanırlarımı görmemi sağlayarak değıştiren bölüm hocalarımızdan Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU'na, Doç. Dr. Hüsniye Canbay TATAR'a, Doç. Dr. Yaşar KAYA'ya ve Yard. Doç. Dr. Vehbi BAYHAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın bir bölümünü Amsterdam Vrije Univesitesi'nde gerçekleştirmem için gerekli finansal desteğı sağlayan Türkiye Yüksek Öğrenim Kurulu'na ve daveti için Prof. Dr Michel ter HARK'a; tezin bir kısmını şekillendirmemde mail yoluyla sorularıma verdiği cevaplarla, kaynak tavsiyeleriyle yardımda bulunan Chapman Üniversitesi'nden Prof. Dr. Richard RUPPEL'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Ders dönemi boyunca, yol arkadaşlıkları ve teze dair yapmış oldukları eleştirilerinden ötürü meslektaşlarım Sebat ÇELİK ve Ali KORKUT'a, bu dönemin bütün zorluklarına benimle birlikte katlanan eşime ve aileme de şükranlarımı sunarım.

Ümit ÖZTÜRK

MALATYA-2012

ÖZET

ÖZTÜRK, Ümit. İngiliz Edebiyatında Sömürgecilik ve Kölelik (Aphra Behn'in "Oroonoko veya Soylu Köle" Romanı Örneği) – Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2012.

Bir metnin sosyolojik açıdan okunması diğer okuma biçimleriyle kıyaslandığında daha avantajlı gözükmemektedir. Yazar, eser, okur ve ilk üç bileşeni kapsayan toplum ögesi sosyolojik okuma sürecinde önemli faktörlerdir. Sosyal teorilere dayalı diğer okuma biçimleri bazı sınırlılıklara sahipken sosyolojik okuma, araştırmacılara daha geniş bir perspektif sunar.

Bu çalışmada, Aphra Behn'in "Oroonoko veya Soylu Köle" romanını, sosyolojik imgelemin bütüncül perspektifiyle okumak amaçlanmıştır. Behn'in eseri, sömürge edebiyatının birçok arketipini bünyesinde barındıran bir metin olarak, bir süreliğine İngiliz Edebiyatı'nda soylu vahşinin ilk sunumu; sömürgecilik karşıtı, kölelerin serbest bırakılması ve azat edilmesini destekleyen ilk roman olarak okunmuştur. Zamanla eleştirel bir okur grubu ortaya çıkmıştır. Bu grup, metine dair sahip olunan bu tür algıların ve rutin okumaların sarsılmasına ve gizemli noktaların açığa çıkarılmasına çalışmıştır. Bu çalışma da rutin okumaları sarsarak; bütüncül kavrayışını Edebiyat Sosyolojisinden alan kendi perspektifiyle benzer bir ideale hizmet eder.

Bu çalışma kapsamında toplum ve edebiyat ilişkisine dair bazı konular ve kavramlar tartışılmıştır. Tarihsel arka plan dâhilinde "kölelik, sömürgecilik, şarkiyatçılık, ırkçılık" gibi bazı kavramlar tanımlanmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. "Sömürgeciliğin ve Köleliğin Meşruiyeti" kölelik ve sömürgeciliğe dair muğlak bir meselenin açıklığa kavuşturulması açısından tüm bu konular içerisinde en önemli olanıdır. Shakespeare'den Defoe'ya sömürge edebiyatının ortaya çıkışı da tartışılmıştır. Behn'in sosyal statüsü, ideolojisi, eğitimi, arkadaş çevresi, ailesi, mesleği, medeni durumu ve hayatındaki

değişimler de analiz edilmeye çalışılmıştır. Sosyolojik biyografisinin yanı sıra metindeki retoriği de çözümlenmeye çalışılmıştır. Son bölümde Behn'in eseri, kölelik ve sömürgecilik yönünden incelenmiştir. Sömürgecinin ve sömürülenin portreleri çizilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma sonucunda, Behn'in metninin kölelerin azat edilmesinden yana olmadığı ve sömürgecilik karşıtı olmadığı sonucuna varılmıştır. Metin, karakterlerin köleleriyle olan ilişkileri açısından okunduğunda Behn'in söyleminde iki tür sömürgecilik modeli çözümlenmek mümkün gözükmemektedir. Birisi, Behn tarafından desteklenmekte diğeri ise eleştirilmektedir. Behn, şiddetle yönetilen ve işkenceye uğrayan kölelere sempati duyarken bir yandan da bünyesinde şiddet ve işkence olmayan yeni bir kölelik ve sömürgecilik paradigması kurmaya çalışmaktadır. Behn, okurlarına kölelerine asla eziyet etmeyen onları şiddet olmaksızın yöneten bazı karakterler ve aynı zamanda kölelerine tam tersi yönde muamelede bulunan bazı karakterler tanıtmaktadır. Bu mevzudaki temel sorun şudur: Gerçek hayatta şiddet olmaksızın var olan böyle bir sömürgecilik modelini görmek mümkün müdür? Sömürgecilik tarihine baktığımızda böylesi bir sömürgeciliğin daha önce var olmadığını görebiliriz. Öyleyse Behn, sömürgecilik ve köleliğe dair ütöpik bir teori kurmaktadır. Böylece retoriğiyle yanılsamalar üretmekte ve plantasyon sahiplerinden oluşan yönetici sınıfı desteklemektedir. Fakat Behn, bunu yaparken (sömürgecilik ve köleliğe duyulan) nefretin yönünü zenginler sınıfının mensuplarından aşağı sınıf üyelerine çevirmek için bazı karakterleri nesneleri olarak kullanmaktadır.

Behn'in barbar karakterlerinin de üst sınıfa ait olmaları gerçeğine rağmen, tutumları ve ahlaki değerleri Behn tarafından aşağı sınıfla ilişkilendirilmektedir. Bu çelişkide Behn'in görevi nedir? O, ürettiği yanılsamalar sayesinde, kendini beyaz sömürgeci ve sömürülen siyah nesne arasındaki barış elçisi olarak takdim eder. Behn'in metninde şiddetten ve işkenceden arındırılmış yeni bir sömürgecilik modeli sunulmaktadır. Böyle olsa bile, bütün köleler Behn'in gözünde aynı değere sahip değildir. Oroonoko, Behn için soyluluğu ve Avrupalılaştırılmış olduğu için değerlidir.

Bununla birlikte romanın sonunda irrasyonel bir köleye dönüşecek ve eşinin canına kıyacaktır. Hikâyenin sonlarına doğru Behn'in soylu vahşiye dair fikirleri de değişecektir. İlk bakışta kölelere sempati duymasına rağmen, eserinin retoriğinde şarkiyatçı, ırkçı ve sömürgeci tutumlarını okumak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Aphra Behn, Oroonoko Veya Soylu Köle, sömürgecilik, kölelik, şarkiyatçılık, ırkçılık, soylu vahşi, sömürgeciliğin meşruiyeti

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Ümit. Colonialism and Slavery in English Literature (Case of Aphra Behn's Novel "Oroonoko or The Royal Slave") – Master's Thesis, Malatya, 2012.

Sociological reading of a text seems more advantageous when compared to other reading forms. Author, work, reader and society (covering all the first three factors) are very important factors in the process of sociological reading. While some other reading forms that are based on different social theories may have some limitations, sociological reading presents a wider perspective to researchers.

In this study, it was aimed to read the famous novel of Aphra Behn, "Oroonoko or The Royal Slave" from the holistic perspective of sociological imagination. As a text containing the most of the archetypes of colonial literature, Behn's work has been read as the first presentation of the noble savage, first anti-colonialist, first emancipationist and abolitionist novel for some time in English Literature. In time, a group of critical readers occurred to demystify and disrupt such perceptions and routine readings of the text. This study serves to a similar ideal by disrupting the routine readings from its own perspective that takes its holistic comprehension from the Sociology of Literature.

Within the scope of this study, some terms related to the relationship between society and literature were discussed. Within the historical background, some terms such as "slavery, colonialism, orientalism and racism" were defined and tried to be understood. "Legitimacy of Colonialism and Slavery" is the most important one of all these topics for the demystification of an ambiguous point about colonialism and slavery. Emergence of colonial literature from Shakespeare to Defoe was discussed, too. Behn's social status, ideology, education, social circle, family, job, marital status, changes in her life were tried to be analyzed. In addition to her

sociological biography her rhetoric in the text was also tried to be analyzed. In the final chapter, Behn's work was analyzed in terms of the slavery and colonialism. The portraits of the colonizer and the colonized were tried to be drawn.

As a result of this study it was found that Behn's work isn't an abolitionist and anti-colonialist text. When the text is read from the perspective of the relationships of the characters with their slaves, it seems possible to analyze two kinds of colonialism models in Behn's discourse. One is criticized and the other is supported by Behn. While she sympathizes with the slaves who were tortured and governed by violence she tries to construct a new paradigm of colonialism and slavery in which there is no violence and torture. Behn, introduces to her readers some characters who never tortures but governs their slaves without violence and in the same time some other characters that treat their slave vice versa. At this point the main problem is that is it really possible to see such a colonialism model that exists without violence in real life? When we look at the history of colonialism, we can see that there has never been such colonialism before. So, Behn constructs a utopic theory of colonialism and slavery. Thus she produces mystifications with her rhetoric and supports the ruling class of plantation owners. But when Behn does it, she uses some characters as her objects to change the direction of hatred (felt for the colonialism and slavery) from upper class to the members of the lower class.

Despite the fact that Behn's barbarian characters also belong to the upper class, their attitudes and morals are associated with lower class by Behn. What is Behn's duty in this dilemma? She introduces herself as the peace envoy of a utopic colonialism between the white colonizer and black colonized object, thanks to the mystifications that she produces. A new colonialism model is shown as sterilized from violence and torture in Behn's text. Even so, all the slaves don't have the same value in Behn's eye. Oroonoko is valuable for Behn as he is a royal slave and Europeanized one. However he will be an irrational slave and murder his wife at the end of the

novel. Behn's views about 'noble savage' will also change towards the end of the story. Although she sympathizes with the slaves at first sight, it is possible to read her orientalist, racist and colonialist tendencies within the rhetoric of her work.

Keywords: Aphra Behn, Oroonoko Or The Royal Slave, colonialism, slavery, orientalism, racism, noble savage, legitimacy of colonialism

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ VE SÖMÜRGEÇİLİK	6
1.1. EDEBİYAT VE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ.....	6
1.1.1- Edebiyat Sosyolojisi	6
1.1.2- Mitlerden Günümüze Edebiyatın Bilime Sundukları	19
1.1.3- Edebiyatta Kurgu, Gerçeklik ve İdeoloji	23
1.1.4- Retorik, Kültürel Kodlar ve Edebiyat	27
1.2. ESERİN KONUSUYLA İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLARIN SOSYOLOJİK TAHLİLİ	32
1.2.1- Avrupa’da İç Sömürgecilik.....	33
1.2.2- Coğrafi Keşifler ve Sömürgeciliğin ‘Keşif Kolu’: Oryantalizm.....	35
1.2.3- Sömürgecilik, Kölelik ve Merkantilizm.....	45
1.2.4- Köleliğin ve Sömürgeciliğin Meşruiyeti	56
1.2.5- Kölelik ve Sömürgeciliğin Sonuçları.....	65
1.3- İNGİLİZ EDEBİYATINDA SHAKESPEARE’DEN DEFOE’YE SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK	72
1.3.1- Sömürgecilik ve Kölelik Üzerine Yazılmış Metinlerin Yorumlanmasında Tutum ve Örnek Metinler.....	72
1.3.2- William Shakespeare: Fırtına (1610 - 1611)	77
1.3.3- Aphra Behn: Oroonoko veya Soylu Köle (1688)	80
1.3.4- Daniel Defoe: Robinson Crusoe (1719).....	86
İKİNCİ BÖLÜM	92
SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK EKSENİNDE ROMANIN ANALİZİ	92
2.1- Yazarın Biyografisi	92
2.2- METNİN (ESERİN) ÖZELLİKLERİ.....	108
2.2.1- Üslup.....	108
2.2.2- Mekân ve Zaman	110
2.2.3- Karakterler	112
2.3- “OROONOKO VEYA SOYLU KÖLE” ROMANINDA SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK	119
2.3.1- Bakir Surinam ve Koramantienli Köleler	123

2.3.2- Kral Soyundan Gelen Prens Oroonoko'dan Soylu Köle Ceaser'a	128
2.3.3- Kurmaca Dünyada İmkânsız Aşk Yoktur	133
2.3.4- Ceaser'ın İsyan Nutku ve Şiddetin Köleliğe Kazandırdığı Meşruiyet.....	139
2.3.5- İrrasyonel ve Yozlaşmış Köle "Ceaser".....	143
2.3.6- Aphra Behn'in Sömürgecilik Anlayışı	147
SONUÇ	156
KAYNAKÇA.....	160

TABLolar DİZELGESİ

Tablo 1. Coğrafi Keşifler	42
---------------------------------	----

ŞEKİLLER DİZELGESİ

Şekil 1. Edebi eserin oluşumundaki faktörler ve toplum ilişkisi.....	15
--	----

RESİMLER DİZELGESİ

Resim 1. "Oroonoko or the Royal Slave" romanının ilk baskısının kapak resmi	81
Resim 2. "Robinson Crusoe" romanının ilk baskısının kapak resmi	90

GİRİŞ

Bazen bilimsellikten uzak, kulaktan dolma bilgiler edinerek bazen de temelsiz iddialar üzerinden birileri tarafından yapılmış yorumları okuyarak edebi eserler ve yazarları hakkında malumat sahibi oluruz. Zamanla bazı konulara dair edindiğimiz bilgileri özümseyebilir; hatta herkesin bu konular hakkında bizim gibi düşündüğü hissine kapılabiliriz. Çünkü baştan itibaren sorgusuz-sualsiz bir biçimde bazı kabulleri benimseyerek başkalarının dar kalıplarının ve ufaksuzluklarının kurbanı olmuşuzdur. Aşına olduğumuz toplumsal gerçeğin zihnimizdeki inşasına, başkalarının elleri değmiştir. Bir gerçek olarak kabullendiğimiz mesele, başkalarının akıl ve mantık süzgecinden geçerek idrakimize ulaşmıştır. Böylece aşinalığımız ve sorgusuz bir biçimde kabullenişimiz, öğrenmeye, tefekkür etmeye ve eleştirmeye açık olan kapılarımıza perçinler vurmuştur. Bu tekdüzelikten kurtulmak ve aşinalığı sorgulamak için sosyolojik düşünmek yenilikçi bir başlangıç olabilir.

Bauman'ın ifadesiyle *“Aşinalık yalnızca sorgulayıcılığın ve eleştirinin değil, aynı zamanda yenilik arayışının ve değiştirme cesaretinin de en amansız düşmanıdır.”*¹ Bauman'ın kastettiği anlamda değiştirme ve yenilik arayışı, sırf bir şeyleri değiştirmek için değiştirmek ve durduk yerde bir mevzuda yenilik getirmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Sosyolojik düşünmek, alışılmış kalıpların dışına çıkarak bazen tabuları yıkarak gerçekleştirilen radikal ve devrimci bir okuma ve anlama biçimidir. Sosyolojik okumak, buz dağının görünmeyen kısmını da merakla arama çabasıdır; birilerinin hoşuna gitmese bile rutini sorgulamak ve bozmaktır. Böylece aşinalığımızın kurbanı olmaktan kurtulabilir ve öğrenmek, keşfetmek için yeni ufuklara, duyuş, seziş ve kavrayış mertebelerine açık hale gelebiliriz.

Bazı örneklerle açıklamak gerekirse; herkes en az bir tane “Nasreddin Hoca” fıkrası bilir veya en az bir tanesini dinlemiş en kötü ihtimalle de bir

¹ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s.24

muhabbet ortamında duymuştur. Fakat pek çok kimse kahkahalarla güldüğü bu fıkraların sosyolojisini merak etmez. Oysa “Nasreddin Hoca Fıkraları” Türk kültürünün hafızasıdır ve geleneğin aktarım şekillerinden biridir. Yine benzer bir örnekle; “Manda Yuva Yapmış Söğüt Dalına” türküsünü dinlemek veya “Bu türkü hangi sebeple, hangi şartlarda, ne zaman ve kim tarafından yazılmış?” gibi bazı sorular sormak ayrı şeylerdir. Birincisi vakit geçirmek, eğlenmek; ikincisi ise türkünün sosyolojisini yapmaktır. Acaba dinlenildiğinde sözleri itibariyle saçma olduğu hissi veren bu türküde ozanına ve dönemine dair neler gizlidir? Bu gizil mananın keşfinde sosyolojik düşünmek yetkin bir okuma biçimidir. Sosyolojik okumak ve düşünmek, “*Çıktım erik dalına anda yedim üzümü*” diyen Derviş Yunus’u anlamaktır.

Edebiyatı sosyolojinin perspektifinden okumak, edebî eserin meydana gelmesinde dâhili olan bütün değişkenleri toplum içindeki konumlarına ayrı ayrı yerleştirerek bütüncül bir nazarla edebiyat ve toplum münasebetini aydınlatma uğraşdır. Edebiyat Sosyolojisi, edebiyat ve toplum ilişkisini kavrama çabasında diğer okuma biçimlerinden farklı olarak “toplum, yazar, eser ve okur” öğelerini kendine has bütüncül bir yöntemle ele almayı hedeflemiştir. Edebiyat Sosyolojisi, bu öğelerin çözümlenmesinde ayrıntıları ihmal etmeden farklı değişkenleri yerli yerine oturttarak bu değişkenler arasındaki ilişkileri ve birbirleri üzerinde bıraktıkları etkileri de keşfetme çabasıdır.

Yazarın ruhunda toplum tarafından mayalanan dünya görüşü, bu görüşün esere yansıması, eserden okurlara ulaşan bu anlayış, okurların (toplumun) ruhunda oluşan kıvılcım – ki bu bazen tepkisel de olabilir – edebiyat sosyolojisinin araştırma sahasına girebilir. Edebiyatı sosyolojik okumak, eserin ortaya çıkmasını sağlayan koşulları keşfedebilmek için bütün ihtimalleri hesaba katarak ve bütün arka planı kapsayacak biçimde yapılacak bir okumayla gerçekleştirilebilir.

İçinde bulunduğu toplumla ters düşen ve toplumunun genel kabullerine karşı antitezler üreten bir yazar (sanatçı) da edebiyat sosyolojisinin konusu

olabilir. Zira ters düştüğü ve anti tezler ürettiği yapı da toplumun bizzat kendisidir. Toplum, yazarın ruhunda olumsuz anlamda bir kıvılcımı tetiklemiş de olabilir. Toplumun mayası aksi yönde tutabilir ve istenmeyen bir etkiyi de doğurabilir. Sanatçı, eseri vasıtasıyla haykırdığı antitezde kendine taraftar da toplayabilir. Edebi eser bir zarfa benzetilecek olursa; zarfın mazrufuna düşülen not, yazarın gönlünden ve fikrinden kalemine sızan düşünceleridir. Bu düşünceler vasıtasıyla yazar, toplumuna hatta insanlığa mesajını ulaştırabilir. Eser, yazarın mektubudur; posta güvercinidir.

Edebiyatın kurmaca yönü yadsınamaz; fakat edebiyat sosyolojisi kurmaca bir metine içkin gerçeğin gün yüzüne çıkartılmasını da sağlayabilir. Zira her yazar, eserinde yeni bir dünya kurar. İster istemez bu dünyaya gerçeklikten bir şeyler katar. Bu gerçeklik kurmaca karakterlerin gerçek dünyayla olan ilişkilerinde aranır. La Fontaine masalarındaki tilki ve karga karakterleri gerçek dünyada konuşamaz. Fakat gerçek dünyada tilki ve karga karakteri sergileyen bir sürü insan vardır. Bu açıdan karga ve tilki arasında geçen konuşmaların gerçekliği ise gerçek dünyadaki insan ilişkileriyle olan benzerlikte aranabilir.

Bu çalışmada Edebiyat Sosyolojisi kapsamında ele alınacak olan “Oroonoko veya Soylu Köle” romanı, İngiliz Edebiyatında Daniel Defoe ile birlikte geliştirilecek ve devam edecek olan “kolonyal kurgu” romanlarının ilk örneğidir. Eserde İngiliz köle tacirlerinin Afrika’dan satın alarak veya bazen de esir ederek kaçırdıkları köleleri, Surinam’a getirip şeker plantasyonlarında çalıştırılmak üzere kolonicilere sattıkları anlatılır. Kölelere yapılan işkenceler ve sömürgeciliğin çirkin yüzü gözler önüne serilir. Surinam halkının ve romanın kahramanı Afrikalı Oroonoko ve sevgilisi Imoinda’nın şahsında Jean Jack Rousseau’nun romanın yazılmasından aşağı yukarı yetmiş yıl sonra kavramlaştıracığı “soylu vahşi” kutsanır. Bununla birlikte “Oroonoko veya Soylu Köle” romanının, okurlar tarafından tam manasıyla anlaşıldığını söylemek zordur. Bunun sebeplerinden biri, okurların ve eleştirmenlerin sorgulayıcılıktan uzak ve duygusal yaklaşımıdır. Diğer bir sebep ise eser ve

yazar hakkında aşına olunan sömürgecilik ve kölelik karşıtı söylemlerin okurlar tarafından sorgusuz bir biçimde benimsenmiş olmasıdır.

Edebiyat sosyolojisi kapsamında yapılan bu çalışmada, esere ilişkin oluşan rutin okuma ve aşinalık sorgulanacak; “eser ve yazar”, okurların ve eleştirmenlerin görüşleri de hesaba katılarak sosyolojik imgelemin bütüncül ve eklektik perspektifiyle ele alınacaktır. Fakat bu çalışmada gerçekleştirilecek olan “rutin okumaları ve aşinalığı sorgulama anlayışı”, sırf sorgulamak ve bir ‘*bit yeniği*’ bulmak amacıyla değildir. Aksine, iddianın doğrulanmasına veya yanlışlanmasına hizmet eder. Karl Popper’ın meşhur yanlışlama teorisinden hareketle “Bilim bir yanlışlama sürecidir.” Ve bu süreç ancak yeni soruların sorulması ve yeni okumaların yapılmasıyla gerçekleşebilir.

Eseri sosyolojik okuma çabasında cevaplanmaya çalışılacak olan soru; İngiliz Edebiyatının ilk profesyonel kadın yazarı olarak anılan Aphra Behn’in, “Oroonoko veya Soylu Köle” adlı eserinde söylem olarak benimsediği ideolojinin sömürgecilik karşıtı veya sömürgecilik taraftarı olup olmadığı sorunsalıdır. Metnin retoriği ve yazarın ideolojisini keşfetmek niyetiyle yazarın biyografisi ve metnin sosyolojik çözümlemesi üzerinde de durulacaktır. Yazarın doğumundan itibaren içinde bulunduğu siyasî ve toplumsal şartlar; mesleği, ait olduğu sınıf, eğitimi, sosyalleştiği çevre ve ideolojisi gibi hususlar da ele alınarak eser ve yazar edebiyat sosyolojisi kapsamında incelenecektir.

Bu çalışma, edebi metnin sosyolojik okumasına yöneliktir. Birinci bölümün “Edebiyat ve Edebiyat Sosyolojisi” adlı alt başlığında, metnin analizinde ve yazarın biyografisinde benimsenecek olan yöntem; Edebiyat Sosyolojisi, edebiyat ve toplum ilişkisi, edebiyatın ideolojik boyutu, kurmaca ve gerçek ikiliği gibi sorunlara değinilecek ve bu sorunlar tartışılacaktır.

“Eserin Konusuyla İlişkili Temel Kavramların Sosyolojik Tahlili” başlıklı bölümde ise eserin ve araştırmının konuları olan “sömürgecilik ve kölelik” kavramları ve bu kavramların ilişkili olduğu diğer kavramlar tarihî arka planın

hesaba katılmasıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle “Köleliğin ve Sömürgeciliğin Meşruiyeti” başlığı altında eserde okurlar tarafından gözden kaçma ihtimali olan bir hususa dikkat çekilecektir.

“İngiliz Edebiyatında Shakespeare’den Defoe’ye Sömürgecilik ve Kölelik” başlığı altında ise “Oroonoko veya Soylu Köle” romanı, bu iki önemli yazarın eserleri ile olan ilişkisi açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu bölümde kölelik ve sömürgecilik üzerine yazılan metinlerin çözümlenmesinde bir tutum geliştirilmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde yazarın biyografisi ele alınacak; metnin üslubu, olayların geçtiği mekân ve zaman üzerinde durulacaktır. Karakterler üzerinde yapılacak çözümlerle şahıslar üzerinden sömürgecilik ve kölelik düzeni analiz edilecektir. Yazar ve eser sosyolojik bir bakışla incelenecek; eserin ve yazarın retorik ve ideolojik çözümlenmesi yapılmaya çalışılacaktır. “Oroonoko Veya Soylu Köle Romanında Sömürgecilik Ve Kölelik” başlığı altında ise eserde sunulan sömürgecilik ve kölelik pratikleri incelenecek; sömürgecinin ve sömürülenin portreleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ VE SÖMÜRGEÇİLİK

1.1. EDEBİYAT VE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ

1.1.1- Edebiyat Sosyolojisi

Arapça'dan alınmış olan edebiyat kelimesi “edeb” kökünden gelir. Edeb'in “*halk arasında hüküm süren en güzel ahlak, insanları fenalıklardan sakındırıp iyiliğe sevkeden meleke, güzel huy ve hayırlı amel*” gibi manaları vardır.² Edebiyyat ise “*nazımlı, nesirli güzel sözler*” ve “*bu sözlerden bahseden ilim*” anlamına gelir.³ Edebiyat insanla varolur ve insanla şekillenir; aynı zamanda edebiyat insana yeni bir hüviyet kazandırarak beşeri münasebetleri yönlendirip şekillendirebilir. Bireylerin ve toplumun hem etken hem de edilgen bir aracı olarak edebiyat insana ve topluma yöneliktir. Edebiyat, destanlarda, şiirlerde, öykülerde, romanlarda ve diğer edebi türlerde vücut bularak kadimden günümüze kadar varlığını devam ettirir. Geçmişin fısıltılarını ve geleceğin müjdelerini ilk günkü tazeliğiyle bizlere aksettirir.

Edebiyat'ın toplumsallığı ve beşeri münasebetlerle olan ilişkisi üzerinde yoğunlaşan edebiyat sosyolojisi ise edebiyatın esestetik yönleriyle ilgilenmek yerine “*edebiyatı izlek alarak*” ve edebiyatın birikimlerinden faydalanarak toplumsal durumları sosyolojik bir analizle tahlil etme çabasına denk düşer.⁴ Edebiyatı izlek almak, bir bakıma edebiyatı sosyoloji çalışmaları için bir laboratuvara dönüştürmek şeklinde yorumlanabilir. Edebiyatın ve sosyolojinin ortak özelliği topluma ve insana dönük olmalarıdır. Sosyoloji, bir bilim olarak ortaya çıkarken odak noktasına insanı ve toplumu yerleştirmiştir. Edebiyatın kendi özelinde oluşturduğu iletişim ve ilişkiler ağı da sosyoloji

² M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)**, Enedrun Kitabevi, İstanbul, 1989, s.1

³ Ferid Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001, s.203

⁴ Köksal Alver, “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.8

disiplininde olduğu gibi toplumsal olana ve insana dönüktür. Bu açıdan insan ve toplum üzerinde odaklanmış olmaları edebiyat ve sosyolojiyi en önemli noktalarında bir araya getirmektedir.⁵

Bir disiplin olarak edebiyat sosyolojisinin, uygulayıcısı olarak ise edebiyat sosyoloğunun, edebiyat ve toplum ilişkisine dair birçok sorusu vardır. Meriç'in ifadesiyle “...çağdaş sosyolog, yasak bölge tanımamaktadır. *İlmî tecessüsün feneri insan ruhunun ve sanat eserinin en mahrem, en loş, en esrarlı köşelerine ışık tutmak iddiasında*[dır].”⁶ Edebiyat sosyolojisi edebiyat ve toplum ilişkisinin açıklığa kavuşturulması için “eser, yazar, okur ve toplum” öğelerine ve bu öğeler arasındaki ilişkiye dair birçok soru üretebilir. Cuma'nın ifadesiyle edebiyat sosyolojisi;

“...edebiyata dair olan, her yönüyle edebiyatın ekonomik ve toplumsal koşullarını, geniş anlamda edebiyatın meydana gelirken maruz kaldığı şartları ve etkileşimleri ele almaktadır. Edebiyat sosyolojisi yazarın yaşadığı dönemdeki konumunu, ekonomik durumunu, toplum içindeki statüsünü, zamanın moda eğilimlerine bağlılığını veya bunlardan ayrılığını, dünya görüşünü, eğitim durumunu inceler.”⁷

Belli dönemlerde toplumsal ilginin hangi tür kitaplara yöneldiği “*kütüphanelerden hangi dönemlerde hangi kitapların en çok ödünç alındığı incelemek*” de edebiyat sosyolojisinin konuları arasındadır.⁸ Yayın evi ve yazar arasındaki ilişki de toplumun bir kitaba gösterdiği ilgi ve alakanın tespit edilmesi açısından anlamlı bir unsur olarak araştırmacının karşısına çıkar.⁹

Moretti'nin de belirttiği gibi “*Edebi metinler retorik ölçütlere göre örgütlenmiş tarihsel ürünlerdir.*” Retorik özelliğe sahip edebi türler, bazı ideolojilerle ve dünya görüşleriyle yakından ilişkilidirler.¹⁰ Bu bakımdan

⁵ Alver, **A.g.m.**, s.15

⁶ Cemil Meriç, “Edebiyat ve Sosyoloji”, **Hisar Dergisi**, Sayı:83, Kasım, 1970, s.8

⁷ Ahmet Cuma, “Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi- Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Selçuk Üniversitesi, Sayı:22, 2009, s.84

⁸ Cuma, **A.g.m.**, s.84

⁹ Sezai Coşkun, “Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları İçin Bir Yöntem denemesi”, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.256

¹⁰ Franco Moretti, **Mucizevi Göstergeler- Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine**, Çev. Zeynep Ok, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s.19

edebiyatın retorik-ideolojik boyutu da edebiyat sosyolojisinin ayrı bir konusunu oluşturur.

Benzeri birçok konu edebiyat sosyolojisinin sahasına girer. Edebiyat sosyolojisi, bu konular üzerinden üretilen sorulara cevap bulma arayışı içerisindedir. Bu ve benzeri sorular, başta sosyolojik okuma olmak üzere, en geleneksel kuram ve eleştirilerden en modern olanlara dek, eser analizinin girizgâhını oluşturur. Edebiyatın ortaya çıkmasını sağlayan koşullar, edebiyatın toplum ve toplumsal yapılarla olan ilişkisi, bu ve benzeri konular üzerinden okunmaya ve anlamlandırılmaya çalışılır.

Roman, hikâye ve diğer edebi türlerin meydana gelişi, önemli ölçüde yazarın toplumsal ve kültürel ortamıyla ilişkilidir. Eser, yazar, tarihi ve toplumsal koşullar arasında her halükarda bir ilişki kurmak mümkündür. *“Zaman ve mekândan soyutlanmış bir benlik olmadığından, yazar bağlamında eser, dönem ve toplum birbirlerinden ayrı düşünülemez.”*¹¹

Dil ile olan ilişkisi açısından da edebiyat ve toplum yakın bir ilişki içerisindedir. Edebiyat, işlevini dil ile sürdürdüğü için ortaya çıktığı sosyo-kültürel ortam içerisinde doğumundan itibaren zaten toplumla ister istemez ilişkili hale gelmektedir.¹² Dil, canlıdır; hem etken hem de edigendir. Bununla birlikte insan, dil tarafından kuşatılmıştır. *“Gadamer’in de belirttiği gibi kendimizi dünya karşısında bilinç olarak bulmayız ve sanıldığı gibi kendimizi bir anlama aracını izleyerek bir sözsüzlük/kelimesizlik durumunda kavramayız. Aksine, kendimizle ve dünyayla ilgili bilgimizin bütünü içinde kendimizin olan dil tarafından zaten daha önceden içerilmiş/kuşatılmış durumdayız. Konuşmayı öğrenerek büyür, insanların bilgisiyle ve son tahlilde kendimizin bilgisiyle teçhiz edilmiş hale geliriz.”*¹³

İster yazılı şekliyle ister sözlü olarak; edebiyat, dille vücut bulduğu için dille olan bağından ötürü toplumsaldır. Edebiyat, dilin toplumsallığında

¹¹ Cuma, **A.g.m.**, s.93

¹² Alver, **A.g.m.**, s.12

¹³ Gadamer’den aktaran: Yaşar Kaya-Taner Tatar, **Gelenekten Modernliğe Kalıplaşan Yenilik**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.60

yoğrulmaktadır. Bu açıdan edebiyatın içerisinde üretildiği toplumdan ve toplumsallık durumundan koparılması mümkün değildir.¹⁴ Edebiyatı, “sosyal koşullar altında oluşan” ve “anlam kürede yaşanan bir insan etkinliği” olarak tasvir eden İnam’a göre “Her edebi yapıt bir kültürün, bir yaşam biçiminin, belli değerlerin ürünüdür.”¹⁵ Edebi yapıtlarda toplumsal gerçekleri, ahlaki değerleri, kültürel örüntüleri, yaşam biçimleri gibi bazı unsurları görmek mümkündür. Bu tür insani ve toplumsal öğeler, edebiyat sosyolojisinin araştırma konuları arasında sayılabilir.

Erdoğan’a göre; üzerinden sosyolojik okuma yapılabilen bir kaynak olarak edebiyat, salt bireysel bir etkinlik ve üretim alanı değildir. Edebiyat, toplumsal üretim ve paylaşım boyutuyla da vardır. “Sosyolojik bir olgu olarak edebiyat, çok aktörlü bir toplumsal etkileşim ağı içerisinde işleyen dinamik bir süreç özelliğini arz etmektedir”¹⁶ Edebiyatın, bu çok yönlü ve çok aktörlü dinamik etkileşimi, edebiyat sosyolojisine edebi yapıtları sosyolojik bir bakışla okuma ve anlamlandırma imkânı verir; fakat bunun bir sınırı da vardır.

Noble, sosyolojinin edebiyattan beslenme ölçüsünü şu sözleriyle belirler: “Sosyolojinin edebiyata yönelik herhangi bir söz söyleme hakkı olacaksa bu da onu karşılıklı bir bilgi değişimine dayalı ve bundan ötürü de toplumsal bir süreç olarak görmesinden geçer.”¹⁷ Bu bakımdan her ne kadar metot ve amaçları farklı olsa da iki ayrı disiplin olarak sosyoloji ve edebiyat arasında karşılıklı bir etkileşim ve bilgi değişiminden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Ancak bu etkileşimi salt bir bilgi değişimi olarak ifade etmek de meseleyi sınırlandırmak anlamına gelebilir. Edebiyat sosyolojisi, bu karşılıklı etkileşim ve bilgi değişiminden daha fazlasını yapabilir. Bunu sadece bir bilgi değişimi olarak görmez; ayrıca iki ayrı disiplinin malzemelerini birleştirmeye çalışır. Edebiyat sosyolojisi ayırtırmak yerine edebiyatın ve

¹⁴ Alver, A.gm., s.12

¹⁵ Ahmet İnam, “Edebiyat Gönül Kürede”, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.29

¹⁶ Türkan Erdoğan, “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine Düşünceler”, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.243

¹⁷ Trevor Noble, “Sosyoloji ve Edebiyat”, Çev. Nurettin Çalışkan, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.47

sosyolojinin malzemelerini bütünüyle olmasa da makul bir ölçüde bir araya getirebilir.¹⁸

Edebiyatın ve sosyolojinin en önemli ortak kaynakları olarak başta toplum ve buna bağlı olan toplumsal normlar gelmektedir. Bununla birlikte “...*edebiyat bir sanat dalı iken sosyoloji bir bilimdir.*”¹⁹ Merrill’e göre bilim ve edebiyat amaç ve yöntem bakımından farklı disiplinlerdir. ‘İnsan davranışı’ hakkında bilgi vermesi özelliğiyle kıyaslanacak olursa edebi eserlere içkin görüşlerin bilimsel bilginin yerini tutabilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte edebiyat ve sosyoloji insanlarla ilgilidir ve bu yüzden her iki disiplin de “...*insan durumuyla ilgili bir anlayışa katkıda bulunabilecek bir şeylere sahiptir.*”²⁰ Bu bakımdan edebiyat ve sosyoloji, toplumu anlama çabasında birbirlerini tamamlayabilecek disiplinlerdir.²¹

Kemal Tahir, bilim insanı olarak bir sosyolog ile edebiyatçı olarak bir romancı arasındaki farkı, “*Bir sosyolog tarihe bilimsel açıdan yaklaşacağı için sadece aklını kullanır; fakat bir romancı tarihe bakarken ve onu kendi harcına katarken hem aklını hem de sezgilerini kullanır*”²² sözleriyle açıklar. İddialı bir ifade gibi duran bu açıklama sosyologdan bir şey eksiltmez. Burada sosyoloğun herhangi bir eksikliği söz konusu değildir. Bir edebiyatçı olarak romancının üstünlüğü de söz konusu olamaz. Bir bilim insanı olması sebebiyle sosyoloğun yöntem ve metodu zaten bunu gerektirir. Üstelik edebi yapıtların bilimsellik iddiası da yoktur. Bir romanda sezgiler, duygular, hayaller mevcuttur. Edebiyatta bir takım gerçekler mevcut olmakla birlikte inşa edilen gerçekliğe öznellik hâkimdir. Sosyolojiyi bir bilim olarak

¹⁸ Ertuğrul Aydın, “Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Öncelikleri”, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.188

¹⁹ Cuma, **A.g.m.**, s.92

²⁰ Francis E. Merrill, “Edebiyat Sosyolojisi”, Çev. Gubse Uzun, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.119

²¹ Mustafa Kemal Şan, “Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar”, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.128

²² Dosdoğru’dan aktaran: Türkan Erdoğan, **A.g.m.**, Ed. Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.235

edebiyattan farklı kılan en önemli noktalardan birisi de zaten metot ve yöntem açısından objektiflik iddiasına sahip olmasıdır.

Bir edebiyatçının eserini yazmadan önce bir önkabulü vardır. Ve okuruna anlatmak istediği, okuruyla paylaşmak istediği bir derdi de olabilir. Edebiyatçının eserini yazmadan önce sahip olduğu niyet farklı olabilir. Hayal gücü onu farklı duygu düşünceleri yazmaya götürebilir. Önyargıları, ideolojisi, inancı, sahip olduğu değerler, acısıyla tatlısıyla bilinçaltındaki yaşanmışlıkları yazarı yönlendirebilir. Edebiyatçı, anlatmak istediklerini bu faktörlerin etkisiyle seçebilir. Ve bunu yaparken anlatmak istediğini bazen hayattan kesitler sunarak bazen de örneklerini hayattan aldığı kurgular etrafında örgüleyerek ifade etme çabasıdadır. Fakat bir bilim insanının önkabulü bir yazarinkine nispeten farklıdır. Bilim insanı, bir önkabule sahip olmanın yanı sıra, yapacağı araştırma vesilesiyle kabulünü yanlışlayabilir veya doğrulayabilir.

Edebiyat, eğer geçmişten ve gelecekte haber veriyorsa; zaman ve bilim, edebiyatı da sorgular ve edebiyatın hayata dair ürettiği tezleri, antitezleri çürütebilir veya doğrulayabilir. Bununla birlikte bilimin yaptığı gibi olmasa da edebiyat da kendine has üslubu ve tarzıyla bazı hakikatleri dile getirip, dikkatleri bazı problemler üzerine çekebilir.

*“Plehanov’a göre sanat eserini bilimsel eserlerden ayıran özellik hakikati lojik yoldan değil, imgeler vasıtasıyla dile getirmesidir.”*²³ Bir sanat türü olarak edebiyatı bilimden farklı kılan da budur. Fakat bu yargı, edebiyatı bütünüyle öznel ve gerçek dışı kabul etmek anlamına da gelmemelidir. Eagleton’ın da belirttiği gibi *“Nasıl ki edebiyatı ‘nesnel’ betimleyici bir kategori olarak görmek işe yaramayacaksa, “edebiyat, insanların akıllarına estiği gibi edebiyat olarak adlandırmayı seçtiği şeydir” demek de işe yaramayacaktır.”*²⁴

Bu açıdan edebiyatın nesnellik ve öznellik arasındaki durumunun kavranması önem arz etmektedir. Edebiyat Sosyolojisi, bu husustaki dengeyi

²³ Berna Moran, **Edebiyat Kuramları Ve Eleştirisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.51

²⁴ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı**, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.30

kavrayarak edebiyatın birikimleri üzerinden insanlara ve topluma ait durumları okuyabilir. Edebiyat sosyoloğu, sosyolojik okumasını gerçekleştirirken bu dengeyi kurarak okuma eyleminde hem sezgisel hem de nesnel olabilir.

Edebiyat sosyolojisi bir disiplin olarak kurulmadan önce edebiyat sosyolojisinin müjdecileri olarak bazı düşünürler, edebiyatın toplum ve toplumsal kurumlarla olan ilişkisine dair bazı çalışmalar ortaya koymuştur. Bazılarına göre; edebiyata dair sosyolojik bakışın, sosyolojik eleştirinin başlangıç tarihi, İtalyan filozof, (tarihçi ve hukukçu) Giambattista Vico'ya uzanır. *“Çiçero'nun hizmetçisinin bildiğinden daha fazlasını bilemeyeceksek antik Roma'nın toplumsal koşullarını araştırmanın amacı nedir?”* sorusuna; yani Descartes usçuluğuna karşı çıkarak; Vico, *“doğa bilimleri metodolojisi karşısında tarih ve toplum bilimleri metodolojisinin mümkün olabileceği”* tezini savunmuştur. Vico'nun benimsemiş olduğu ilkeye göre, *“Kesin bilgiyi sadece araştırma nesnesini insanın kendisinin yarattığı bilimlerden elde edebiliriz.”*²⁵ Bu ilkenin kurucularından ve takipçilerinden birisi olarak; Vico, 'La Scienza Nouva' (1725), (Yeni Bilim) adlı yapıtında *“Homeros'u psikolojik ve sosyal açıdan incelemeye ve yorumlamaya”* çalışmıştır.²⁶

Vico, kendi ifadesiyle *“Gerçeğin ne olduğunu bizzat Homer'de bulmak için hem çağı hem de anayurdu bakımından Homer'i bir ulus kurucusu olarak”* görüp, *“metafiziksel eleştirisini bu kabul içerisinde gerçekleştirmeyi bir ölçü”* olarak belirlemiştir.²⁷ Homeros'u *“bütün yüce şairlerin babası ve prensi”*²⁸ olarak tanımlayan Vico, eserinde Homeros'a *“Gerçek Homer'in Keşfi”* başlığıyla bir bölüm ayırarak ona atfedilen batını hikmetin, Homer'in bir filozof kabul edilip edilemeyeceği mevzusunun kritiğini yapmıştır. Şiirlerinde Homer'in yaşadığı çağa dair bazı delillerin bulunabileceği çıkarsamasında

²⁵ G. Skirberkk & N. Gile, **Antik Yunan'da Modern Dönem**, Çev. Emrah Akbaş - Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, s.257

²⁶ Moran , **A.g.e.**, s.83; Şan, **A.g.m.**, s. 130

²⁷ Giambttista Vico, **Yeni Bilim**, Çev. Sema Önal, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, s.369

²⁸ Vico, **A.g.e.**, s.380

bulunmuştur.²⁹ “Yazar, eser ve toplum” bağlamında yapmış olduğu yorum itibariyle, Vico’nun edebiyatın sosyolojik boyutuna bir şekilde temas etmiş olduğu iddiası kendini ispat etmektedir.

Madame de Stael de edebiyat sosyolojisinin ilk müjdeleyicisi olarak kabul edilmiştir.³⁰ “*Edebiyata Dair*” isimli eserinde “*Dinin, adetlerin, kanunların edebiyat üzerinde; edebiyatın da din, adetler ve kanunlar üzerinde ne gibi tesiri olduğunu incelemeyi kendime hedef tuttum*”³¹ sözleriyle edebiyata dair toplumsal bir çabayı tetiklemiştir. Ayrıca Stael, ileride Taine tarafından geliştirilecek olan iklim ve edebiyat ilişkisine de değinmiştir.³² Stael’in, toplumsal kurumlar olarak din ve hukuk gibi bazı öğeler ve edebiyatla bu öğeler arasında kurmaya çalıştığı ilişkinin, edebiyat sosyolojisi ve sosyolojik eleştiri açısından önemli bir başlangıç noktası olduğu iddia edilebilir.

Taine’nin çalışmaları da Edebiyat Sosyolojisi disiplini için önemli öncül tespitlere sahiptir. Taine’nin doğa bilimlerinden etkilendiği ve yöntem açısından pozitivizme öykündüğü gözden kaçmaz. Taine, benimsemiş olduğu yöntemi şu sözleriyle ifade eder:

“İzlemeye çaba harcadığım çağdaş yöntem özellikle insan eserlerini, niteliklerinin belirlenmesi sebeplerinin araştırılması gereken olaylar ve ürünler olarak görmekten ibarettir. Böylece anlaşılan bilim ne yasaklayıcı ne de affedicidir..Yalnızca belirler ve açıklar. Kimi vakit portakal, kimi vakit çam, kimi vakit de kayın ağacını ilgiyle inceleyen bitkibilim gibi hareket eder. Esasında bu bilim bitkilere değil de insan eserlerine uygulanan bitkibilimdir.”³³

Taine, “İrk, çevre ve an” olarak belirlediği üç önemli faktörün edebi yapıtlar üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Taine’nin üzerinde durduğu *ırk* faktörü “*mizaç ve fiziksel yapının damgasını vurduğu karakterlere bağlı*

²⁹ Vico, **A.g.e.**, s.370

³⁰ Meriç, **A.g.m.**, s.8

³¹ Madame de Stael, **Edebiyata Dair**, Çev. Safiye Hatay - Vahdi Hatay, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s.1.

³² Şan, **A.g.m.**, s.131

³³ J.C. Carlaui ve J.C. Fillox’tan aktaran: Şan, **A.g.m.**, s.133

olarak yaradılıştan itibaren var olan ve kalıtım yoluyla geçen ruhsal eğilimlerin tümüdür.” Çevre ise “bir ulusun tabi olduğu şartların tümüdür.” Üçüncü faktör ise “geçmiş zamanın şimdiki zamanı itiş, bir ulusun evriminde düşüncesiyle vardığı nokta, kazanılmış bir iç tepi olan an”³⁴ şeklinde ifade edilmiştir. Meriç, edebiyat ve toplum ilişkisinin anlaşılması alanında ortaya koyduğu çalışmalardan ötürü Taine’yi “tenkide ve edebiyat tarihine ilim haysiyeti kazandıran ilk büyük yol gösterici”³⁵ olarak tanıtmıştır.

Fransız düşünür François Guizot da “belirli bir ülke edebiyatının onun toplumsal tarihinin ürünü olduğu” tezini savunmuştur. Guizot, Shakespeare ve eserleri üzerine yapmış olduğu incelemede Shakespeare’in “Elizabeth dönemi toplumsal ilişkileri ile yasal törelerin bir çocuğu” olduğunu ifade etmiştir.³⁶ Toplumsal ortamın ve şartların, yazarın duygu, düşünceleri ve eseri üzerindeki tesirlerini ifade etmesi açısından Guizot’un edebiyata dair sahip olduğu tarihi ve sosyolojik imgelem gayet açık bir şekilde kendini göstermektedir.

Gustave Lanson’un edebiyat ve toplum ilişkisine dair tespitleri de edebiyat sosyolojisi açısından önem arz eder. Ona göre; birey ve toplum arasındaki bir iletişim vasıtası olarak her edebi yapıt, toplumsal bir olaydır. Bireyin ürünüdür; fakat bireyin toplumla, toplumsalla olan ilişkisinden ürettiği ve bu açıdan da toplumun bir parçası olan ürünüdür.³⁷ Lanson, “Laboratuvar ilimleri için doğru olan bütün işlemler, edebiyat tarihi için de ancak mecaz veya idealdirler ” ve ironik bir biçimde “şiir dehasının tahlili ile şekerin tahlili arasında yalnız isim benzerliği var[dır]”³⁸ sözleriyle doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerin edebiyata uygulanmasının zorluğuna dikkat çekmiştir.

³⁴ J.C. Carlaui ve J.C. Fillox’tan aktaran: Alver Köksal, “Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş”, Ed. Alver Köksal, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.282

³⁵ Meriç, **A.g.m.**, s.8

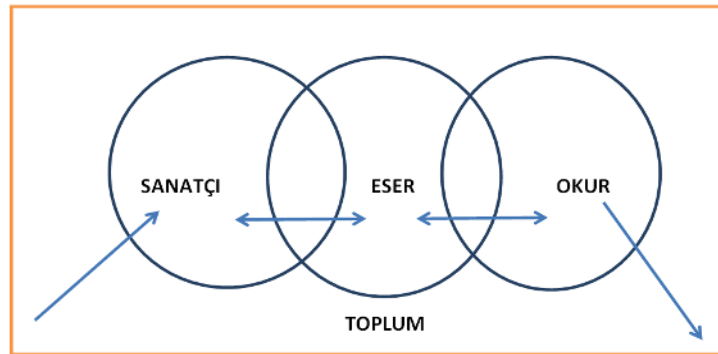
³⁶ Freville & Plehanov’dan aktaran: Şan, **A.g.m.**, s.133

³⁷ Gustave Lanson, “Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji”, **Hisar**, Çev. Cemil Meriç, Sayı: 154, Ekim 1976, s.9

³⁸ Cemil Meriç, “Edebiyat ve Sosyoloji II”, **Hisar**, Sayı: 84, Aralık, 1970, s.14

Escarpit'in ifadesiyle “*Sosyoloji uzun bir süre edebiyat analizi gibi güç bir işten uzak durmaya çalışmıştır.*”³⁹ Bununla birlikte bazı edebi kuramlar, edebiyatın sosyolojik eleştirisi ve geleneksel edebiyat sosyolojisi Taine, Steal, Lanson gibi düşünürlerin edebiyat ve topluma dair yapmış oldukları çalışmalar ve geliştirdikleri görüşler üzerinden şekillenmiştir.

Ortaya çıkan edebi eleştiri türlerinden bazıları, edebi metinlerin çözümlenmesi hususunda edebiyat ve toplum ilişkisi üzerinde dururken bazıları da edebi yapıtların anlamlandırılmasında yazar, okur veya metin öğeleri üzerinde durmuştur. Bir sanat eserinin meydana gelmesinde etkili olan unsurlar olarak “sanatçı, eser, okur” ve bu öğeleri kuşatan “toplum” ögesi dikkat çekmektedir. Bu öğeler arasındaki ilişki Şekil 1 üzerinden gösterilebilir.

Şekil 1. Edebi eserin oluşumundaki faktörler ve toplum ilişkisi⁴⁰

Bazı eleştiri ve okuma türleri, bir edebi eseri eser yapan özellikleri ve eserin analizini toplumla açıklarken, bazıları da yazarıyla ve yazarın sahip olduğu özelliklerle izah etmeye çalışmışlardır. Kimi kuramlar ise eserin analizinde her şeyi bir yana bırakıp sadece metin üzerinden hareket etmiş veya bazıları da sadece okur tarafından metnin anlamlandırılabilceği fikrini

³⁹ Robert Escarpit, “Edebiyat Sosyolojisi”, Çev. Salih Özer, Ed. Alver Köksal, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.67

⁴⁰ Moran, **A.g.e.**, s.10

savunmuşlardır. Böylece eserin ve yazarın toplumsallık boyutundan uzak durmuşlardır. Bu kuramlar ve eleştiri türleri içinde sosyolojik eleştiri, sahip olduğu bütüncül nazardan ötürü eserin analizinde ve ortaya çıkmasındaki şartların incelenmesinde diğerlerine nazaran daha kapsamlı gözükmetedir. Zira sosyolojik eleştiride yazar da önemlidir, yazarın eserini üretirken içinde yetiştiği ve etkileşimde bulunduğu toplum ögesi de önemlidir. İleride değinileceği üzere; okurun ırkı, mesleği, sınıfı gibi bazı özellikler de eser analizinin önemli ve anlamlı bir yönünü teşkil eder.

Genel anlamda sanatı sanat yapan, özel olarak ise bir edebi yapının meydana gelmesini sağlayan koşulların anlaşılıp araştırılmasında sosyal teorilerin birçoğu üzerinden edebi metinler okunarak anlamlandırılmaya çalışılmış ve birçok yeni teori ve eleştiri geliştirilmiştir. Yansıtma kuramı, Marksist edebiyat kuramı, okur merkezli kuramlar, anlatımcı edebiyat kuramı, duygusal etki kuramı, alımlama kuramı, psikanalitik, fenomolojik, ontolojik, varoluşçu, Rus biçimciliği, yapısalcılık, göstergebilimsel, postmodern, metinlerarasılık, feminist, hermenötik, açık yapı kuramı gibi birçok kuram üzerinden edebi metinler değerlendirilip anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kuramların hepsinin edebiyatın sosyolojik boyutuyla ilgisi yoktur; fakat bazı kuramlar kısmen de olsa bir şekilde edebiyatın sosyolojik boyutu üzerinde durmuştur.

Edebi bir metnin anlamlandırılıp çözümlenmesinde ve edebiyatın sosyolojik analizinde geliştirilmiş olan kuramların hangisi veya hangilerinin en doğru yol olduğu konusundan kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Zira yaklaşımların bazıları “*gerçeğin bir ucundan tutarken*” bazıları da ister istemez bazı noktaları aydınlatmakta eksik kalmaktadır.⁴¹

Sosyolojik eleştiri, bu kuramlar içerisinde kendi başına, ayrı bir okuma ve çözümleme uğraşıdır. “*Eleştiri tarihinde sosyolojik eleştirinin/okumanın kendi düzleminde bir gelenek oluşturduğu kendi bakış açısını ve yöntemini*

⁴¹ Şan, A.g.m., s.164

geliştirdiği gözlenmektedir.”⁴² Sosyolojik eleştiri, edebiyatın toplumdan soyutlanamayacağı ilkesinden hareket eder. Bu anlayışa göre “yazar, okur ve eser” üçlüsü sosyal koşullarla belirlenir.⁴³ Lanson’un da belirttiği gibi; “*Edebiyat tarihinin en mühim problemleri sosyolojik problemlerdir*” Eseri izah etme imkânı, “*ferdi olayları içtimai olaylar içinde eritmek*”, “*eser ve insanları içtimai seriler içine oturtmak*” suretiyle mümkündür.⁴⁴ Bu açıdan, edebi eserler ve eserlerde mevcut olan bireysel eylem ve edimler, toplumsal hadiseler ve toplumsal kurumlar içerisinde incelendiğinde, toplum ve toplumsalla olan ilişkileri ortaya konulduğunda; anlamlı bir şekilde izah edilebilme imkânına kavuşabilirler.

Tatar, yazar-toplum-eser ilişkisini şu sözleriyle ifade eder:

“Yazar, toplum denilen toprağı kalemiyle çapalar. Tohumu, semaya boy versin diye serper. Eseri boy boylar, soy soylar. Tohum toprakta can bulur. Toprak onu kendi canıyla besler. Tohum kök saldıkça sema ona yaklaşır. Derinlere daldıkça, özüne öz katar ab-ı hayat. Yazar, gönül güneşi ile aydınlatır. Gönülde hararet, başta bulut olur, bulutta kelime doludur. Kelimeler yağmur olur, sağanak olur, kar olur.”⁴⁵

Dilthey’in, parçaların bütün içinde kavranması mevzuundaki görüşleri de sosyolojik eleştiri açısından önemlidir. Fikir ve görüşlerini hermenötik gelenek üzerinden geliştiren Dilthey, edebi metinlerin yorumlanmasında parçaların bütünle olan ilişkisine şu sözleriyle dikkat çekmiştir:

“Bir eserin bütünü bireysel sözcüklerle onların birleşiminden yola çıkarak anlaşılır, ama bireysel bir parçanın anlaşılması da bütünün anlaşılmasını gerektirir. Bu döngü, bireysel bir eserin yazarının zihniyeti ve gelişimiyle olan ilişkisinde tekrarlanır ve o, böylesi bir bireysel eserin edebi türüyle olan ilişkisinde de ortaya çıkar.”⁴⁶

⁴² Alver, **A.g.m.**, s.280

⁴³ Moran, **A.g.e.**,s.83

⁴⁴ Lanson, **A.g.m.**, s.10

⁴⁵ Taner Tatar, **Edebiyat Sosyolojisi Ders Notu**, Malatya, 2011, s.140

⁴⁶ Dilthey’den aktaran: David West, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, (Rousseau, Kant ve Hegel’den Foucault ve Derrida’ya)**, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005, s.145

“*Hermenötik döngü*” olarak bilinen bu döngüsellik, metnin yorumlanıp anlamlandırılma sürecinde bütünün parçalarını meydana getiren öğeleri kuşatıcı bir nazarla ele alır. Bu döngüde bir yandan metnin kendine has özellikleri, türü önemliken diğer taraftan da yazarın içinde neşet ettiği toplum ve dönemin ideolojik akımları gibi unsurlar da önemlidir. Zira “*yazarlar kültürel ortamlarından ve tarihsel bağlamlarından soyutlama içinde anlaşılabilirler.*”⁴⁷ Kısacası bütünlüğün kavranması için parçaların anlaşılması ve parçalar arasında mantıksal bir uyum kurulması sayesinde tatmin edici bir anlama gerçekleştirilebilir. “Hermenötik kuram” anlamlandırma eyleminde bütünün parçalarını oluşturan metine, yazara, okura ve eserin şekillenmesinde etkili olabilen dış faktörlere (toplumsal, tarihsel) eşit mesafede değer atfeder.

“*Dilthey’a göre her büyük sanatçı kendi çağının kültürel oluşmuşluğu ve düşünsel savaşılarıyla içten bir ilişki içerisinde eserini yaratır.*” Rönesans ve Reform dönemlerinin Shakespeare’in edebiyatı üzerindeki etkilerine dikkat çeken Dilthey, Shakespeare’in bu devirlerden bağımsız bir şekilde düşünölemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁸ Dilthey, özellikle roman sanatı hakkında da bazı düşönceler ortaya koymuştur. Dilthey, romanı “*...koşullu ve karmaşık yaşamı en dolu, en uç, en ayrıntılı ve en incelikli bir şekilde; ama aynı zamanda fiziksel/fizyolojist bağlantılar ve fiziksel/fizyolojist bağlantıların türevi olarak psikolojik/toplumsal bağlantılar çerçevesinde tasvir etme formu*” olarak değerlendirmiştir.⁴⁹ Dilthey’in, romanı “fiziksel, fizyolojist, psikolojik ve toplumsal” bağlantılar çerçevesine oturtması onun, edebi metnin (özel anlamda romanın) analizine (eleştirisine) ne kadar geniş bir açıdan baktığını kanıttır. Bu açıdan Dilthey’in görüşleri sosyolojik eleştirinin bütöncöl perspektifine çok yakın durmaktadır.

⁴⁷ West, A.g.e., s.145

⁴⁸ Aktaran: Şan, A.g.e., s.135

⁴⁹ Aktaran: Şan, A.g.e., s.136

1.1.2- Mitlerden Günümüze Edebiyatın Bilime Sundukları

İnsanlık tarihi incelendiğinde şiir, roman ve sair edebiyat biçimlerinden önce mitlerin var olduğu görülmektedir. Mitoloji bilimi içerisinde incelenen mitler, eski dönemlerde yaşamış toplumların Tanrılara, kahramanlara, perilere ve devlere dair ürettikleri hikâyelerden oluşur. Mitlerde tarihe ve gerçekliğe dair bazı olayların izleri araştırılmıştır. Hayatın sembolik ifadesini ve devirlerin felsefesini mitler üzerinden okumak mümkündür. Mitler, yüzyıllardan beri dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı milletler içerisinde değişik edebi biçimler şeklinde vücut bularak; edebiyata ve sanat eserlerine ilham kaynağı olmuştur.⁵⁰ Mitlerin edebiyat, sanat, sinema ve benzeri alanlardaki etkileri günümüzde de canlılığını korumaktadır. Harry Porter, Süpermen, Örümcek Adam, Matrix gibi bazı örnekler ve bilim kurgu özellikleri olan bazı diğer karakterler de mitolojik özellikler barındıran güncel örnekler arasında sayılabilir.

Bazı felsefi, sosyolojik ve psikolojik durumlar ve terimler başta mitlerden, efsanelerden, trajedi, roman, öykü, şiir ve benzeri metinlerden esinlenerek ortaya konulmuş ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Freud'un, Sofokles'in "Kral Oedipus" tragedyasından esinlenerek adını koyduğu '*ödips kompleksi*' gibi bazı nazariyeler bu duruma örnek gösterilebilir.

Felsefe ve düşünce tarihçilerinin de değindiği gibi; günümüzdeki anlamıyla bilimsel kabul edilen bir nitelikten yoksun olsa da; felsefeye giden yolun başlangıcında, Hesiodos ve Homeros gibi bazı şahsiyetler kendilerine has şiirsel üsluplarıyla insana ait bazı düşünme biçimleri geliştirmişlerdir. Bu açıdan her ne kadar filozof oldukları tartışılsa da yarı şair, yarı filozof olarak nitelenebilecek bu şahsiyetler hayata ve insana dair gerçekleştirilecek olan tartışmaların öncüleri olarak görülebilir. Hatta bir adım daha ileri giderek ifade edilecek olursa; Aristo, bir dünya görüşünün habercisi, hayatı tasvir eden ve

⁵⁰ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 6. Baskı, (Tarih Verilmemiş), s.1-2

açıklayan bir yorumcu olması sebebiyle Homeros'un ilk filozof olduğunu belirtmiştir.⁵¹

Her ne kadar “Yeni Bilim” adlı eserinde Vico, Homeros'un bir filozof olduğu iddiasına karşı çıksa da⁵² bilimsellik şartı olmaksızın, bir dünya görüşünün habercisi olmaları, hayatı anlama ve dünyayı sorgulama gibi çabalarıyla değerlendirilecek olursa; Homeros ve Hesiodos gibi düşünörlere verilen bu payenin çok da tutarsız olmadığı kabul edilebilir gözökmektedir. Her ne kadar mitoloji yüklö olsalar da Homeros ve Hesiodos'un eserleri ve düşönceleri “...daha sonra zuhur edecek olan doğa felsefesi için bir hazırlık fonksiyonu”⁵³ görmöştür. Bu bakımdan edebiyatın bilim ve bilimsel çalışmaları için malzeme sunabilme potansiyeli açık bir şekilde kendini ispat etmektedir.

Edebiyatın bilim ve bilimsellik ile olan ilişkisini sorgulayan Barthes'e göre edebiyat, “...insan bilimlerinin, hangi alanda olursa olsun bugün keşfetmekte olduğu şeyleri zaten bilmektedir; aradaki tek farklılık, edebiyatın bunları bildiğini söylememiş, yalnızca yazıya dökmüş olmasıdır.”⁵⁴ Benzer bir şekilde bu çalışmanın örneklemini oluşturan “Oroonoko veya Soylu Köle” romanının, felsefe tarihinde, önemli ölçüde üzerinde durulmuş olan “vahşi soylu” veya “soylu vahşi” olarak çevirebilecek olan “noble savage” kavramını, Rousseau'dan önce gündeme getirdiği kabul edilmiştir. Kavram Rousseau ile ortaya çıkmıştır; fakat düşünce olarak varlığı daha eski dönemlere uzanmaktadır. Çalışma kapsamında incelenecek olan romanda ‘soylu vahşi’ye dair bazı sunum ve tasvirlerin örneklerini görmek mümkündür.

Edebiyatın hakikati ifade ederken kullandığı dil, bilimin dilinden farklıdır. Edebiyat sosyolojisi açısından örneklendirmek gerekirse; kuşaklar çatışması, gelenekten kopuş, modernizmin etkileri gibi birçok sosyolojik mevzuu eski ve modern birçok edebi eserde görmek mümkündür. Bu tür

⁵¹ Kasım Küçüköl - Ahmet Cevizci, **Batı Düşöncesi- Felsefi Temeller**, İSAM Yayınları, 2010, İstanbul, s.31-32

⁵² Vico, **A.g.e.**, s.383,

⁵³ Küçüköl ve Cevizci, **A.g.e.**, s.33

⁵⁴ Barthes'ten aktaran: Ann Game & Andrew Metcalfe, **Tutkulu Sosyoloji**, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.117-118

sosyal meselelerin edebiyata olan yansımaları dünya edebiyatında çok bariz bir şekilde mevcuttur. Edebiyata, sanata, tiyatroya vb. alanlara olan yansımalarına bakıldığında kavramsal olarak ifade edilmese de daha eski dönemlerde ve edebi eserlerde birçok toplumsal mesele işlenmiş ve ifade edilmiştir. Fakat bu tarz meselelerin bilimin diliyle ve yöntemiyle ele alınması, kavramsallaştırılması çok eski değildir. Edebi yapıtlar, dikkatleri bu konular üzerine çekmeyi başarmış ve özellikle edebiyat sosyolojisi açısından bakıldığında; bilim için malzeme olmuşlardır.

Mills'in de belirttiği gibi *“Sosyal bilimin yetersiz kaldığı yerlerde ve dönemlerde, eleştiri yazarları, romancılar, tiyatro yazarları ve şairler çıkıp kişisel sorunları hatta kamusal nitelikteki sorunları anlatıp açıklamaya çalışırlar; bu görevi bir başına onlar yüklenirler.”* Fakat Mills, bu düşüncesini ifade ederken bir yandan da sanatın ve edebiyatın sınırlarını çizerek, Mills'e göre edebi biçimler (genel anlamda sanat) dikkatleri toplumsal sorunlar üzerine çekebilmelerine rağmen; bu sorunları anlamak, anlatmak ve çözmekte yetersiz kalır. Ona göre zaten sorunların çözümü sanata düşmez. Bu yüzden sanatçının ve sanatın entelektüel açığını kapatmak kaynağını toplumbilimsel düşünceden alan sosyal bilimlerin vazifesidir.⁵⁵

Bu açıdan bakıldığında, toplumsal sorunların tespitinde ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmesinde genel olarak sosyal bilimler; özel olarak ise sosyoloji rol almalıdır. Sanat ve bunun bir kolu olarak edebiyat ise sorunların ve önerilerin daha geniş kitlelere yayılmasında ve bu sorun ve çözümlere dikkat çekmekte görev alabilir. Meseleye bu açıdan bakılacak olursa; Mills'in görüşünden hareketle -daha önce de değinildiği şekliyle- iki ayrı disiplin olarak sosyoloji ve edebiyatın “edebiyat sosyolojisi” disiplini içerisinde birbirini tamamlayabileceği ve birbirinin açığını kapatabileceği yorumu güçlendirilebilir.

Sanatın yüklenmiş olduğu bu işlev açısından edebiyat biçimleri bir sıraya konulduğunda, önce mitler vardır. Bazı mitler, korku ve sevgi

⁵⁵ C. Wright Mills, **Toplumbilimsel Düşün**, Çev. Ünal Oksay, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.37

duygularını aşırılıklara ulaştığı noktada insanlar tarafından üretilmişlerdir.⁵⁶ En eski edebi yapıtlar olarak mitlerden, günümüzün en modern edebi yapıtları olan edebiyat biçimlerine kadar edebiyat, bilimin ve insanlığın kulağına, bazı gerçekleri, toplumsal meseleleri ve düşünme, sorgulama biçimlerini fısıldamıştır. Jaspers da “*Felsefe ilkin edebiyat biçimi içinde doğar.*”⁵⁷ sözüyle edebiyatın insana ve evrene dair geliştirmiş olduğu sorgulama ve anlamlandırma biçimlerine dikkat çekmiştir.

Edebiyat ve edebiyat çalışmaları genel anlamda insan ve toplum bilimleriyle karşılıklı bir ilişki içerisindedir. Edebiyat, insan ve topluma dair olan birçok mevzuya dikkat çekmiş ve bu mevzuları anlamayı ve anlamlandırmayı kolaylaştırabilecek bazı argümanlar sunmuştur. Karpaz, edebiyatın ve edebî eserlerin kendi akademik hayatındaki yerini, insanları ve toplumları anlamakta sağladığı kolaylığı, duygu ve düşünce bakımından gelişmesi ve toplumsal muhayyilesi üzerindeki etkilerini şu sözleriyle anlatmıştır:

“Küçüklüğümde okuduğum sayısız edebi eser bende insanları ve sosyal ortamları anlamak gibi bir merak uyandırdığı gibi, bana bu anlamayı kolaylaştıracak bir yaklaşım ve anlayış vermiştir.”⁵⁸

Birkaç cümleyle özetlenecek olursa; en eski edebiyat biçimlerinden en modernine uzanan bir çizgide; edebî eserler, bir takım gerçeklere, hayata içkin sosyolojik ve felsefi fenomenlere dikkat çekmiştir. Genel anlamda insan ve toplum bilimleri açısından özel olarak ise edebiyat sosyolojisi açısından değerlendirilecek olursa; edebiyat, bazı toplumsal ve felsefi meselelere, kısacası insana ait birçok şeye dikkat çekme işleviyle mitlerden günümüze dek bilime malzeme sunmuştur.

⁵⁶ Nurullah Çetin, “Mitoloji Karamlıktan Aydınlığa Kaçış Özlemidir”, 6 Mayıs 2010, http://www.edebiyatufku.com/artikel.php?artikel_id=1079, Erişim Tarihi: 27.12.2011

⁵⁷ Jaspers’tan aktaran: A. İhsan Kolcu, **Edebiyat Kuramları Tanım-Tahlil-Tenkit**, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara, 2008, s.5

⁵⁸ Kemal Karpaz, **Osmalı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.8

1.1.3- Edebiyatta Kurgu, Gerçeklik ve İdeoloji

Kurgunun hayatla ve toplumla ilişkisi birçok edebiyatçı, eleştirmen ve edebiyat sosyoloğu tarafından üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur. Kimilerine göre böyle bir ilişkiden söz etmek mümkünken kimilerine göre böyle bir ilişki söz konusu değildir. Bu sorun çalışma kapsamında incelenecek olan roman açısından da önem arz etmektedir. Zira yazarın kolonyal dünyaya ve kölelere dair eserinde sunduğu unsurlar bazı okur ve eleştirmenler tarafından kurmaca olduğu yönünde eleştirilmiştir.

Bu ikiliğe cevap bulabilmek için şöyle bir soruyla devam edilebilir: Bir edebi eserin kurgularla dolu olması gerçekleri yansıtmaya; toplum ve toplumsalla ilgi öğelerle ilişkili olmasına engel midir?

Bir örnekle başlanacak olursa; Kahyaoğlu, “*Kurgu Hayattan Daha Güvenilir*” adlı makalesinde, bir yandan İdil Önemli’nin öykülerinin kurgusal yönden zenginliğinden bahsederken bir yandan da Önemli’nin kapitalist toplumda nesneleşen ve atomize hale gelen bireyleri yansıtmadaki başarısını nazara vermektedir. İlk başta çelişkili gelebilir. Fakat Kahyaoğlu, Önemli’nin bunu yaparken “*Kurgunun hayattan daha güvenli olduğunu ne kadar düşünse de, onun üretimini tek besleyen şeyin gündelik hayatın kendisi olduğunun fazlasıyla farkında*”⁵⁹ olduğunu ifade eder. Bu açıdan herhangi bir eserin kurgusal yönden zengin olması, gündelik hayattan tamamen kopuk olması ve bir takım toplumsal gerçekleri yansıtamayacağı anlamına gelmez. Edebi yapıt ne kadar kurgusal olursa olsun hayatı yansıtmada ve hayata dair bazı gerçekleri sunmakta başarılı olabilir.

Bir edebi tür olarak roman açısından değerlendirilecek olursa; romanda sunulan etkileşimler ve ilişkiler ağı romancının hayal dünyasında kurgulanarak eserde vücut bulmuş olabilir. Bu açıdan tamamıyla gerçek davranışları yansıtmaktan uzak olduğu yorumu yapılabilir. Fakat yine de

⁵⁹ Orhan Kahyaoğlu, “Kurgu Hayattan Daha Güvenilir”, *Kitap-lık*, (Romanda İdeoloji), Ekim 2008, sayı 120, YKY, İstanbul, S.120,121

“...birçok edebi karakterin kişilikleri çoğu deneysel durumdaki aktörlerden daha gerçektir.”⁶⁰ Etkileşimin bir yönüyle kurgu olduğu bir yönüyle de gerçekçi olduğu iddiası çelişkili görünebilir. Fakat romancının kurgusunda inşa ettiği bir gerçeklik vardır. Bu kurguda gerçeğe ve topluma, insana ve toplumsala dair bir şeyler bulmak mümkündür. Nitekim “sosyoloji, etkileşim halindeki toplumun inceleme alanı” iken; “edebiyat, bu etkileşimin sembolik bir tasviri kabul edilir.”⁶¹

Toplum ve toplumsal meseleler bir şekilde edebi yapıtlarda sembolik tasvirler aracılığıyla aktarılabilir. Bazen bu sembolik tasvirler kurmaca dünyalarla mümkün hale getirilir. Kurgunun edebi eserden soyutlanması zor gözükmemektedir. Bununla birlikte “En kapalı bir alegori, en gerçek dışı bir tabiat tasviri, en kötü bir fars bile doğru bir şekilde incelendiğinde bize o devrin toplumu hakkında bir şeyler söyleyecektir.”⁶² Kurgu bir şekilde var olmak zorundadır edebiyatta; fakat sanatçı kurguyu da yine hayatın kendisinden kopya eder. “...Kurmaca dünyalar normal dünyanın parazitleriymiş gibi görünüyorlar”⁶³ diyen Eco, romanlarını yazarken yapmış olduğu “olay, karakter, zaman ve mekân” kurgularını nasıl yaptığını bizzat kendisi açıklar.

Eserlerini yazmadan önce bazı hazırlıklar yapar. Bazen yapmış olduğu gözlemlerle bazen de tarihe ve topluma dair yapmış olduğu okumalarla eserinde inşa edeceği dünyayı zihninde kurgular. Kurmaca dünyasındaki olaylar zincirini zihninde canlandırırken bu dünyanın kahramanlarını ve bu kahramanları portrelerini de oluşturur. Hayata dair söyleyeceklerini bizzat hayatın içinden kopya ettikten sonra kahramanlarının hitabında dillendirmeden evvel bir bakıma kendisi yaşayarak tecrübe etmiş olur.⁶⁴

⁶⁰ Wellek ve Warren'den aktaran: Merrill, **A.g.m.**, s.119

⁶¹ Merrill, **A.g.m.**, s.126

⁶² Rene Wellek & Austin Warren, **Edebiyat Teorisi**, Çev. Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s.84

⁶³ Eco, **A.g.e.**, s.70

⁶⁴ Sema Rifat, “Romanlarını Nasıl Yazıyorlar-Umberto Eco”, **Kitap-lık**, (Romanda İdeoloji), Ekim 2008, sayı 120, YKY, İstanbul, s.59-62

Eco'nun romanlarının kurgusal yönü, bu açıdan değerlendirildiğinde kurgunun da yine bir şekilde hayatın içinden olduğu ortadadır.

Yılmaz'ın da belirttiği gibi; roman, bir takım gerçekleri yansıtmakla birlikte aslında “*insanın tanığıdır*” ve birçok beşeri ilişkiye tanıklık eder. Romanın yaptığı şey “*insanın iç dünyasını gözler önüne sererek insanda sürekli var olan duyguları ete kemiğe bürünmüş birer kahraman olarak*” okuruna sunmaktır. “*Romancı insanlığa söyleyecek sözü olan kimsedir.*” Ve romancı bunu yaparken elbette eserine çağından bazı çizgiler, bazı kesitler katmaktadır.⁶⁵

Bu açıdan kurgu ve kurguyu oluşturan bütün öğelerin (olay, karakterler, zaman, mekân...) gerçeklikten ve gerçekliğin yansıtılmasından bütünüyle uzak olduğu iddia edilemez. Sanatın gerçeğiyle bilimsel gerçek bir olmak zorunda değildir. “*Bilim bize genel kanunlar sunar. Ama sanat (gerçek sanat) tikel kişilerde ve somut bir olayda genel olanı yansıtır. Bundan ötürü felsefenin ve sosyolojinin yaptığını başka bir yoldan yapar sanat.*”⁶⁶

Eser, bütünüyle bir kurgudan ibaret olsa da dikkatli bir okumayla bazı eserlerin belli bir ideoloji, belli bir dünya görüşü ekseninde yazılmış olduğu gerçeği kendini hissettirir. Kurmaca metinde var olabilen ideolojii ve dünya görüşleri de yazara ait olan gerçekliklerdendir. Kimi yazınsal metinlerdeki bazı karakterlerin hayatla yakından uzaktan hiçbir ilişkisi olmayabilir. Fakat kurmaca bir dünyada yaşayan bu karakterlerin de gerçek hayattaki insanlarda olduğu gibi kendilerine has örf, adet, gelenek, fikir ve yaşam biçimleri vardır. Bu yüzden bu metinlerin ve karakterlerinin gerçeklikle olan ilişkisi tarihsel, kültürel ve toplumsal öğelerde aranmalı ve kurmaca metnin gerçeklik yönü ideolojik açıdan incelenmelidir.⁶⁷

Sanatçının (yazarın, şairin...) bir derdi vardır kurgusunu ortaya koyarken. Söyleyecek sözü vardır ve söz alır. Bunu yaparken bazen

⁶⁵ Durali Yılmaz, **Roman Sanatı ve Toplum**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s.31

⁶⁶ Moran, **A.g.e.**, s.108; Moran, bu yorumu sanatın daha çok “toplumcu gerçeklik” kuramındaki kabulüne göre yapmıştır. Toplumcu gerçeklik açısından sanat bir bilgi edinme yoludur.

⁶⁷ Moran, **A.g.e.**, s. 243

gerçekliğin yanılsamalarla ortaya konulan inşasında söz etmek mümkünken; bazen de yazar, buna gerek duymadığı için doğrudan bir aktarım biçimi sergiler. Yazar, söylen(e)meyenleri kahramanlarının ağzından haykırabilir. Sanatçı, söylemek isteyip de söyleyemediği şeyleri bir karakterin veya kahramanın ağzından pervasızca seslendirebilir. Gerçekler çarpıtılarak perdelenebilir; fakat yine de mesaj bir şekilde iletilir.

Aktunç'a göre edebiyat eserinde özellikle romanda yazar söz alır ve söylemek istediklerini ifade ederken yazarın ideolojisi de söz alır. O, romanın toplumsallığından bahsederken; romanı bulunduğu vakti ve zamanı gösteren bir saate benzetir. Romanın toplum, tarih ve sair alanlarla olan ilişkisine vurguda bulunan Aktunç'a göre "*Roman, pusuladır. Gideceğin yönü gösterir.*" ve roman "*Toplumcudur.*"⁶⁸

Meseleye ideolojinin edebi eserde gizlenmesi ve metnin örtük mesajı açısından bakılacak olursa; edebi eser bir zarfa, mazruf ise edebi esere içkin olan dünya görüşüne benzetilebilir.

Yazarın ideolojik dünyasının eseriyle olan ilişkisini Pospelov şu sözleriyle özetler:

"Her yazar, çelişik kültürel ve sanatsal etkilerin bulunduğu bir alanda kendine bir yol çizer; belirli bir kültür çevresine sıkıca bağlanır, yada kendini ondan koparır; bir edebiyat birliğine katılır yada ondan uzak durur; bir yazarın "etkisi" altından kalır ya da ona karşı" yazar... Bütün bu olanlar, hiç de keyfi bir başıboşluk içinde değildir; yazarın düşünsel (ideel), daha doğrusu ideolojik görüşleriyle ve çabalarıyla bağıntılıdır."⁶⁹

Butler'ın ifadesiyle; "*Her insanın eseri, ister edebiyat ister müzik, resim, mimari veya herhangi bir şey olsun; her zaman kendisinin bir portresidir.*"⁷⁰ Bu sözü, Ziya Paşa'nın meşhur "*Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz / Şahsın görünür, rütbe-i akli eserinde*" beytindeki mana ile ilişkilendirebiliriz. Yani sanatçının şahsiyetini, kişisel özelliklerini eseri

⁶⁸ Hulki Aktunç, "Söz Almak", **Kitap-lık**, (Romanda İdeoloji), Sayı 120, YKY, İstanbul, Ekim 2008, s.87

⁶⁹ Gennadiya Pospelov, **Edebiyat Bilimi**, Çev. Yılmaz Onay, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2005, s.33

⁷⁰ Richard Brodie, **Virus Of The Mind- The New Science of the Meme**, Hay House, London, 2009, s.17

üzerinden okuyabiliriz. Sanatçının ruhsal âlemiyle ilgili olan özelliklerini; dünya görüşünü, ideallerini, ideolojisini, hayata dair tezlerini veya antitezlerini eserlerinde okumak mümkündür.

Şairin şiirine sinen bir dünya görüşü veya bir romancının romanında söz alan ideolojisi, sanatçının sahip olduğu ruhsal portreyi ortaya koyabilir. Yazarın eserindeki örtük mesaj; inanç, felsefe, fikir ve benzer kelimelerle açıklayabileceğimiz ideolojidir. Yukarıda yapılan zarf ve mazruf benzetmesinden hareketle; “zarfı” açabilmek ve okunan eseri yetkin bir şekilde yorumlayabilmek sosyolojik ve felsefi bir imgeleme mümkündür. Okurun entelektüel birikimini, soyut düşünce kabiliyetini gerektirmektedir.

1.1.4- Retorik, Kültürel Kodlar ve Edebiyat

Edebiyat, kültürel kodların, toplumsal kimliğin, bilincin, birlik ve beraberliğin tesisi ve canlı tutulması, dinsel-ideolojik anlam haritaları oluşturulması gibi bazı icraatları yerine getirerek toplumsal ortamın oluşturulmasına katkıda bulunabilir.⁷¹ Moretti'ye göre edebiyatın salt görevi bu olmamakla birlikte, retorik özelliğe sahip edebi biçimler “*gelenekte zaten mahfuz olan retorik-ideolojik biçimlere*” yeniden hayat verme özelliğine sahiptirler. Bir dünya görüşünün en derin önkabulleriyle sıkı bir ilişki içerisinde olan retorik biçimlerin, tükenmeyen ve farkına varılamayan etki güçleri vardır.⁷²

Retorik, kelime anlamı olarak Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*Güzel söz söyleme, hitabet sanatı*” ve “*söz sanatlarını inceleyen bilim dalı, belagat*” gibi ifadelerle tanımlanmıştır.⁷³ Oxford English Dictionary’de ikna etmek ve etkilemek için dili kullanma sanatı⁷⁴ olarak ifade edilen retorik, yazı veya konuşma dili içerisinde de vücut bulabilir. Etkilemekle birlikte insanları

⁷¹ William L. Randall’dan aktaran: Köksal Alver, **A.g.m.**, s.17

⁷² Moretti, **A.g.e.**, s.15-16

⁷³ Bakınız “retorik” tanımı için: <http://www.tdk.gov.tr/>

⁷⁴ **Oxford English Dictionary**, V.4.0.02, Second Edition on Cd-rom, 2009, (rhetoric)

eğlendirmek için de kullanılan retorik, her zaman için dürüst ve samimi olmayabilir.⁷⁵ “*Antik anlamıyla retorik ikna edici söylemdir. Matematiksel ispatlamadan edebiyat eleştirisine uzanan bütün konularda araştırmacılar retorik tarzda yazarlar.*” Bununla birlikte siyasetten sanata birçok alanda var olabilen retorik, salt “*süs, manipülasyon, hile*” olarak anlaşılmamalıdır.⁷⁶

Retoriğin kullanılış niyeti, bir fikrin, ideolojinin herhangi bir dünya görüşünün endoktrinasyonuna veya empoze edilmesine de hizmet edebilir. Etki izafi olduğu için olumlu veya olumsuz olması meselesi ayrı bir konudur. Sanatı kullanan kişiye göre değişir. Buna rağmen etkileme gücünden ötürü retorik, suistimale açık bir sanattır. Sözlü veya yazılı bir şekilde edebiyat içerisinde kendine yer edinen retorik, bireylerin ve toplumların hafızalarında bazı imgelerin, algıların inşa edilmesinde etkili olabilir. Bu açıdan sözlü veya yazılı olması farketmez; bir şekilde edebiyat ve retorik iç içedir.

Michaud da ‘ortak duygusallık’ ve ‘ortak şuuraltı’ kavramları üzerinden edebiyatın benzer etki ve özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, bazı şarkı, şiir, marş tarzı edebî türler, “*çoğu zaman bilinçsiz, derin bir ortak duygusallığı ifade edebilirler.*”⁷⁷ Bununla birlikte bu ortak duygusallık veya ortak (toplumsal) şuuraltı bazen “*bedensel pratikler*”^{*} şeklinde icra edilen törensel gösterilerde bazen de gerçekten tarihsel olayların toplumsallığında yoğrulan bazı düşünce hareketleri ve akımlarda da kendini gösterebilir.⁷⁸ Bu yönüyle “*Edebiyat, ruhların çok derinlerinde bazı arketip imajları yeniden*

⁷⁵ **Oxford Advanced Learner’s Dictionary**, 7th Edition, Ed. Sally Wehmeier, OU Press, Oxford, 2006, s.1255

⁷⁶ John S. Nelson & A. Megill, D.N. McCloskey, “Retorik Hermeneutik Ve Sosyal Bilimler”, **Retorik Hermeneutik Ve Sosyal Bilimler**, Der. Ve Tercüme: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s.153

⁷⁷ Michaud, **A.g.m.**, s.61-62

^{*} Burada Paul Connerton’un “**Toplumsal Nasıl Anımsar?**” kitabında kullandığı “bedensel pratikler” kavramı kullanılmıştır. Connerton’a göre “...geçmişin imgeleri ve anımsanan bilgileri (törensel denebilecek) uygulamalarla (performans) taşınıp sürdürülmektedir.” Connerton, Hristiyan törenleri, Yahudi yortuları, Şii Muharrem yas törenleri ve benzeri anma törenleri gibi bazı pratiklere dikkat çekerek teorisini geliştirmiştir. Bakınız: Çev., Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.12

⁷⁸ Michaud, **A.g.m.**, s.62

canlandırdığı için, ortak şuuraltının olasılıklarını güncelleştirir ve onlara bir dinamizm verir.”⁷⁹

Edebiyat, adeta toplumsal şuuraltına (belleğe) ve kültürel kodlara gönderme yapan bir araç gibidir. Bununla birlikte olumlu tesirleriyle birlikte edebiyatın olumsuz yönlü tesirleri de olabilir. Kimi zaman tehlikeli bir şekilde toplumsal bütünleşme ve kimin zamansa toplumsal parçalanmalara yol açabilen yazınsal ve düşünsel öğretiler, toplumların geleceğini belirlemede etkili olabilirler.⁸⁰ Olumlu veya olumsuz yönleriyle bazı durumlarda, bir ulusun, bir toplumun anımsaması gereken gerçekler edebiyatla anımsatılıp; unutturulmaz hale getirilebilir. Bu gerçekler milli, dini, geleneksel ve ahlaki olabilir. Anımsatılması gerekenler edebiyat sayesinde toplumların belleklerinde canlı tutulur. Bu açıdan edebiyat, kültürün ve kültürel kodların çözümlenmesinde ve aktarımında önemli bir kaynak olabilir.

Eagleton, ideolojik ve eğitsel olarak toplumun ortak şuuraltının canlılığının korunmasında edebiyattan beklenen göreve, Gordon’un İngiliz edebiyatına yüklemiş olduğu vazife* üzerinden dikkat çeker. Gordon’a göre;

“İngiltere hasta ve... İngiliz edebiyatının onu kurtarması gerekiyor. Gördüğüm kadarıyla kiliseler başarısız olduklarına, toplumsal tedavilerin etkisi de yavaş görüldüğüne göre, İngiliz edebiyatının artık üçlü bir işlevi vardır: Kanımca bizi eğlendirme ve eğitme işlevini sürdürür; ama ayrıca ve hepsinden önemlisi, ruhlarımızı kurtarmakla ve Devlet’i iyileştirmekle görevlidir.”⁸¹

Eagleton’a göre Gordon’un bu sözleri, İngiliz edebiyatına sadece yakın tarihi itibarıyla yüklenen ideolojik misyonu yansıtmaz. Edebiyatın bu misyonu, Victoria İngiltere’sine uzanır. Din ve kilise, sınıflar arasındaki toplumsal farkları ve çatışmaları yatıştırmada zayıfladıkça “...İngiliz edebiyatı, bu ideolojik yükü taşıyacak bir özne olarak kurulmuştur.”⁸² Gordon’un

⁷⁹ Michaud, **A.g.m.**, s.62

⁸⁰ Gaston Bouthoul’dan aktaran: Michaud, **A.g.m.**, s. 61

* Gordon’ın bir sömestr başlangıcında yapmış olduğu bir konuşmadan alınmıştır.

⁸¹ Chris Baldick’ten aktaran: Terry Eagleton, **A.g.e.**, s.37-38

⁸² Eagleton, **A.g.e.**, s.38

sözlerinden anlaşılacağı üzere; edebiyata yüklenen vazife bir yandan dini ve ahlaki değerlerin tesis edilmesi ve bir yandan da toplumun eğitilip eğlendirilmesidir. Devletin iyileştirilmesi ancak bunlarla mümkündür. Ve bu yönüyle toplumun ıslahı, bozulan değerlerin ve dini anlayışın tekrar yeşertilmesi gibi sorunlar için edebiyata “ideolojik bir endoktrinasyon aracı” olarak bakılmıştır.

Bu minvalde, edebiyat sosyolojisi açısından Michaud’un görüşleriyle de ilişki kurulacak olursa; marş ve şiir gibi kayıt altına alınmış edebi metinler de bir şekilde törenlerde, bayramlarda, müfredatta kendilerine yer bularak; toplumsal belleğin canlı tutulmasını ve kültürel kodların, milli duyguların, geleneklerin, nesillerden nesillere aktarılmasına hizmet edebilmektedir. Bir ulusun tarihindeki savaş, deprem ve katliam gibi yaşanmışlıkları dillendiren törenler, yazılan romanlar, şiirler, şarkılar her biri yazılı edebi biçimler olarak veya kültür aktarımını sağlayan bedene indirgenmiş pratikler şeklinde de toplumsal belleği canlı tutabilir ve kültürel kodların, değerlerin taşıyıcısı olabilirler. Bu açıdan edebiyatın toplumsal belleğin diri tutulmasında, kültürel kodların aktarılmasındaki işlevi görmezden gelinemez. Bu işlevi görmezden gelmek, edebiyatın, Platon’dan beri vurgulanan ‘*eğitsel boyutunu*’ inkâr etmek anlamına gelecektir.

Ulusların haline yön veren geçmişleridir ve bunda edebiyatın payı azımsanamayacak kadar büyüktür. Bu açıdan toplumların geçmişlerinin anlaşılmasında edebiyat ve edebiyat çalışmaları önemli kaynaklardır. Demiröz’ünün ifadesiyle:

“...edebi metinlerdeki hikâyelerin, imajların incelenişi, bir toplumun kimliğini ortaya çıkaran tarih anlayışının, psikolojinin yani o toplumun kendi için yarattığı 'anlatının' da incelenişidir. Ve denebilir ki herhangi bir edebiyatı anlamak ancak o ülkenin kendisi için yarattığı 'anlatıyı/hikâyeyi' ve bu 'anlatının/hikâyenin' hangi koşullar altında yaratıldığını anlamakla doğru orantılıdır.”⁸³

⁸³ Damla Demiröz, “İlk Dönem Yunan Romanında (1834-1880) Öteki İmajı”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi 43, 1 (2003), s.172

Bununla birlikte edebi metinler insanları geçmişe götürdüğü gibi geleceğe de götürebilir. Kaya ve Tatar'ın da belirttiği gibi;

“Geçmişe çevriliş, insanı geleceğe götürür. İnsanı yüreklendirir, bilinçlendirir, hayata bağlar, umuda yönlendirir. İnsanın bedeni ile geçmişe gitmesi imkânsızdır. Geleceğe ise ancak zamanın ilerlemesine paralel, ömrü nispetinde gidebilmektedir. Ancak insanoğlu herhangi bir varlık gibi "hal"e mahkûm değildir. "Hal"den bir eliyle maziye diğer eliyle de istikbâle uzanabilir. Geçmişteki insanların fikrî ve maddî dünyalarına ulaşabilip onlarla konuşabileceği gibi, geleceğe de seslenip, şu anda yanında olmayan tanımadığı insanlara seslenebilir. Bunu başarabilmenin yolu ise geleneğe vâkıf olabilmek ve geleceği inşa etmekten geçer. Yani bir taraftan asırların birikimini, ona değen her elin şuuruna vararak alabilirken, diğer taraftan bu ellerden biri de kendi olup, geleneği ihyâ ya da eskiye ilave yeni geleneklerle geleceğe seslenebilir. Bu cihanda bakî kalan hoş sadâları dinleyip, yine bakî kalacak hoş sadaları gök kubbeye hediye edebilir. Kâh Süleymaniye'de cedlerin mağfiret iklimine girebilir, kâh Karacaoğlan'la pınar başına varır, kâh Yunus Emre ile secdeye varır ya da Viyana kapılarında ağlaşır. O halde ölümsüzlük, hayalî bir iksirde değil, geleneği yaşamada ve yaşatmadadır.”⁸⁴

Bunun en önemli kaynağını ise edebî metinler oluşturmaktadır. Yazar, bir taraftan kendisinden önce yazılan metinlerden beslenmekte, diğer taraftan da kendi yazdıklarıyla geleneğin değişerek devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Edebiyat, kişileri geçmişlerine götüren bir köprü veya geçmiş bugüne yansıtan bir aynadır.

⁸⁴ Kaya- Tatar, **A.g.e.**, s.54-55

1.2. ESERİN KONUSUYLA İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLARIN SOSYOLOJİK TAHLİLİ

Mills'in de belirttiği gibi toplumsal bir incelemenin, entelektüel yönden yüklenmesi gereken görevi yerine getirebilmesi için, biyografi ve tarih sorunlarına eğilmesi ve toplum içerisinde bunlar arasındaki bağlantılara önem vermesi gerekmektedir. Aksi takdirde yapılacak olan çalışma entelektüel yönden yüklendiği görevi yerine getirmekte başarılı olamayabilir.⁸⁵

Meşhur söylemle “*Tarih sosyolojinin laboratuvarıdır.*” Sosyolojik açıdan incelenecek olan romanın entelektüel bir yetkinlikle anlaşılıp değerlendirilmesi için tarihsel süreç içerisinde oluşan iç sömürgecilik, sömürgecilik, kölelik, merkantilizm ve oryantalizm gibi kavramları ve uygulama biçimlerinin anlaşılması çalışmaya önemli bir katkı sağlayabilir.

Stevick'in ifadesiyle açıklanacak olursa; roman, içinde yaratıldığı kültür boyutundan dışlanamaz. Edebi yapıtların (özel anlamıyla romanın) her sayfası kendi kültürünün mahsulü ve eleştirisidir.* Ona göre, “*Romanın içinde geliştiği kültürün hâkim unsurlarını tanımlamak, romanı tanımlamak gibi bir şey olmuştur.*”⁸⁶ Daha önce de aktarıldığı üzere; yazarlar da “*kültürel ortamlarından ve tarihsel bağlamlarından soyutlama içinde anlaşılamazlar.*” Bu açıdan romanın analizini kolaylaştırabilmek ve döneme tarihi-sosyolojik bir açıdan bakabilmek için, tez kapsamında incelemesi hedeflenen romanın temalarıyla ilişkili olan bazı siyasi ve iktisadi yapıların açıklanması ve anlaşılması gerekli görülmüştür. Dönemin hâkim görüşlerine veya edebi eserin yazıldığı dönemde hâkim olan ideolojilere ayna tutabilmek açısından bazı kavramların üzerinde durulması faydalı olacaktır. Yazarın ve romanın

⁸⁵ Mills, A.g.e., s. 17

* Stevick, bu genellemesini Eliot'un Middlemarch ve Flaubert'in Madame Bovary romanları üzerinden örneklendirmektedir.

⁸⁶ Philip Stevick, **Roman Teorisi**, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s.13

sosyolojik incelemesinden önce yapılacak olan bu tanımlar, eserin tarihi ve toplumsal konjonktür içerisindeki yerini görebilmeyi kolaylaştıracaktır.

1.2.1- Avrupa'da İç Sömürgecilik

Her ne kadar eser, kölelik ve sömürgecilik konuları açısından incelenecek olsa da, öncelikle Avrupa'da iç sömürgecilik konusunun anlaşılması, sömürgeciliğin tarihi ve sosyolojik boyutunun kavranması açısından gerekli görülmektedir.

Avrupa'nın sömürü faaliyetleri yalnızca kendi topraklarından ve toplumundan uzaklardaki, anavatanın dışında kalan bölge ve insanlarla açıklanamaz. Avrupa, kendi dışındaki toplumları ötekileştirip köle haline getirmeden ve sömürmeden önce, kendi bölgelerindeki azınlıkları ve güçsüz grupları hedef olarak seçmiştir. İç sömürgecilik (internal veya domestic colonialism) kavramıyla ifade edilen bu sistem, tek bir devlet yada toplum içinde 'merkez' ile 'periferi' [çevre] arasındaki sömürüye dayalı ilişkileri ifade eder.⁸⁷ İç sömürgecilik Avrupalılar tarafından kendi sınırları içerisindeki ötekilere yönelik olarak uygulanmıştır. Avrupa, sömürge siyasetinde kendi topraklarından başka topraklara yöneldikçe iç sömürge azalma göstermiştir.⁸⁸ İngiliz sömürgeciliğini tarihsel temelleri üzerinden örneklendirilecek olursa; İrlanda, İngilizler için iyi bir çıraklık deneyimi olmuştur. İngilizler, İrlandalıları yabani ve vahşi oldukları kabulüyle, katletmiş ve topraklarına el koyarak onlara her türlü muameleyi reva görmüştür.⁸⁹

Avrupa'da salgın ve kıtlık gibi zorlu dönemlerde ölüme terk edilen toplumlar, iç sömürgeciliğin diğer boyutunu oluşturmaktadır. Avrupa tarihine göz atıldığında burjuva sınıflarının, kıtlık ve salgınların yaşandığı bazı

⁸⁷ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman A. ve Derya K., Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009, s.315

⁸⁸ Taner Tatar, **Sömürgecilik Sosyolojisi**, (Ders Notu), İnönü Üniversitesi, Malatya, 2009, s.13

⁸⁹ Serdar Z., M.W. Davies, A. Nandy, "**Batı Irkçılığının Kaynakları-Bir Manifesto**", Çev. Fatih Bayram, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1997, s.51

dönemlerde, aşağı sınıfları aldatarak şehrin kapılarından dışarıya çıkarttığı ve kapıları kapatarak onları kaderleriyle baş başa bıraktıkları görülmektedir. Avrupa burjuvası, bu tür uygulamalarla da iç sömürgeciliği kendi halkları üzerinde denemişlerdir.⁹⁰ İç sömürgecilik sürecinde oluşan Avrupa ruhu, Avrupa'nın geleceğine yön vermiş ve Avrupa'nın asırlar boyunca tarih sahnesinde oynayacağı sömürge siyasetinin fizibilitesini oluşturmuştur. Batı'nın sömürge siyasetinin anlaşılmasında '*iç sömürgecilik*' sömürge tarihine yön vermesi sebebiyle çok büyük bir öneme sahiptir.

İç sömürgecilik pratiğiyle birlikte gelişen dış sömürgecilik anlayışının zihniyet temellerine, Yunan filozofu Aristo gibi düşünürlerin görüşlerinde rastlamak mümkündür. Aristo'nun Grekler ve ötekiler anlayışı da içten dışa yönelişin sınırlarını belirlemiştir. Aristo, dünyayı Yunanlar (Greeks) ve Yunan ırkından olmayanlar (non-Greeks) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Üstelik Yunan olmayanları "barbarlar" olarak isimlendirmiştir. Aristo, Yunan olmayan herhangi birini köleleştirmenin kabul edilebilir olduğuna inanmıştır. Ona göre bazıları, doğdukları andan itibaren köle olmak için diğerleri de hükmetmek (yönetmek) için seçilmiştir.⁹¹

Avrupa'nın hem içte hem dışta uyguladığı şiddeti ve Avrupa'nın sömürgeci zihniyeti, Sartre'ın sözleriyle özetlenecek olursa; "*Avrupa, ağzından insan sözcüğünü düşürmemiş; fakat bir yandan da her rastladığı yerde, kendi sokaklarının her köşesinde, dünyanın her yerinde insanı katletmiştir.*"⁹²

⁹⁰ Braudel'den aktaran: Tatar, **A.g.e.**, s.19

⁹¹ Matthew Kachur, **Slavery in the Americas: The Slave Trade**, (Philip Schwarz, Ph.D., General Editor), Infobase Publishing, New York, 2006, s.19

⁹² Jean Paul Sartre, Frantz Fanon'un "**Yeryüzünün Lanetlileri**" adlı eseri için yazdığı ön sözden; Yeryüzünüz Lanetlileri, Çev. Şen Süer, Versus Yayınları, İstanbul, 2011, s.17

1.2.2- Coğrafi Keşifler ve Sömürgeciliğin ‘Keşif Kolu’: Oryantalizm

Sömürge ve kölelik üzerine yazılmış birçok metinde – eserlerin kurgu veya gerçek olması bir yana – yazarlar, Afrika ve Amerika kıyılarında geçen maceralarından, ziyaret ettikleri adalardan ve bu adalarda karşılaştıkları yerlilerden bashederler. Hemen hemen birçok sömürge romanında yeni bir keşif vardır. Batılı beyaz efendi, bakir topraklara doğru yola koyulur. Beyaz efendiye hizmet eden Cuma figürleri sömürge romanlarının olmazsa olmazlarındandır. Yerliler irrasyonel, barbar ve yamyam varlıklar olarak resmedilir. Keyfi sunumlar, bilinçli bir şekilde de gerçekleştirilebilir. Bunun sonucunda dini, manevi ve insani değerlerden mahrum olan “ötekiler” bilinci şekillenir. “Ötekilere” dair oluşturulan imgelem ve düşünce biçimleri kendi ırkından ve dünyasından olmayanların sömürülesi varlıklar olarak etiketlenmesine sebep olur. Bu zihniyet, Said’in Oryantalizm (Şarkiyatçılık) adını vererek kavradığı “Batı” ve “ötekiler” düşüncesinde uzak değildir. Oryentalist söylemlere, sömürgecilik ve kölelik temalarıyla ilişkili birçok metinde rastlamak mümkündür. Oryantalizm, yalnızca Doğu’ya dair araştırma yapma, bilgi toplama gibi masum emelleri olan bir faaliyet değildir.

Bazı şarkiyatçı söylemleri bünyesinde barındıran örnek metinler üzerinden gidilecek olursa; Said, Rudyard Kipling’in romanlarında ve şiirlerinde destanlaşan “Beyaz Adam” mitine ve ardında yatan şarkiyatçı zihniyete dikkat çeker. Said’e göre; *“Kipling’in, birçok şiirde, Kim gibi romanlarda ve sayısız sloganda ironik bir kurmaca olarak beliren Beyaz Adamı, bir fikir, bir şahsiyet, bir var olma biçimi olarak, yurtdışında bulundukları sırada birçok İngiliz’e hizmet etmiş gibidir.”*⁹³ Beyaz adamın derisinin rengi, onu (İngiliz’i) yerlilerden (Afrikalı, Hintli, Arap) ayırır. Üstelik “beyaz adam” renkli ırkların yönetilmesinde sorumluluk sahibidir. Bu sorumluluk duygu ve düşüncesini tetikleyen ampirik ve tinsel bir

⁹³ Edward W. Said, **Şarkiyatçılık** - Batının Şark Anlayışları, Çev. Berna Ülner, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 238

geleneğe de sahip olduğunun farkındadır.⁹⁴ Kipling, Beyaz Adamın sömürgelerdeki faaliyetlerini bir yandan destanlaştırırken bir yandan da beyaz adamın işinin zorluğuna şu mısralarıyla dikkat çeker:

“Bu yol Beyaz Adamların aştıkları yol
Bir diyarı arıtmaya giderken arşınladıkları yol
Yer demir gökte asmalar
İki yanda iki yar.
Rehber tutup seçilmiş yıldızımızı
Adımladık bu yolu, bu ıslak, fırtınalı yolu.
Ey Dünya, ne mutlu sana, Beyaz Adamlar omuz omuza
Yollarını arşınladıklarında!”⁹⁵

Beyaz Adam’ın yaptığı iş çok büyük ve mukaddestir; fakat bu iş biraz zordur ve bu açıdan Siyah Adam, Beyaz Adamın yüküdür. Kipling’in, “*Burden of White Man*” (Beyaz Adam’ın Yüğü) başlığıyla 1899’da kaleme aldığı şiiri, Amerikan emperyalizmin özendiricisi olarak kabul edilmiştir ve “*beyaz adamın yükü*” kavramından ötürü; emperyalizm karşıtları, Kipling’e büyük tepki göstermiştir.⁹⁶

Kipling’in “Kim” isimli meşhur romanı; bazı çalışmalarda siyasetten uzak olduğu ve sadece bir çocuk edebiyatı olduğu vurgusuyla yansıtılmıştır; fakat eser dikkatlice okunduğunda bilgi-iktidar, biz ve öteki, oryantalizm, emperyalizm ve sömürgecilik kavramlarıyla olan yakın ilişkisini ortaya çıkarmak mümkündür. Bu açıdan Kim, masum bir eser olmanın ötesinde ideolojik bir romandır. Üstelik eserin yazıldığı dönemde, İngilizler ve Hintliler arasında çok ciddi sıkıntıların olduğu bilinmesine rağmen, bu hakikat romanın dışında tutularak, Hindistan’ın İngiliz emperyalizmi altında mutlu olduğu ve İngiliz sömürgecilerine karşı sadakat içinde bulunduğu yanılsamasının esere

⁹⁴ Said, A.g.e., s. 238

⁹⁵ Said, A.g.e., s. 238

⁹⁶ Rudyard Kipling’s Hymn to U.S. Imperialism: “The White Man’s Burden”, <http://historymatters.gmu.edu/d/5478/>, Erişim Tarihi: 15.05.12

içkin hale getirilmeye çalışıldığı hissedilmektedir.⁹⁷ Benzeri birçok edebi metinde bu tür oryantalist çözümlemelere ulaşmak mümkündür.

Asıl tanımı üzerinden gidilecek olursa; Said'e göre oryantalizm:

“...daha çok, jeopilitik bilincin araştıma metinlerine, estetik, iktisat, sosyoloji, tarih, filoloji metinlerine *dağılımıdır*; yalnızca temel, coğrafi bir ayrımın (“dünya eşit olmayan iki yarım, Şark ile Garp’tan oluşur” diyen) değil, araştırmaya dayalı buluş, filolojik yeniden yapılandırma, psikolojik çözümleme, manzara betimi ile sosyolojik betimleme gibi araçlarla Şarkiyatçılık tarafından yaratılıp kalıcı kılınan bir “çıkar” öbeğinin de *işlenip inceltilmesidir*; düpedüz farklı (ya da alternatif, yeni) bir dünyaya yönelik, belirli bir anlama, kimi durumda denetleme, değiştirme hatta şekillendirme istencinin ya da niyetinin dile getirilişi olmaktan öte, bu istencin, niyetin ta kendisidir...”⁹⁸

Sömürgeciliğin sosyolojik açıdan incelenmesinde, Batı’nın “ötekileri” inşa ederek kendinden kabul etmediği toplumları, ötekileştirme ve köleleştirme emellerinde coğrafi keşiflerin ve ‘lokomotif bir ideoloji’ olarak şarkiyatçılığın anlaşılması ve üzerinde durulması önem arz etmektedir. Doğu’yu nesnesi haline getirmenin meşruiyetini arayan Batı’nın keyfi bir şekilde yaptığı Doğu tasviri ve sahip olduğu Doğu algısı objektiflikten uzaktır. Şarkiyatçılar bunu yazmış oldukları edebi ve tarihi metinlerde kasıtlı bir şekilde yaparak zihinlerde Batı’yı yeryüzünün öznesi, Batı dışındaki toplumları ve özellikle Doğu’yu ise sömürülesi bir hedef, yönetilmesi ve zenginliklerine el konulması gereken bir nesne olarak inşa etmiştir. Çetin’in ifadesiyle oryantalizm; “*Batının Doğuyu emperyalist siyasetleri doğrultusunda kendi istedikleri gibi tanımlamaları ve takdim etmeleridir. Genel anlamda Batının öznel Doğu algılamasıdır.*”⁹⁹

Avrupa’nın geleceği üzerindeki etkileri sebebiyle, bu mevzuda ötekileştirmenin ilk kaynaklarından birisi olarak Yunan tarihinden örneklerle

⁹⁷ Mehmet Fikret Arargüç, “Sömürgeci Ve Emperyalist Söylem Işığında Rudyard Kipling ve Kim”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2002, s.140

⁹⁸ Said, A.g.e., s.21-22

⁹⁹ Nurullah Çetin, *Kitap Tahlili: İstanbul’un Fethine Oryantalist Kuşatma*, 2 Eylül 2011, http://www.edebiyatufku.com/artikel.php?artikel_id=1220, Erişim Tarihi: 27.12.2011

başlamak uygun gözükmektedir. Ötekine ilişkin simanın ilk örnekleri, Homer'in Odise destanında Odise ve adamlarını tutsak eden Polyphemos (Cyclops) adlı bir dev ile ortaya çıkmıştır. Böylece “*Antik ve Ortaçağ düşüncesinin değişmez figürü olan vahşi adam efsanesi*” başlatılmıştır.¹⁰⁰ Mağaralarda yaşayan tek gözlü dev, Polyphemos, dini değerlerden, tarım ve gemi yapımı gibi ihtiyaçlar için gerekli olan bilgidен yoksundur. Teknoloji ve medeniyet ondan uzaktır. Polyphemos'un sahip olduğu özelliklerin tahlili ve tasviri, Kolomb ve ardıllarının sahip olduğu öteki bilincinin şekillenmesinde etkili olmuştur. İnsan başlı atlar, yarı insan yarı keçi şeklindeki tanrılar, cüceler, köpek kafalı insanlar, organları eksik, gözsüz veya gözleri omuzlarının üzerinde bulunan insanlar ilk defa Yunanlar tarafından insanlığa tanıtılmıştır. Avrupalılar, insanın tabiatı ve antropoloji üzerindeki Avrupa tartışmasının dış boyutlarını çok önceden oluşturmuşlardır.¹⁰¹ Bu bakımdan şarkiyatçılığın öncül pratiklerini Greko-Latin medeniyetinde ve bu medeniyetin Avrupaya sirayet eden ruhunda okumak mümkün gözükmektedir.

Şark'la ilişkili olarak yaratılan her yorum, her yapı şarkın yeniden yorumu ve inşası anlamına gelir. Oryantalist anlayışa göre; Şark, kendini temsil edebilecek kapasiteden mahrumdur ve temsil edilmeye muhtaçtır. Said'e göre; “*Şarkiyatçılık, dünyanın koca bir bölgesini betimlemeye yönelik, bu bölgenin sömürge fethine uğramasına eşlik eden bir girişimdir.*”¹⁰² Said'in görüşlerinden hareket edilecek olursa; Batılı şarkiyatçı (oryantalist) tutumun imgesel olarak ötekini belirlemesi; temsil ve tasvirleriyle Şarkı denetleyen, belirleyen üstünlük iddiası en eski edebiyat türlerine kadar uzanır.

Peter Burke de bu konuda bazı görüşler ileri sürmüştür. Burke, bilgi toplama, bilgiyi kullanma ve bazı coğrafyalara ve kaynaklara ulaşma açısından şarkiyatçılığın işlevi üzerinde durmuştur. Ona göre Said, şarkiyatçılığın başlangıç noktasını 1800 dolaylarında Napoleon'un Mısır

¹⁰⁰ Serdar, Davies, Nandy, **A.g.e.** ,s.31

¹⁰¹ Serdar, Davies, Nandy, **A.g.e.** , s.31

¹⁰² Said, **A.g.e.**, s.358

seferine katılan bilginlerin oynadıkları rolle başlatmıştır. Oysa Burk'e göre *"Avrupa devletlerinin dünyanın başka yerlerini egemenlik altına almak amacıyla sistemli olarak bilgi toplamaları, çok daha eski zamanlara götürülebilir."*¹⁰³ Her ne kadar Burke'nün görüşü, şarkiyatçılığın Batı dışı toplumları ötekileştirme işlevini hesaba katmasa da, bilgi ve bilimin sömürgecilik hesabına kullanılması da şarkiyatçılığın diğer yönünü oluşturması açısından kayda değerdir.

Said'in görüşleri bazı düşünürler tarafından eleştirilmiştir. Görüşlerini, Aijaz Ahmad'ın tenkitleri üzerinden temellendiren Mardin, Batı'nın Doğu hakkındaki düşünce ve telakkilerinin bazı belli başlı dönemlere ait olduğunu, bu düşünce ve kavrayış biçimlerinde bazı dönemsel değişikliklerin de mevcut olduğunu bu yüzden de bu konuda bir genelleme yapılamayacağını ileri sürmüştür. Ona göre; *"...“Batı”nın Doğu ile ilişkilerinde “egemen” bir söylem ancak Said’in geniş fakat edebiyata inhisar eden bilgilerinden çıkararak cımbızla yan yana dizdiği yönelmelerde mevcuttur."*¹⁰⁴ Bunun yanı sıra Said'in görüşünü desteklemekle birlikte şarkiyatçı zihniyetin Batı zihniyetinde daha eski dönemlerde mayalanmış bir ideoloji olduğunu savunanlar da olmuştur.

Yavuz'a göre Batı'nın kendi toplumu dışındakileri "ötekiler" olarak belirlemesi Amerika'nın keşfiyle birlikte başlar. İspanyolların, Endülüs Emevilerini (Müslümanları) ve Yahudileri kıtadan kovmaları ve kalanları asimile etmeleri kıtanın Latinleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu dönem Avrupa kültürünün zihinlerde Hristiyan kimliğiyle inşa edilmeye başladığı dönemin başlangıcı olmuştur. Diğer coğrafyalardaki ötekilerin kimliği bu dönemden sonra netlik kazanmaya başlamıştır. Batının kültürel kimliğinin oluşumunda ötekinin siyasal olarak işaretlemesi, asimilasyonu, ya da ötekileştirmesi önemli etkenlerdir. *"Avrupalı öznenin kimliğinin inşasında öteki*

¹⁰³ Peter Burke, **Gutenberg'ten Diderot'ya Bilginin Toplumsal Tarihi**, Çev. Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s.125,126

¹⁰⁴ Şerif Mardin, "Oryantalizmin Hasır Altı Ettiği", **DOĞU BATI (ORYANTALİZM I)**, Yıl: 5, Sayı: 20, Ağustos, Eylül, Ekim-1, 2002, s. 115

diye işaretlenenler düpedüz Hristiyan olmayanlardır.” Oryantalizmin başlangıç noktası bu aşamada belirginleşmiştir.¹⁰⁵

Özetle oryantalizm, yalnızca bilgi toplamak niyetiyle İngiltere, Fransa ve diğer sömürgeci ulusların Batı dışındaki coğrafyalarda, genel anlamıyla Doğu’da yapmış oldukları bilimsel çalışmalar olarak açıklanamaz. Oryantalizm’in böylesi masum emelleri olmamıştır. Oryantalizm, sömürgecilik hesabına bilgi toplamak ve Batı dışı toplumları egemenlik altına almak niyetiyle de kullanılmıştır. Üstelik oryantalizm bir ötekileştirme, sömürülesi nesneyi belirleme biçimdir. Biz, “Batılılar” ve batı dışı toplumlar, “ötekiler” algısını oluşturmuştur. Keyfi sunum ve tasvirlerle edebiyattan antropolojiye kadar hemen hemen her alanda işlenen Doğuya ait bilgi sömürgeciliğin keşif kolu olmuştur. Bu uğraşta coğrafi keşiflerin de önemli etkileri olmuştur.

Ferro’nun da belirttiği gibi; Batı Tarihçilik geleneği, sömürgeciliği Büyük keşifler dönemiyle ve sömürgeci ülkelerin genişlemelerini Batı Hint Adalarındaki uzak toprakların keşfi ve ardından Afrika, Asya, Hindistan’ın ana yolları üzerinde ticaret noktalarının kurulmasıyla başlatır.¹⁰⁶ Bu açıdan keşifler sömürgeciliğin ve köleliğin eylem planındaki ilk adımıdır. Kolomb’la birlikte önemli bir seviyeye erişecek olan, yerlilere ve bakir topraklara dair “bilme, keşfetme, tanımlama, adlandırma, imgelem oluşturma” faaliyeti ileride artarak devam edecek olan keşiflerle Avrupalılar ve ötekiler kutuplaşmasını meydana getirecektir. Serdar, Davies ve Nandy’nin ifadeleriyle:

“1492’de başlayan seyahatler, büyük bir yalanın yerleşip meşru kılınmasıyla sonuçlandı. Kolomb’un seyahati, bir karşı karşıya gelişten ziyade Avrupa’nın Öteki Halklardan farklılaşma sürecini, halen telafi edilemeyen bir kırılma noktasını, başlattı. 1492’de başlayan olaylar, büyük ölçüde bir Yunan trajedisi idi. Bunlar, Avrupa’nın Yunan düşüncesine borçlu olduğu entelektüel birikimin bir neticesiydi. Klasik bir Yunan trajedisi gibi, bu gelişmelerin sonuçları insafsızca olmuştu: insanların acı çekmesi ve kana bulanması... Bu sonuçlar mahiyeti itibariyle bütün dünyada gerçekleşmişti....”¹⁰⁷

¹⁰⁵ Hilmi YAVUZ, **Modernleşme, Oryantalizm ve İslam**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 1999, s.56,57

¹⁰⁶ Marc Ferro, **Sömürgecilik Tarihi** - Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl, Çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s.19-20

¹⁰⁷ Serdar Z., M.W. Davies, A. Nandy, **A.g.e.**, s.8

Bilgin'in de belirttiği gibi; coğrafi keşiflerle birlikte Batılının zihin dünyasında “Yerlilerin de bir ruhu var mı?”, “Onlar da bizler gibi Tanrı’nın çocukları mı, onların doğası bizimkiyle aynı mıdır?” gibi sorular oluşmaya başlamıştır. Farklılıkların sebebini hem yerlilerin doğasına hem de kültürlerine bağlayan Batılı, kendi hâkim kültürünü “uygarlık” olarak etiketlemiş ve ötekilere de “uygar olmayanlar” kimliğini layık görmüştür. Batılıların zihninde ‘uygar olmayan’ zencilere dair “*doğanın kötü bir ürünü, insanın hayvani yanı olduğu inancı etrafında gelişen ideoloji, pratikte, zencileri, salt olgu veya araç konumuna indirgemıştır.*”¹⁰⁸ Gelişen bu oryantalist zihniyet sonucunda Batılı, zenci köle ticaretini meşruiyet zeminine oturtmuştur. Köleliğin ve sömürgeciliğin temelleri bu şekilde atılmıştır.

Bir fikir vermesi açısından; yapılan seferlerin bazıları 13. Yüzyılda Marco Polo’nun Asya yolculuğundan 17. yüzyılın başlarında Henry Hudson’nun kendi adının verildiği Hudson Körfezi ve Hudson Nehri’ne yaptığı keşiflere kadar götürülebilir.

Sırasıyla bazı kâşifler, keşif tarihleri, keşifleri finanse eden ülkeler ve keşfedilen yerler; Tablo 1’de gösterilmiştir.

¹⁰⁸ Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar-Turmaks Yayınları, Ankara, 2007,s.36

Tablo 1. Coğrafi Keşifler¹⁰⁹

Kaşif	Tarih	Sponsor ülke	Keşif
Marco Polo	13. yüzyılın sonları	İtalya	Asya
Bartholomeu Dias	1488	Portekiz	Ümit Burnu
Christopher Columbus	1492	İspanya	Bahamalar, Küba, Haiti Adası (Hispaniola)
John Cabot	1497	İngiltere	Yeni İngiltere kıyısı
Vasco da Gama	1498	Portekiz	Hindistan
Amerigo Vespucci	1499	Portekiz, İspanya	Güney Amerika kıyısı
Pedro Cabral	1500	Portekiz	Brezilya
Afonso de Albuquerque	1511	Portekiz	Melaka
Vasco de Balboa	1513	İspanya	Pasifik Okyanusu
Juan Ponce de León	1513	İspanya	Florida
Hernán Cortés	1519	İspanya	Meksika
Ferdinand Magellan	1520	İspanya	Dünyayı dolaştı
Giovanni da Verrazano	1524	Fransa	Doğu Amerika kıyıları
Francisco Pizarro	1531	İspanya	Peru
Jacques Cartier	1534	Fransa	Aziz Lawrence Nehri
Hernando de Soto	1539	İspanya	Kuzey Amerika'nın Güney Doğusu
Francisco de Coronado	1540	İspanya	Amerika'nın Güney Batısı
João Cabrilho	1542	İspanya	Kaliforniya
Samuel de Champlain	1603	Fransa	Büyük Göller (Great Lakes) ve Quebec
Henry Hudson	1609	Hollanda, İngiltere	Hudson Nehri, Hudson Körfezi

Tabloya bakıldığında, keşiflerin Batılı ülkeler tarafından, devlet desteğiyle ve neredeyse yarışarcasına gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu açıdan keşiflerin, salt bilgi toplamak gibi masum bir etkinlik olmadığı anlaşılmaktadır. Keşiflerin, Batı'nın oryantalist zihin yapısının oluşumunda ve sömürgeciliğin gelişiminde ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğu ortadadır. Bu listede verilenler sadece başat olanlardır. İlk dönemler itibarıyla Portekiz

¹⁰⁹ Jackson J. Spielvogel, **Glencoe World History**, National Geographic Society, USA, 2005, s.424

ve İspanya ön planda gözükmektedir. Keşifler ve düzenlenen yolculuklar bir macera olarak değil; aksine Ronan'a göre keşif yolculukları bu iki ülke arasında “...bir milli prestij meselesi olarak değerlendirilmiş, en çok da ticari kazanç vesilesiyle desteklenmişti[r].”¹¹⁰

“Ve eğer yeryüzü daha büyük olsaydı yine de onun çevresini dolaşırdık”¹¹¹ şeklindeki gurur dolu Portekiz söylemi, keşiflerin ve kâşiflerin Portekizliler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu büyük yarışta çok sayıda ülke keşfeden ve epeyi mesafe kat eden Portekiz ve İspanya'yla birlikte “*Kilise'nin büyük kızı olmakla övünen Fransa*” ve “*Okyanus'un büyük oğulları olmakla böbürlenlen Hollandalılar*”¹¹² da keşifler ve sonrasında ortaya çıkacak olan sömürgeleştirme ve köle ticaretinde başı çekecek konuma yükseleceklerdir.

Keşifler açısından İngiltere örneği değerlendirilecek olursa, ilk dönemler itibariyle İngiltere tarafından pasif bir politika izlendiği görülmektedir. Her ne kadar John Cabot, haricindeki İngiliz denizcileri büyük keşiflerde yer almasa da 1550'lerden sonra İngilizlerin keşiflere duydukları ilgiyle birlikte keşif gezilerinin sayısı da artmıştır.¹¹³ İlk denemelerde beklentilerin gerçekleşmemesi ve arzuların tatmin edilememesi bir yana; ilerleyen tarihlerde İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler, keşiflerin ve keşiflerin sonucu olarak da Atlantik köle ticaretinin ve sömürgecilik pratiğinin egemen güçleri konumuna yükselmişlerdir.

Avrupalı kâşiflerin yerlilerle olan karşılaşmaları sonucunda adeta bir sosyal antropolog edasıyla yazdıkları günlük tarzı metinler ortaya çıkmıştır. Bu yazın biçiminin en meşhur örneklerinden birini Kolomb'da görmek mümkündür. Bu tür metinlerin içerdikleri keyfi tanım, yorum ve tasvirlerde kâşiflerin yerliler üzerinden kurdukları Avrupalı üstünlüğü algısını ve

¹¹⁰ Colin. A. Ronan, **Bilim Tarihi**, Çev. Ekmeleddin İ. - Feza G., Tübitak Yayınları, Ankara, 2005, s.303

¹¹¹ Ferro, **A.g.e.**, s.55

¹¹² Ferro, **A.g.e.**, s.85

¹¹³ Herbert Heaton, **Avrupa İktisat Tarihi** - İlkçağdan Sanayi Devrimine, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s.292

ötekileştirici oryantalist tutumu görmek mümkündür. Kolomb, yerlileri anadan doğma çıplak varlıklar olarak tasvir etmiş ve kadınlarını da utanma duygusu olmayan çıplak varlıklar olarak itham etmiştir. Nesnelerin onlar için değersiz olduğunu ve mülkiyet kavramının onlarda gelişmediğini ifade etmiştir. Kolomb'un anlatılarına göre yerlilere kırık bir çanak tabak dahi verilse onlar, karşılığında ellerinde var olan altını da bal kabağını da çekinmeden vermişlerdir. Emir almaya çok uygundurlar. Kolomb, bir Kızılderili'nin Kral'ına Avrupalılar hakkında muhtemelen "*Gökten geliyorlar ve altın arıyorlar dediğini*" nakletmiştir.¹¹⁴ Fakat bu yorumları yerlilerin dilini bilmeden yapmıştır. Ferro, Kolomb'un bu sözünü şu şekilde yorumlamıştır: "*Öyle olduğunda inanıyordu, çünkü kendisi bunu yapıyordu: O kendi dinini getirmişti ve karşılığında altın arıyordu.*"¹¹⁵ Kolomb'un yoldaşlarından Michel de Cuneo, çok güzel bulduğu ve geleneklerinden ötürü çıplak olduğu için bu durumdan istifade ederek fiziksel ve cinsel şiddet uyguladığı Karayipli bir kadını şu sözleriyle anlatmıştır:

"İsteğimi gerçekleştirmeye kalkıştığımda, o istemedi ve bana öyle bir saldırdı ki, hiç yapmamış olmayı yeğlerdim. Ama bir ip alıp onu iyice dövdüm. Bu kez de kulaklarıma inanamayacağım kadar güçlü çığlıklar atmaya başladı. Sonunda bir anlaşmaya vardık; seni temin ederim, sanırdın ki bir fahişe okulunda yetişmiş."¹¹⁶

Batılı zihniyetin oryantalist kodlarını ifşa edecek birçok örnek mevcut olmasına rağmen birkaç örnekle izah edilmeye çalışıldı. Netice olarak Batı'nın oryantalist tutumu, nesnesini işaretleyip köleleştirme ve sömürme adına her türlü yolu mubah görmüştür. Oryantalist tutum, keşiflerle birlikte sömürgeciliğin ve kölelik müessesinin öncü bir ideolojisi olarak Batılının zihin dünyasını, değişen iktisadi ve siyasi ilişkilere hazır hale getirmiştir.

¹¹⁴ Ferro, A.g.e.,s.65

¹¹⁵ Ferro, A.g.e.,s.65

¹¹⁶ Ferro, A.g.e., s.66

1.2.3- Sömürgecilik, Kölelik ve Merkantilizm

“Kendi kendini yiyen Batılı” kendi içindeki ötekileri tükettikten sonra, keyfi bir şekilde toprakları dışındaki ötekini inşa edip işaretlemiş ve içindeki ötekileri yok ederken kazandığı tecrübeyle profesyonel bir şekilde köleleştirme ve sömürgecilik pratiklerine başlamıştır. Çıracılık döneminin sınavını kendi sınırları içinde geçen ve “*gelecek beş yüz yıl için dini ve insani sınırlarını belirleyen*”¹¹⁷ Batı zihniyeti, ustalık döneminde Asya, Afrika ve Amerika kıtalarına yayılarak sömürgeler kurmaya başlamıştır.

Zaman zaman emperyalizmle eş anlamlı olarak kullanılan sömürgecilik, 15. yüzyılda Amerika kıtasının kuzey ve güneyinde Portekiz, İspanya, Hollanda, Britanya, Fransa gibi dönemin egemen güçleri tarafından başlatılmış ve 19. yüzyılda Asya ve Afrika kıtalarının büyük bölümünü kaplayacak bir seviyeye ulaşmıştır. Sömürgecilik, “*mutlaka olmamakla birlikte genellikle bu coğrafyalara beyaz toplulukların yerleştirilmesi ve sömürgeci ülke yararına bölgedeki mevcut kaynakların sömürülmesi olarak görülmüştür.*”¹¹⁸

Oxford English Dictionary’e göre;

“Yeni bir ülkedeki bir yerleşke... yeni bir yöreye yerleşen, ana yurtlarına tabi halde ya da onunla bağlantısını koruyarak bir topluluk oluşturan bir grup insan; yerleşimi ilk olarak gerçekleştirenlerin soyu ve ardılları tarafından bu şekilde oluşturulan topluluk anayurtla bağlantıyı koruduğu sürece bu yerleşime “colonia” denir.”¹¹⁹

Loomba, Latince “colonia” (çiftlik, yerleşke) sözcüğünden türetilmiş olan “kolonyalizm” (sömürgecilik) kelimesinin anlamındaki muğlaklığa dikkat çeker. Ona göre bu şekilde yapılmış olan bir tanım “...*farklı halklar arasındaki bir karşılaşma ya da fetih ve tahakkümü çağrıştıracak herhangi bir imayı*

¹¹⁷ Tatar, A.g.e., s.19

¹¹⁸ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman A. - Derya K., Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009, s.692

¹¹⁹ **Oxford English Dictionary**, V.4.0.02, Second Edition on Cd-rom, 2009

*kolonyalizm sözcüğünden boşaltmış*¹²⁰ olur. Gerçekten de böyle bir tanımlamanın sömürgecilik pratiğinin işleyiş esaslarını ve gerçeklerini tam manasıyla yansıtmadığı açıktır. Zira “*Bu tanımın kolonileştirmecilerden başka hiçbir halktan, koloniler kurulmadan önce o yerlerde zaten yaşıyor olabilecek insanlardan en küçük şekilde söz etmemesi oldukça dikkat çekicidir.*”¹²¹

Oxford Advanced Learner’s Dictionary’de yapılan tanımlamaya göre; “*Koloni (colony), daha güçlü olan başka bir ülke tarafından idare edilen bir ülke veya bölgedir.*” Kolonyalizm (Sömürgecilik) ise “*Güçlü bir ülke tarafından başka bir ülkenin veya ülkelerin kontrol edilme (yönetilme) pratiği*” olarak tanımlanmaktadır.¹²² Bu tanımlarda da Loomba’nın dikkat çektiği eksiklik göze çarpmaktadır. Sömürgecilerin yerleşmeden önce yapıp ettikleri, ülkeyi kontrol altına almak için zor ve güç kullanmaları pek söz konusu edilmemektedir.

Ayrıca bu tanımlamalarda zayıf olanın güçlü olana muhtaç olduğu ve güçlüünün varlığının zayıflar için bir nimet olduğu havası da hissedilebilir. Zaten sömürgeci güçler, barbar ve vahşi olan toplumlara medeniyeti ve Hristiyanlığı götürdükleri iddiasıyla mevcudiyetlerinin yerliler için bir nimet olduğu kartını her defasında oynamışlardır. Sömürgecilik ve sömürü sistemleri masumane tasvirlerle aklanamayacak derecede sabıkalıdır. Çünkü tarihin gerçekleriyle birlikte sömürülen toplumların, geçmişteki ve günümüzdeki psikolojik ve kültürel halleri, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri durumun en açık tasviridir.

Tarihçiler, genel olarak Avrupa’nın ve özelde İngiltere’nin sömürgecilik pratiklerini üç tarihsel döneme ayırarak şu şekilde açıklamışlardır:

Birinci Dönem, on yedinci yüzyılın sonlarından on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar devam eder ve *Eski ya da Kolonyal Sömürgecilik* (Old or Colonial Imperialism) olarak adlandırılır.

¹²⁰ Ania Loomba, *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 18,19

¹²¹ Loomba, *A.g.e.*, s.19

¹²² *Oxford Advanced Learner’s Dictionary*, 7th Edition, Ed. Sally Wehmeier, OU Press, Oxford, 2006, S.281

Merkantilizm ve Amerika kıtası başta olmak üzere Yenidünya'nın sömürge kolonisi haline getirilmesi süreci, bu dönemi en iyi şekilde karakterize eder. İkinci Dönem, 1830'lardan 1880'lere kadar devam eden Serbest Ticaret Sömürgeciliği (Laissez de'affaire). İngiltere gibi sömürgeci ülkelerin, Osmanlı, Çin ve İran gibi geri kalmış ve sanayileşmemiş devletleri, ekonomik bakımdan sömürge haline getirmesi süreci, bu dönemi en iyi şekilde karakterize eder. Üçüncü dönem, 1880'lerden 1940'lı yıllara kadar devam eder ve *Yeni Sömürgecilik* (New Imperialism) olarak adlandırılır. Ekonomik olarak sömürge haline getirilen ülkelerin bir süre sonra da siyasal olarak kontrol altına alınıp, ilhak edilmesi süreci, bu dönemi en iyi şekilde karakterize eder.¹²³

Tezin örnekleme olarak, İngiliz Edebiyatından seçilen romanın ve yazarın sosyolojisi, İngiliz sömürgeciliğinin birinci dönemiyle ilişkilidir. Eser ilk olarak 1688 de yayımlanmıştır. İngiliz Edebiyatının ilk profesyonel bayan romancısı olarak kabul edilen Aphra Behn'in 1640-1689 yılları arasında yaşamış bir yazar ve şair kişiliğiyle birlikte ülkesi için bir casus olarak çalıştığı da bilinmektedir. Behn, yapmış olduğu iddia edilen seyahatlerle, gerek kolonilerde gerekse casus olarak bilgi almak için gönderildiği yerlerde İngiltere'nin ilk kolonyal dönemine, gerçekleştirilen köle ticaretine ve ulusunun merkantilist çağına şahitlik etmiştir. Bu sürecin, tarihi ve sosyolojik boyutlarıyla anlaşılmasını kolaylaştırmak için, İngiltere'nin kölelik ve sömürgecilik dönemindeki "üçgen ticaret" (triangular trade) ağının ve İngiliz merkantilizminin işleyiş şeklinin ve felsefi boyutlarının anlaşılması önem arz etmektedir. Üçgen ticaret ağıyla birlikte, Afrika, Asya ve Amerika kıtalarına ağır darbeler indiren, sömürgeciliğin ve kapitalizmin destekçisi, özendiricisi olan merkantilist düşünce, üzerinde ayrıca durulması gereken kapsamlı bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Avrupa'da 1450-1750'li yıllar arasında ülkeden ülkeye bazı farklılıklar arz ederek uygulanmış olan Merkantilizm, genel hatları itibariyle "*paracı, milliyetçi ve istilacı*" olması gibi özellikleriyle üç felsefe üzerinden açıklanabilir. Merkantilist düşüncenin savunucuları, altın başta olmak üzere değerli madenlere karşı aşırı bir sevgi ve bağlılık ilkesi getirmişlerdir.

¹²³ Yaramış'tan aktaran: Tatar, A.g.e., s.11-12

Merkantilistler, devlet ve siyasal iktidar açısından, yani milli zenginlik ve refah açısından servet kavramını, ekonomik düşüncelerinin odak noktası haline getirmişlerdir.¹²⁴

Merkantilist düşünürler, altın ve gümüşün esas servet sayılması, maden stoklarının arttırılıp ülkenin zenginleşmesi için devletin müdahaleci bir politika izlemesi gerektiği fikrini savunmuşlardır. Bu bakımdan merkantilistlerin merkezîyetçi bir ekonomi anlayışına sahip oldukları yorumu yapılabilir. Merkantilistler kalkınma ve büyüme isteğinin yaygınlaştırılması, ihracatın arttırılmasının gerekliliği, sömürgeciliğin savunulması ve sömürgelerde dış ticaretin denetlenmesi, milliyetçi politikalara ağırlık verilmesi gibi görüşler öne sürmüşler ve nüfus artışından yana olmuşlardır.¹²⁵

Ticari Merkantilizm olarak adlandırılan İngiliz Merkantilizmin başlıca amaçlarından birisi: *“Sömürgeciliği sürdürmek ve bu amaçla deniz gücünü arttırmak”* olmuştur.¹²⁶ Merkantilizm İngiltere’de başarısını ispat etmiştir. Para reformu, denizciliğin geliştirilmesi, düzenli veya ruhsatlı ve hisse senetli deniz şirketlerinin kurulması, ithalatın kısıtlanması ve ihracatın özendirilmesi, ihraç mallarının üretimine önem verilmesi, fakirler kanunu, sanatkârlar ve çıraklar kanunu gibi bazı uygulamalar ve politikalar İngiltere’de merkantilizmin başarıya ulaşmasına ortam hazırlayan bazı sebepleri oluşturmuştur.¹²⁷

Devletin egemen olduğu bir ekonomik yaşantı ve sömürgeciliğin geliştirilip sürdürülmesi ekseninde politikalar üreten Merkantilist düşünce, kapitalist sistemin doğuşunu da beraberinde getirmiştir.¹²⁸ İngiltere’nin kolonyal süreci ekseninde özetlenmeye çalışılan Merkantilizm anlayışın politikaları ve uygulanış biçimleri her ne kadar ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de *“...etkisi çoğunlukla aynı olmuştur: yani yağma, savaş ve uluslararası şiddet”* şeklinde ortaya çıkmıştır. Merkantilist düşünce *“Birisinin*

¹²⁴ F. R. Adaçay ve H. İslatince, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.27-29

¹²⁵ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 159-165

¹²⁶ Ali Özgüven, *İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teorileri*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992, s.61

¹²⁷ Ersoy, *A.g.e.*, s.184-187

¹²⁸ Cahit Talas, *Ekonomik Sistemler*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.60-61

kazanması, kaçınılmaz olarak bir başkasının kaybetmesi demektir” felsefisini işlemiştir.¹²⁹ Bu açıdan merkantilizmin motive edici unsurları ekonomik eğilimler ekseninde gelişen hırs ve istila anlayışıdır. Bu hırs neticesinde Afrika kıtası, Karayipler, Amerika Kıtaları ve Asya’nın bazı bölgeleri de dâhil olmak üzere milyonlarca insan kolonyal ve kapitalist sistemin dışlıları arasında ezilmiş, köleleştirilmiş ve sömürülmüştür.

Avrupalıların keşif hırslarında ve yayılmacı tutumlarında, “God, Gold, Glory”¹³⁰ olarak özetlenen “Tanrı, Altın, Zafer” kavramları, başlıca motive edici faktörler olarak ifade edilmiştir. Batı’nın sömürgeci emellerinin başlıca güdüleyicileri olarak ifade edilen bu kavramlar ironik bir şekilde sömürgeciliğin 3G’si olarak adlandırılmıştır.¹³¹

Sömürgeciliğin 3G’sinde “Tanrı, Altın, Zafer” sloganında birincinin “Tanrı” olması, din kisvesi altında yapılacak olan sömürgecilik ve köleleştirme pratiğini meşrulaştırma ve sömürge siyasetine bir şekilde dâhil olanları sürecin ve işleyişin meşruiyetine ikna çabası gibi gözükmektedir. Sömürgeciliğin ve köleleştirmenin gerekçesi (Batılı zihniyetin iddiasına göre) dinsiz, barbar ve yamyam olan halkları Hristiyanlaştırmak ve barbarlıktan, hayvanlıktan insan seviyesine çıkarmaktır. Oysa iç sömürgecilik bölümünde belirtildiği gibi; kendi toplumlarına uyguladıkları şiddet gerçekte kendilerinin ne olduğunu ve dini duygularının ne derecede kuvvetli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kilise ve sömürgeciliğin gayri ahlaki ilişkisi, “Tanrı ve Altın” kelimelerinin yan yana gelmesiyle kendini ele vermiştir. Manevi bir hazla dünyevi bir haz bu iki kelimenin yan yana gelmesiyle tezat oluşturmaktadır. Memmi’nin ifadesiyle; “*Kilise, [kolonyalistin] girişimlerini destekleyerek, vicdanına yardımcı olarak, sömürgeleştirmenin - sömürgeleştirilen tarafından bile - kabul edilmesine katkıda bulunarak kolonyaliste çok yardımcı olmuştur.*”

¹²⁹ Marshall, **A.g.e.**, s.488.

¹³⁰ Bakınız: “Tanrı, Altın, Zafer= Sömürgeciliğin üç önemli motivasyon kaynağı” Spielvogel, **A.g.e.**, s. 408

¹³¹ Bakınız: <http://www3.telus.net/EKaminski/imperial.htm> , Erişim Tarihi: 20.10.2012.

Bu gayri ahlaki pazarlıkta “sömürgecilik kiliseyi nasıl kullandıysa, tesadüf dahi olsa kârlı bir ittifakla kilise de payını alarak sömürgeciliği kullanmıştır.”¹³²

Bununla birlikte sömürgeciler, sömürge halkının Hristiyanlaştırılması mevzuunda asla ciddi bir çaba göstermemiştir. Zira bu durum, sömürge ilişkilerine zarar verebilirdi. Sömürülenlerle sömürenlerin aynı toplumsal statüye yükselmeleri sebebiyle sömürgecilik pratiği son bulabilirdi. Bu yüzden sömürgeciler, sömürülen toplumların hepsinin Hristiyanlaştırılmasından yana değillerdi.¹³³ Asıl niyet, din kisvesi altına gizlenen ekonomik sebeplerdi.

Bu nasıl bir din ve tebliğ anlayışıydı ki Kolomb, hükümdarına yazdığı bir mektupta yerlileri din adına katletmek için adeta fetva istiyordu. Kolomb, hezeyanlarını şu sözleriyle dile getirmişti: “...Umarım İsa Efendimiz, bunlar gibi kalabalık toplulukların dinimize döndürülmesi ve Kilise’ye kazandırılması için, aynı zamanda Baba’ya, Oğul’a ve Kutsal Ruh’a inanmak istemeyenlerin de yok edilmesi için Siz Yüce Efendimizin karar vermesine yardım eder...”¹³⁴ Bu açıdan Kolomb’un sözlerinde vurguladığı misyonerlik iddiası ve bir yandan da katliam için istenen izin, çok çelişkili gözükmetedir.

Aime Cesaire’in diyalektik yaklaşımıyla; din kisvesi altında gizlenen gerçeği ortaya çıkarmak için, öncelikle sömürgeciliğin ne olduğundan ziyade ne olmadığı üzerinde bir anlaşmaya varmak gerekmektedir. Cesair’e göre sömürgeciliğin İncil’i öğretmek, Tanrı’nın yüceltilmesi, cehaletin, tiranlıkların ve hastalıkların ortadan kaldırılması, hukukun sağlam temellere oturtulması gibi hayırsever -çabaları yoktu. Daha önce de değinildiği üzere keşifler sponsor ülkelerin desteğiyle adeta yarışarcasına gerçekleştirilmiştir. Fakat Marco Polo ve diğer kâşiflerden hiçbirisi keşif için çıktığı topraklara daha üstün bir düzen götüreceği îmasında bulunmamıştır.¹³⁵

¹³² Albert Memmi, *Sömürgecinin Portresi-Sömürgeleştirilenin Portresi*, Çev. Şen Süer, Versus Kitap Yayınları, İstanbul, 2009, s.84

¹³³ Memmi, *A.g.e.*, s.83-84

¹³⁴ Kristof Kolomb, *Seyir Defterleri*, Çev. S. Maden, Çekirdek Yayınları, İstanbul, 1999, s.65.

¹³⁵ Aime Cesaire, *Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Çev. Güneş Ayas, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.66,67

20. yüzyılda Polinezyalılar, asırlar boyu din kisvesi altında insanlığa söylenen bu yalanın ne olup ne olmadığını Avrupalılara hitaben şu sözleriyle özetlemişlerdi: *“Geldiğinizde elinizde Kutsal Kitap vardı, bizimse topraklarımız; bugün ise, sizin topraklarınız var, bizimse yalnızca elimizde Kutsal Kitap kaldı...”*^{136,137} Etkileri ve sonuçları açısından değerlendirildiğinde sömürgeciliğin misyonerlik iddiası asılsızlığını ele veriyordu.

Avrupa'nın yayılmacı ve sömürgeci faaliyetleri yalnızca altına sahip olma isteğiyle sınırlı değildi. Avrupalılar, altından başka tütün, pamuk, şeker, kahve gibi bazı ürünlerin üretilmesi için de Karayipler'e, Amerika kıtalarına ve diğer coğrafyalara göç etmiş ve buralarda yerleşerek sömürgeler kurmuşlardı. İş gücüne duyulan ihtiyaç kölelik kurumunu ve köle ticaretini geliştirmişti. Bu sömürgelerdeki plantasyonlarda çalıştırmak üzere milyonlarca insan köleleştirilmişti. Sömürgeciliğin ve köleliğin üçgen ticareti (triangular trade) kavramıyla ifade edilen ağ, İngiltere ekonomisine ve sanayisine çok büyük kar sağlamıştı. Birinci aşamada işlenmiş ürünler, İngiltere'den denize açılan gemilere yüklenererek Afrika'ya taşınıyor ve bu mallar Afrika'da kölelerle takas ediliyordu. İkinci aşamada köleler çivit, şeker, pamuk ve şeker kamışı gibi üretimi yapılan bazı ürünler ve başka tropikal ürünlerin ekilip biçilmesi, yetiştirilmesi işlemlerinde çalıştırılmak üzere kolonilerdeki plantasyon sahiplerine satılıyordu. Ya da karşılığında gemilerin çıkış noktasına, anavatana götürülecek olan sömürge üretimi ürünlerle takas ediliyorlardı. Son aşamada bu ürünler İngiltere'ye taşınıyordu. Bu ürünler, İngiltere'de yeni sanayilerin doğmasını sağladı. Bunun yanı sıra Josiah Child'in yapmış olduğu bir hesaplama göre; yedikleri, giydikleri ve kullandıkları ürünler hesaba katıldığında, Karayip adalarındaki bir İngiliz ve

¹³⁶ Ferro, A.g.e., 398-399

¹³⁷ Bazı internet kaynaklarında “Avrupalılar geldiklerinde onların elinde İncil, bizim elimizde ise topraklarımız vardı. Bize gözlerimizi kapatıp dua etmeyi öğretiler. Gözlerimizi açtığımızda baktık ki İncil bizim elimizdeydi. Topraklarımız ise beyazların olmuştu. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Jomo_Kenyatta, Erişim Tarihi: 02.09.2012)” şeklindeki bu sözün, Kenya'nın Kurucu Devlet Başkanlığını, Başbakan ve Cumhurbaşkanlığını yapmış olan Jomo Kenyatta'ya ait olduğu kabul edilmektedir. Yine, bazı internet kaynaklarında Avrupalılar yerine Beyaz adam veya misyonerler kelimesi de kullanılmıştır.

onunla birlikte çalışan on siyah için gerekli olan ihtiyaç malzemeleri, dönemin şartları itibariyle, İngiltere’de dört kişi için istihdam sağlayacak boyuttaydı. Kölelerin sırtında dönen bu kârlı üçgen ticaret ağı İngiliz Sanayi Devriminin önemli kaynaklarından birini oluşturmuştu.¹³⁸

Tez konusunun örnekleme olan romanda da köle ticareti üzerinde durulmuştur. Afrika’dan Surinam’a sevk edilen, kimi zaman satın alınarak kimi zaman esir edilerek şeker plantasyonlarında çalıştırılmaya zorlanan kölelerden bahsedilmiştir. Kölelere yapılan muameleler, nereye götürüldükleri, hangi şartlarda plantasyonlara götürüldükleri ve ne şartlarda çalıştıkları gibi konulara değinilmiştir. Bu sebeple Atlantik köle ticaretinin anlaşılması romanın sosyolojik tahlili açısından önem arz etmektedir.

Atlantik ticaret ağının ve Afrika köleliğinin izleri Portekizlilerin Afrika’yı 15. yüzyılda keşfetmelerine kadar götürülebilir. 1400’lerde Afrikalı toplumların Batı Avrupa ile olan temasları önemli ölçüde artmıştı. Bununla birlikte Portekizli tacirler, kuzey Afrika’ya karadan yeni güzergâhlar ve kıtanın batı sahiline - Avrupalıların Guinea olarak adlandırdıkları bölgeye - denizden geçiş yolları geliştirdiler. Kısa bir süre içinde Portekiz gemileri ve karavanları çok sayıda Afrikalıyı, Batı Avrupa’ya köle olarak ihraç etmeye başlamıştı.¹³⁹

Çoğu Avrupalı, zenginlik ve yeni ticaret yolları arayışı içerisinde yoğun bir istekle Amerika kıtalarına göç ederken, Afrikalı köleler ise şiddet kullanılarak Atlantik seyahatine mecbur edildiler ve yurtlarından edildiler. Özellikle geniş ölçekte çivit, şeker, pirinç, tütün, pamuk gibi ürünlerin üretimiyle ilgilenen Avrupalı sömürgeciler, plantasyonlarda büyük oranda bir iş gücü ihtiyacı duydular. Bu ihtiyacın karşılanması için Afrika kıtası kurban olarak seçildi. Köle ticaretinin artmasında bu sebepler etkili oldu. 1450’den 1900’lü yıllara kadar sayısı yaklaşık olarak 12 ila 20 milyon arasında tahmin edilen Afrikalı nüfus, yurtlarından çıkarılarak Yeni Dünyada köleliğe mahkûm edildi. Atlantik yolculuğu Afrikalı köleler için çok zorlu, çetin şartlara sahipti.

¹³⁸ Eric Williams, **Capitalism and Slavery**, The University of North Carolina Press, USA, 1994, s.52

¹³⁹ Jill Lepore, **Encounters in the New World: A History in Documents**, Oxford University Press, New York, 2000, s.126

Kölelerden hayatta kalanlar Latin Amerika'ya, Karayiplere ve şu anda Birleşik Devletlerin olduğu bazı bölgelere sevk edildiler.¹⁴⁰

Amerika kıtalarındaki yerliler, Avrupalılar için kayda değer nitelikte bir iş gücü ihtiyacı sağlayamadı. Avrupalıların beraberlerinde getirdikleri mikroplara maruz kaldıkları için çoğu öldü. Sağ kalanlardan bazıları ise yerli oldukları için ortamın şartlarını bilmeleri sayesinde Avrupalılardan kolayca kaçmayı başardılar. Afrikalılar ise zaten daha önceleri çiçek hastalığı gibi Eski Dünyanın mikroplarına ve sarıhumma, sıtma gibi bazı tropik hastalıklara maruz kaldıkları için yerlilere göre daha dayanıklıydılar. Ayrıca yerliler gibi kaçacak yerleri de yoktu. Bununla birlikte yolculuk şartları çok ağır olduğu için çoğu Afrikalı köle taşındıkları gemilerde öldü. Her yedi Afrikalıdan birisi, susuzluk, açlık ve diğer olumsuz koşullar sebebiyle seyahatlerini tamamlayamadan öldü. Seyahatlerini tamamlayanlardan bazıları da yeni yerleşim yerlerinin şartlarına uyum sağlayamadıkları için birkaç ay içinde hayatlarını kaybetti.¹⁴¹

Yolculuk, çok zor şartlar altında gerçekleşmekteydi. 10 yaşında bir çocukken, köle tacirleri tarafından kaçırılan Nijeryalı Olaudah Equiano, kölelerin gemide yaşadığı sıkıntıyı ve yolculuk şartlarının ağırlığını, maruz kaldıkları muameleyi otobiyografisinde şu sözleriyle anlatmıştır:

“Gemi ambarının kokusu o kadar tiksindirici ve dayanılmazdı ki bir anlığına da olsa orada kalmak çok tehlikeliydi....Orada o kadar çok insan vardı ki kendi etrafımızda dönmek bile oldukça zordu ve sıkışıklık ve ambardaki insan kalabalığına eklenen havanın sıcaklığı neredeyse bizi boğacaktı. Bu da bizi o kadar çok terletiyordu ki, tiksindirici kokulardan dolayı oradaki hava kısa sürede solunum için uygun olmaktan çıkmış ve bu durum köleler arasında hastalığa sebep olmuştu. Hastalıktan birçoğu ölmüş; böylece müşterilerinin “para kazanma hırsı” diyebileceğim tedbirsizliklerinden ötürü kurban olmuşlardı. Bu acınası durum zincirlerin sürtünmesi ve çocukların sık sık içine düştüğü ve neredeyse boğulacakları boşaltma kanallarındaki pisliklerle daha da dayanılmaz hale gelmişti. Kadınların feryatları ve can

¹⁴⁰ Lepore, **A.g.e.**, s. 125

¹⁴¹ Lepore, **A.g.e.**, s.129

çekişenlerin inlemeleri ortamı tasavvur edilemeyecek bir korku sahnesine dönüştürüyordu.”¹⁴²

Yapılan soykırımı ve katliama rağmen bazı Batılı düşünürler, sömürge düzeninin ve köleliğin meşruiyetinden yana bir tutum sergilemişlerdir. Avrupalılar dini, etnik ve ırksal bazı farklar sebebiyle sömürgeciliğin ve Afrikalıları köleleştirmenin meşruiyetine inanmışlardı. Irkçılığın bu husustaki etkileri sömürgecilik ve kölelik tarihinde çok derin tesirler icra etmiştir. Bu sebeple kolonyal sistemin ve köleliğin anlaşılması mevzuunda Batı ırkçılığı, üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur.

Stuart’ın da belirttiği gibi Batı’da ırk ve ırkçılık tarihinde başlıca üç önemli evre vardır. Bu evreler, kölelik ve köle ticareti, sömürgecilik ile emperyalizm ve sömürgelerin dağılmasının ardından 1950’lerde yaşanan göçlerdir.¹⁴³ Storey’e göre; *“‘İrk’ ve ırkçılığın doğal ya da kaçınılmaz olgular olmadığını anlamak önemlidir; onların bir geçmişi vardır ve insan eylemlerinin ve etkileşimlerinin sonucudurlar. Fakat çoğu zaman gerçekte insan kültürünün ürünleri olmalarından ziyade, kaçınılmaz ve doğada kendiliğinden şekillenen bir şeymiş gibi yansıtılırlar.”*¹⁴⁴ Bu açıdan ırklar insan etkileşimlerinin ürünüdür ve suistimale açıktırlar. Ari ırk, efendi ırk, siyah ırk, köle ırk gibi kavramlarla ötekileştirmenin sınırları zorlanabilir.

Ari ırk, beyaz ve siyah ırk gibi inşa edilen ırkçı tutum, Batıda kölelik ve sömürgecilik zihniyetinin gelişmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Sartre, Batı ırkçılığını eleştirirken *“Soylu ruhlarımız ırkçıdır”*¹⁴⁵ ifadesini kullanmıştır. Fanon’un da belirttiği gibi Batı burjuvazisi ırkçılığını yanılısamalarla gizlemeye çalışmıştır; *“Batı burjuvazisi, temelde ırkçı olmasına karşın, nüansları çoğaltarak, böylece insan onuruna ilişkin*

¹⁴² Olaudah Equiano, *The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, Or Gustavus Vassa, The African*, Hogarth Blake Ltd., 2008, London, s.32

¹⁴³ Stuart Hall’dan aktaran: John Storey, *Cultural Theory and Popular Culture*, Pearson & Longman, Great Britain, 2009, s.168

¹⁴⁴ Storey, *A.g.e.*, s.168,

¹⁴⁵ Jean Paul Sartre, Frantz Fanon’un *“Yeryüzünün Lanetlileri”* adlı eseri için yazdığı ön sözden, Versus Yayınları, Çev. Şen Süer, İstanbul, 2011, s.30

söylemini bütün yüce ruhluluğuyla bozulmadan korumayı becererek bu ırkçılığı maskeleyebilir.”¹⁴⁶

Sömürgeciliğin işleyişinde önemli bir etken olan sömürge ırkçılığını Memmi, belli başlı üç bileşen olarak açıklamıştır:¹⁴⁷

1. *Sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasındaki farkları keşfetmek ve ortaya koymak*
2. *Bu farklılıkların kolonyalist yararına ve sömürge halkı aleyhine değerlendirilmesi*
3. *Varsayılan bu farklılıkların kesin olduğunu ileri sürerek ve kesin olması için hareket ederek, bunları mutlaklaştırmak*

Memmi'nin üç maddede de altını çizdiği “sömürgeci ve sömürülen arasındaki farklılıklar” hususu çok dikkat çekicidir. Sömürge ırkçılığı, özetle, farklılıkların keşfine, bu farklılıkların faydacı ve firstacı bir şekilde kullanılmasına ve farklılıkların kanunlaştırılmasına hizmet eder. Önceki bölümde de belirtildiği üzere; oryantalist ve sömürgeci Batı zihniyeti, “ötekini” inşa ederken “Yerlilerin de bir ruhu var mı?”, “Onlar da bizler gibi Tanrı'nın çocukları mı, onların doğası da bizimkiyle aynı mıdır?” şeklinde bazı sorular üretmiştir. Kimlik sosyolojisi açısından değerlendirecek olursak; sömürgecilik ve kölelik pratiklerinde gelişen ötekileştirici tutum, ırksal anlamda kimliklerin inşa ürünü oluşunu doğrulamaktadır.

Kimlikler farklılık(lar) üzerinden var olur ve bu inşa her zaman bir ötekini gerektirir. Ancak öteki bulunduğunda aradaki farklılık vurgulanabilir. Batılı, kimliğini inşa ederken farklılığını vurgulayarak, kendini yani beyaz olanı, siyah olana (ötekine) benzemez olan özelliğiyle etiketlemiştir. Batı'nın hem kendi kimliğini inşa ederken hem de kendisinden farklı olanın kimliğini inşa ederken takındığı ötekileştirici tutum, “beyaz ve siyah” ayrımıyla

¹⁴⁶ Fanon, A.g.e, s.163

¹⁴⁷ Memmi, A.g.e., s.83

başlamıştır. Sömürgeciler ve köle tacirleri köleliği yalnızca Amerika kıtalarındaki siyah derili insanlara reva görmüşlerdir.¹⁴⁸

Bu yaklaşım, ırksal farkların (özellikle ten rengiyle), beyaz ve siyah ayrımının neticesinde oluşmuştur. Yerlilere, kendileri gibi olan bir insan gözüyle bakılmamış, Avrupalılar kendilerini “beyaz” Afrikalıları ise “siyah” olarak tanımlamışlardır. Daha sonraları bu ayrıma “*beyaz iyi, siyah kötü; beyaz temiz, siyah kirlil*”¹⁴⁹ gibi anlamlar yüklenmiştir. Lepore’nin ifadesiyle “*Tarih boyunca kölelik her ne zaman ve her nerede var olduysa, kölelere sahip olan insanlar, onları bir şekilde kendilerinden farklı görmüşlerdi.*”¹⁵⁰ Zaten farklı görmeselerdi onları insan yerine koymuş olurlardı.

Köleleştiren (veya sömürgeci), kendisinden gördüğünü ve insan kabul ettiğini köle yapmakta zorlanacağı için yapması gereken onun kimliğinin olumsuz olan farklılığını vurgulamaktır. Bu yüzden, Batılı sömürgeci ulusların sömürge pratiği, Batılının hem kendi kimlik inşasında hem de sömürülmeye müstahak gördükleri ötekilerin kimlik inşasında ırkçılık zemininde iki zıt kutup ortaya çıkarmıştır. Sömürgeci Batı zihniyeti bu kutuplaşmada, Canbay’ın ifadesiyle “*Her türlü takdire layık bir kendi, karşısında ise en acımasız tahkire müstahak bir öteki zümresi*”¹⁵¹ inşa etmiştir.

1.2.4- Köleliğin ve Sömürgeciliğin Meşruiyeti

İrkçılık ve din gibi faktörlerin, kölelik ve sömürgecilik pratiklerinin gerçekleştirilmesinde önemli etkileri olmuştur. Bununla birlikte Cashmore ve Lepore’un da belirttiği gibi, Afrikalıların sınırlarındaki diğer kabilelerle zaten savaş içerisinde olmaları ve savaşlarda birbirlerini esir alarak köle tacirlerine satmaları sömürgecilik ve köle ticaretinin sebepleri arasında ayrı bir sebep

¹⁴⁸ Kachur, A.g.e., s.15

¹⁴⁹ Lepore, A.g.e.,s.128

¹⁵⁰ Lepore, A.g.e., s.127

¹⁵¹ Hüsniye Canbay Tatar, “İrkçılık ve Öteki”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Cilt 23, Sayı 295, s.435

olarak gösterilmiştir.¹⁵² Daha önce de değinildiği üzere köleler, İngiliz sömürgeciliğinin üçgen ticaret ağıyla İngiltere'den getirilen mallarla takas edilmekteydi. Yani sistem bir bakıma yerli köle tacirleri tarafından desteklenmekteydi. Bu bahanenin gündeme getirilmesi, Batılı zihniyetin sömürgecilik pratiğine meşruiyet kazandırma çabasının numunelerinden bir tanesidir.

Memmi'nin yaklaşımıyla ifade edilecek olursa; sömürgeci, sömürge toplumu üzerinde gerçekleştirdiği insanlık dışı pratiklerine ve gaspçılığına meşruiyet kazandırma çabasında her şeyi yapar. Kendine kul-köle yaptığı sömürge insanların efendisi olarak haklı görünmek için sömürgeci, kendisini uygarlığın ve tarihi değerlerin taşıyıcısı, barbarların karanlık dünyalarına ışığı ve insanlığı getiren asil bir ruh olarak takdim eder.¹⁵³ Sömürgeci, meşruiyet kazanma uğrunda gerekirse "*Tarihi yanıltır, metinleri yeniden yazdırır, anıları yok eder.*"¹⁵⁴ Sömürülenlerin doğasında tembelliğin kurumsallaşmış olduğu suçlamasında bulunur.¹⁵⁵

Kabileler arasında savaşlar olduğu ve birbirlerini esir eden savaşçıların daha sonra esirleri Avrupalılara köle olarak sattığı bahanesi sömürgeci güçlerin üretmiş olduğu en önemli yanılsamalardan biridir. Sömürgeci ideolojinin "Biz müdahale etmeseydik zaten birbirlerini yiyorlardı" edasıyla öne sürdüğü bu ve benzeri sebepler, yerlileri güdülmeyi hak eden koyun sürüleri gibi gösterme çabasından ibarettir. Bu görüşün çürütülmesi romanın analizi açısından önem arz etmektedir. Zira tez kapsamında incelenecek olan romanın ana kahramanı, Prens Oroonoko da halkını ve ülke sınırlarını korumak için savaşmış; savaş sonrasında mağlup olan askerleri esir almış ve köle ticareti yapmıştır. Bu durum, romanın ana kahramanının zafiyeti gibi hissedilebilir. Okuru sömürgecilik ve meşruiyet konusunda bir yanılgıya düşürebilir.

¹⁵² Ellis Cashmore, *Encyclopedia Of Race And Ethnic Studies*, Taylor & Francis e-Library, New York, 2004, s.7; Lepore, *A.g.e.*, s.127

¹⁵³ Memmi, *A.g.e.*, s.86

¹⁵⁴ Memmi, *A.g.e.*, s.67

¹⁵⁵ Memmi, *A.g.e.*, s.93

Bu yanılsamanın ardında yatan gerçeğin kavranması için öncelikle şu gerçeğin anlaşılması gerekmektedir: Daha önce Loomba'dan alıntılandığı üzere; sömürgecilik tanımları boş bir araziye gelip kurulan koloniler şeklinde basit tanımlamalarla geçirilemez. Sömürgeler ve sömürülenler doğada hazır bir şekilde bulunmazlar. Sömürgeciler, bir bölgeyi yerlilerden daha üstün silahlara ve teknolojiye sahip oldukları için kolayca işgal ederler. Ve işgal ettikten sonra o bölgeyi sömürgeleri ilan ederler. Bu bölgelerde plantasyonlar kurulur. İş gücü ihtiyacından ötürü kölelere gereksinim duyulur. Sömürgeciler gelmeden önce bulundukları bölgede huzur içinde yaşayan insanlar, sömürgecilerin gelmesiyle birlikte öz yurtlarında garip hale gelirler.

Sömürgeci gelmeden ve plantasyonunu kurmadan evvel, sömürülen ve köleleştirilen insan yoktur. Yoktur; fakat sömürgeci, ürettiği yanılsamalarla akıl oyunları oynar. Üstelik “biz, o halklara müdahale ederek; onlar arasında barışı sağladık, eğer biz müdahale etmeseydik; onlar, birbirlerini boğazlayacaktı” kabilinden yalanlar üretir. “Afrikalı halkların liderleri, savaş tutsaklarını bize kendi istekleriyle sattı; bu bir ticaretti ve biz de onlara karşılığında bir şeyler verdik”, derler. Gerçekten de Afrikalılar kendi ırklarından insanlar tarafından esir edilip köle tacirlerine satılmış olsalar bile; bu durum Batılıların köle ticaretini yine de meşrulaştıramaz. Bu şekilde yapılmış olan bir müdahale aynı coğrafyadaki, aynı ırktan insanlar arasındaki sorunları çözmek yerine sorunları daha karmaşık hale getirir. Zaten Avrupalıların yaptığı da bundan başka bir şey olmamıştır.

Sömürgecilik ve köle ticareti, Avrupalıları Avrupalılara karşı denizlerin kontrolü, daha fazla kâr ve kazanç amaçları doğrultusunda kıyasıya bir yarış içerisine sokarken; bir yandan da Afrikalılar arasında birbirlerini esir alma ve Avrupalı tacirlere satma hususunda kıyasıya bir mücadeleyi tetiklemiştir. Bazen bu mücadele Afrikalılar açısından köle olmamak için savaşmak ve esir almak şeklinde de cereyan etmiştir.¹⁵⁶ Afrikalılar, ortak coğrafyalarında, benzer ırksal ve kültürel özelliklere sahip toplumlar olmalarına rağmen,

¹⁵⁶ Cashmore, A.g.e.,s.7

ilişkilerinin irrasyonel bir seviyeye ulaşması veya irrasyonel ilişkilerinin artarak marjinalleşmesi ve çözümsüzlüğe doğru ilerlemesi, sömürgecilerin ve köle tacirlerinin kışkırtmalarıyla gerçekleşmiştir. Bazı kabile reislerinin, köle tacirleriyle ve sömürgecilerle iş birliği yapması da çok fazla şaşılacak bir durum değildir.

Bazı köle tacirleri ve sömürgeciler Afrika halklarını birbirlerine düşürdüklerini itiraf etmiş ve pişmanlıklarını dile getirmişlerdir. Hollandalı bir köle taciri *“Onlar, fitneyi, kavgayı, sarhoşluğu, hileyi, hırsızlığı, kendisine ait olmayana karşı dizginlenemeyen hırsı, daha önce bilmedikleri günahları ve altına duyulan melun ihtirası bizden öğrendiler”*¹⁵⁷ sözleriyle yerlilerin masum doğasına dikkat çekmiştir.

Bakanlık ve köle tacirliği yapmış bir İngiliz de (John Newton 1725-1807) emekli olduğunda benzer duyguları şu sözleriyle dile getirmiştir: *“Kesinlikle inanıyorum ki eğer Avrupalılar, köleler karşılığında onlara [Afrikalılara] bazı mallar [eşyalar] teklif ederek onları cezbetmeyi bıraksalardı, Afrika’daki savaşların çok büyük bir kısmı son bulacaktı”*¹⁵⁸

Dine yönelip ciddi bir Hristiyan olduktan sonra, kölelik sisteminin ve köle ticaretinin kaldırılması için çalışmış ve yazmış olduğu meşhur bir ilahide *“Bir zamanlar kaybolmuştum, kendimi buldum; kördüm artık görüyorum”* sözleriyle geçmişinin muhasebesini dile getirmiştir. Köle ticaretinin, insanlıktan kaybettirdiklerini; *“Köle ticareti, bu işe dâhil olanların çoğunun kalbinde yavaş yavaş bir hissizlik meydana getirir ve insanı kendi türünün ıstıraplarına karşı kayıtsızlaştırır”*¹⁵⁹ sözleriyle özetlemiştir.

Newton itirafından da anlaşılacağı üzere; kışkırtılan Afrika toplumları, dönemin şartlarına uygun olarak, köle olmamak için savaşmış; köle olmamak için köleleştirmek zorunda kalmıştır. Durum zorunluluk ekseninde gelişmiştir. Aralarındaki savaşlardan sonra galip olan Afrikalı toplumların, mağlup

¹⁵⁷ Spievogel, A.g.e., s. 417

¹⁵⁸ Kachur, A.g.e., s.83

¹⁵⁹ Kachur, A.g.e., s.34

olanları esir ederek köle tacirleriyle iş birliğine girişmeleri; köleliğe ve sömürgeciliğe onay vermiş olmaları normal bir durumdur. Süreç bunu gerektirmiştir. Zira işgalin, köleleştirmenin ve sömürgeciliğin sonuçları bu süreci doğurmuştur.

Sömürgeciye, işgalciye ve köle tacirine “verilen onay bir sürecin sonucudur, bir eylemin gerçekleşme nedeni değildir.” İkisi de birbirine bağımlıdır. Öncelik ve sonralık söz konusudur. Zira sömürgeci olmadan sömürülen (köleleştirilen) olamaz. Etkenlik ve edilgenlik durumu söz konusu olduğu için, işgal eden olmadan işgal edilen olamaz; köleleştirmeyen olmadan köle olamaz. Kısacası nesnesini belirleyen “Batılı özne” olmaksızın; köleleştirilen, sömürülen “Afrikalı nesne” veya üzerinde koloni kurulan toprak parçası olmayacaktır. Bailey, Avrupa’nın Afrika kıyılarındaki varlığını ve buralara gelerek yaptığı köle ticaretini, kâğıt parçalarını tutuşturan bir kibrit analojisiyle tasvir etmiştir. “*Kibrit yakıldığında ateş tutuşmuştur ve kibrit olmasaydı belki de ateş de olmayacaktı*” sözleriyle, yukarıda değinilen öncelik ve sonralığa dikkat çekmiştir.¹⁶⁰

Kendi ırkından insanlar tarafından kaçırılmış ve işkenceye maruz kalmış ve daha sonra da köle tacirlerine satılmış Ottobah Cugona, yazmış olduğu hatıratında bu durumu şu sözleriyle özetler:

“...ilk olarak kendi rengimden insanlar tarafından kaçırıldım ve ihanete uğradım. Onlar benim sürgünümün ve köleliğimin ilk sebebi oldular. Fakat köleleri satın alanlar olmasaydı, satanlar da olmazdı. Hatırladığım kadarıyla, ülkemdeki bazı Afrikalılar savaşlarda esir aldıklarını veya borçlu olan insanları köle olarak ellerinde tutarlar. Fakat esir edilen bu köleler iyi beslenilir, onlara iyi bakılır ve iyi davranılır.”¹⁶¹

Sömürgecilik ve kölelik pratiklerine meşruiyet kazandırma çabasıyla, Batının sömürgeci zihniyetinin, Afrikalıların kendi ırkından insanları köleleştirmesini ve köle tacirleriyle iş birliği yapmasını bahane etmesi kabul

¹⁶⁰ Anne Bailey, C., **African Voices of the Atlantic Slave Trade – Beyond the Silence and the Shame**, Beacon Press, Boston, 2005, s.72

¹⁶¹ Aktaran: Lepore, **A.g.e.**, s. 131

edilemez. Cugona'nın sözünü tekrar ederek ifade edilecek olursa; köleleri *"Satın alanlar olmasaydı, satanlar da olmazdı."* Aynı mantık üzerinden gidilecek olursa; sömürgeci olmasaydı, sömürülen de olmazdı.

Memmi'nin ifadesiyle; *"Sömürgeleştirilenin sömürgeleştirme olmadan nasıl olacağını hiç bilmiyoruz; ama bunun sonucunda neler olduğunu kesinlikle görüyoruz. Sömürgeci, boyun eğdirmek ve sömürmek için sömürge insanını tarihsel ve toplumsal, kültürel ve teknik akışın dışına...."*¹⁶² itmiştir. Sömürülen toplumlar psikolojik, toplumsal ve ekonomik bir yığın problemin içine düşmüştür. Sömürülen toplumun kalp ve zihin dünyasına darbeler indiren ırkçı ve sömürgeci zihniyet, kişiliği ve kimliği paramparça olmuş sömürge insanının algılarını iğfal etmiştir. Bunun sonucunda sömürülen toplumun bireyleri kendi toplumunu yadırgamaya ve sömürgeciden yana bir tavır sergilemeye başlamıştır.

Sömürülen toplumun bireyleri kendisini hakir gören sömürgecinin tarafına geçerek: *"Biz de biraz suçlu değil miyiz?" "Tembeliz, aramızda da ne çok aylak var? Ürkeğiz, çünkü ezilmeye izin vermişiz."*¹⁶³ kabilinden yargılar ve sorularla öz eleştiri de bulunur. Oysa, bu sorular sömürgeci ideolojinin bilerek ürettiği ve ortaya attığı yanılsamalardır. Bir algı iğfali söz konusudur. Buna rağmen bu yanılsama zamanla sömürgeleştirilen tarafından kabul edilir ve onun gerçek portresinin oluşumunda etkili olur.¹⁶⁴ Güya Avrupa çalışarak elde etmiştir günümüzdeki ve geçmişindeki refahını. Sömürülen toplumlar buna inanmaya başlarlar. Hatta daha ileri giderek, biz de onlar gibi çalışıp kendimizi kanıtlayalım derler.¹⁶⁵ Fanon'un ifadesiyle;¹⁶⁶

"Avrupa'nın bu bolluğu utanç verici bir şeydir, çünkü kölelerin sırtından kurulmuştur, kölelerin kanlarıyla beslenir ve varlığını tümüyle az gelişmiş dünyanın toprağına ve toprak altına borçludur. Avrupa'nın refahı ve kalkınması, siyahların, Arapların, Hintlilerin ve Asyalıların cesetleri ve terleri pahasına inşa edilmiştir."

¹⁶² Memmi, A.g.e., s.121

¹⁶³ Memmi, A.g.e., s.98

¹⁶⁴ Memmi, A.g.e., s.98

¹⁶⁵ Fanon, A.g.e., s. 99

¹⁶⁶ Fanon, A.g.e., s. 100

Fanon, sömürülen toplumların Avrupai gelişim özentilerini yanlış bularak bu sosyo-psikolojik yanılsamaya şöyle karşılık verir: *“İki yüz yıl önce eski bir Avrupa sömürgesi Avrupa düzeyine çıkmaya karar verdi. O kadar başarılı oldu ki, Amerika Birleşik Devletleri bugün bir canavar haline geldi, Avrupa’nın kusurlarını, hastalığını, insanlık dışılığını korkunç boyutlara ulaştırdı.”*¹⁶⁷ Fanon, İnsanlığın beşte birini kapsayan köleliği, meşrulaştırıp haklı gösteren Avrupa’yı taklit etmek yerine Avrupa’dan farklı olarak onun yaratamadığı *“bütünlüklü insanı”* biz yaratmaya çalışalım. Onlara özenmeyelim, der.¹⁶⁸

Sömürgecilerin ürettiği yanılsamlarına ardı arkası kesilmez. Güya sömürgeci gücün varlığı, sömürülen toplum için bir lütuftur. Fanon’ın da belirttiği gibi; sömürgeciler, sömürge toplumunun bireylerini hasta oldukları yalanına inandırmaya çalışılır. Ve sömürülenler, inanmaya başlar hasta olduklarına. Güya insanları karanlıktan kurtarmaya gelen sömürgeci zihniyet, yerli halkı, onlar için huzur ve barış temin etmeye geldiği yalanına inandırdığı gibi; tehditkâr bir üslupla, işgal ettiği sömürge topraklarından gidecek olması halinde; barbarlığın, cehaletin hüküm sürdüğü eski yaşamlarına tekrar dönecekleri yanılsamalarını sömürülen topluma kabul ettirir. Sömürgeci zihniyet bunu yaparken, evladına şefkatle yaklaşan ve onu düşmanlarından koruyan bir anne tavrından yana değildir. Çünkü bu imajı benimsemekle sömürge toplumuna hastalıklı olduğu yanılsamasını kabul ettiremeyecektir. Zira sömürgecinin asıl niyetinde, kendisini, sömürülenlerin bilinç altında *“...sapık çocuğunu intihar etmekten ve kör iç güdülerine yol vermekten koruyan bir anne....”* olarak inşa etme niyeti vardır.¹⁶⁹ Bu bakımdan çizdiği anne portresi, doğuştan itibaren hastalıklı olan çocuğunu *“kendi kendini yok etme eğiliminden”* koruyan bir anne şeklinde kendini gösterir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Fanon, A.g.e., s.305

¹⁶⁸ Fanon, A.g.e., s.305

¹⁶⁹ Fanon, A.g.e., s.206

¹⁷⁰ Fanon, A.g.e., s.206

Sartre'ın da belirttiği gibi; psikolojik, antropolojik ve sosyolojik tahlillerle sömürge halkının sömürgeleştirilmeyi hak ettiği iddiası güdülür. Meşruiyet arayışında, yerlilerin suç işlemesinden, şiddete meyilli olmalarından ve birbirlerini öldürmeleri gibi bahanelerden konu açılır. Afrikalıların ön loblarını çok az kullandıkları, Cezayirliilerin kortekslerinin gelişmemiş olduğu gibi bazı iddialar ortaya atılır.¹⁷¹ Sömürgecilik karşıtı söylemleriyle Sartre, dönemin Fransa'sına işaret ederek; "Bu bilginler, araştırmalarını Avrupa'da, özellikle de Fransızlar arasında yapsalar daha iyi olacak. *Çünkü biz de bir süredir ön lob tembelliğinden mustarip olmalıyız: Yurtseverlerimiz kendi yurttaşlarına suikast düzenliyor, kimseyi evde bulamazlarsa evi de kapıcıyı da havaya uçuruyorlar*"¹⁷² der. Sömürge toplumlarının öldürme isteğini şu sözleriyle tahlil eder:

"Çaresizlik dönemlerinde duyulan çılgınca öldürme isteği sömürge insanının bilinçaltıdır. Bu bastırılmış öfke patlayamadığında durmadan dönüp durur ve bizzat ezilenleri harap eder. Bu öfkeden kurtulmak için sonunda birbirlerini katlederler; kabileler gerçek düşmana karşı koyamadıklarında birbirleriyle savaşır- üstelik kabileler arasında bu düşmanlıkları körükleme konusunda sömürge politikalarına güvenebilirsiniz. Kardeşine bıçak çeken kişi ortak aşağılanmalarının nefretlik imgesini sonsuza dek yok ettiğine inanır."¹⁷³

Zahar'a göre; sömürge toplumlarının suç işleme eğilimi, sömürgeci güçler tarafından geleneksel sosyo-ekonomik temellerin tahrip edilmesine tepki olarak gelişmiştir. "Sömürge toplumlarında geleneksel toplumun sosyal ve ekonomik temelleri yıkılmış, sömürgeci güç benzeri yeni temeller bina edememiş, sömürge ekonomisi tek yönlü olarak metropollere yönelmiştir."¹⁷⁴ Üstelik sömürgeleştirilen insanlar, yeni bir sisteme entegre edilmediği gibi, bir yandan da şiddete maruz bırakılarak eski üretim ilişkileri koparılmış sömürge toplumuna da dahil edilmemiş ve çaresizliğe terk edilmişlerdir.¹⁷⁵ Kolonyal

¹⁷¹ Sartre, *Yeryüzünün Lanetlileri* 'ne önsözden, s.36-37

¹⁷² Sartre, *Adı geçen eserden*, s.37

¹⁷³ Sartre, *A.g.e.*, s.27

¹⁷⁴ Renat Zahar, *Sömürgecilik Ve Yabancılaşma*, Çev. Bayram Doktor, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s.55

¹⁷⁵ Zahar, *A.g.e.*, s.55

sistemin elinde bir köle olarak yaşadığı her an zaten ölü sayılan bir insanının, özellikle bir sömürgeciye karşı beslediği öldürme isteği, sömürge toplumunun bireyleri arasında var olan birbirlerine karşı uyguladıkları şiddet ve öldürme isteğinden daha normaldir. Şiddet, zaten sömürge insanının kişiliğini alt üst etmiştir. Ve onun için: *“Bir Avrupalıyı öldürmek bir taşla iki kuş vurmak, tek bir atışta hem ezeni hem de ezileni yok etmektir: geriye bir ölü ve bir özgür insan kalır; hayatta kalan ilk kez ayaklarının altında bir ulusal toprak hisseder.”*¹⁷⁶ Böylece, sömürülen toplumun ferdi, öldürmekle önce ezeni ortadan kaldırmış ve daha sonra da ezilen ruhunu tedavi etmiş olur. Hiç sayılan hakir görülen kimliğini yeniden kazanmış olur. Crusoe’nun Cuma’sı titreyip kendine döner, ruhunu tedavi eder ve tekrar kendisi olur.

Bu durumun benzeri bir sosyo-psikolojik tahlil, Bollas’ın, Filistin direnişçilerinin İsrail’e karşı gösterdiği şiddete yüklediği anlamla ilişkilendirilebilir. Ona göre *“Filistinlilerin şiddeti, ezenler bunu reddetmeyi hedeflese bile, benliğinin var olduğunu ısrar etmek suretiyle halkının ruh sağlığını korumaya çalışmaktadır.”*¹⁷⁷ Sömürülen insanının amacı belki yenmek değildir ve yenemeyeceğini de baştan kabullenmiş olabilir. Fakat sömürge insanı için hem kendi ruhunun hem de halkının ruh sağlığını tedavi etmenin şiddete karşı şiddetle mukabele etmekten başka bir yolu da yoktur. Nasıl ki sömürgeci güçler için şiddet meşru ve doğal olabiliyorsa, sömürülen toplumun bireyleri açısından şiddet, çok daha doğal ve meşru bir dayanak noktasıdır. Bu açıdan sömürgeci güçlerin köleleştirme pratikleri, yerlileri köle ticaretinin metayı haline getirmeleri, sömürge toplumları üzerinde uyguladıkları şiddet ve sömürgeciliğin meşruiyetine dair ürettikleri yanılsamalar hakikati örtmekte başarısız kalır. Bu tür yanılsamalar, sömürgeci zihniyetin gizlemeye çalıştığı gerçek yüzünde birer ince peçe olmaktan öte geçemezler.

¹⁷⁶ Sartre, A.g.e., s.30

¹⁷⁷ Christopher Bollas, “Edward Saidi Sunuş”, **Freud ve Avrupalı Olmayan** için kaleme aldığı sunuş yazısından, Çeviren: Erol Mutlu, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.15

1.2.5- Kölelik ve Sömürgeciliğin Sonuçları

Daha önce de alıntılandığı üzere Polinezyalılar, sömürgeciliğin sonuçlarını Avrupalılara hitaben şu sözlerle özetlemişlerdi: *“Geldiğinizde elinizde Kutsal Kitap vardı, bizimse topraklarımız; bugün ise, sizin topraklarınız var, bizimse yalnızca elimizde Kutsal Kitap kaldı...”*¹⁷⁸

Maddi güçleri, icatları ve akabinde gerçekleşecek olan coğrafi keşifleriyle birlikte modern Avrupalının, soylu vahşinin başına açacağı dertler, kolonyal, emperyalist politikaların getireceği felaketler, yerlilerin kehanetlerinde bildirilmiş ve her şey tıpkı tahmin edildiği gibi gerçekleşmiştir. Kenyatta, *“Kenya Dağına Bakmak: Giyuku’nun Kabile Yaşamı”* (1938) adlı sosyo-antropolojik çalışmasında, Avrupalıların sömürgeci ve yayılmacı politikalarını ve bu politikaların sonuçlarını, Mogo wa Kebiro isimli bir kâhinin gerçekleşen kehanetleri üzerinden anlatmış ve hâlihazırdaki durumu Giyuku hikâyesinden aldığı bir analogi ile ilişkilendirmiştir.

Kâhin Mogo wa Kebiro, gelecekte bir gün Avrupalıların, yaşadıkları topraklara gelip yerleşeceğini ve bunun sonucunda gerçekleşecek olan olayları birer birer halkına aktarmıştır. Tanrı’nın rüyasında kendini alıp farklı bir dünyaya götürdüğünü ve halkının başına gelecekleri ona gösterdiğini söylemiştir. Rüyanın etkisiyle sabahleyin kan ter içinde, vücudu yara bere içinde uyanan kâhin, büyük suyun ötesinden yabancıların geleceğini, vücutlarının suda yaşayan küçük açık renkli kurbağanın (kiengere’nin) rengine, elbiselerinin kelebeklerin kanatlarına benzeyeceğini ve ateş çıkaran sihirli değneklerle sahip olacaklarını söyler. Bu sihirli değnekler, öldürmekte zehirli oklardan çok daha etkili olacaktır. Daha sonra yabancıların kırkayak (monyongoro) gibi, bir sürü bacağı olan demir bir yılan getireceklerini ve bu yılanın Gikuyu ülkesini büyük suyun Doğusundan Batısına kadar uzanacağını söyler. Yabancıların gelişlerinin işareti olarak ortaya çıkacak olan bir kıtlıktan bahseder ve bu kıtlığın yabancıların demir yılanla birlikte yaklaşmakta

¹⁷⁸ Ferro, A.g.e., 398-399

oldukları anlamına geleceğini bildirir. Meydana gelecek belirtilerden komşu kabilelerin de etkileneceğini söyler. Üstelik bu tehlike, ulusları birbirine düşürecek ve sonuçta birbirlerine düşman olacakları bir konuma sürükleneceklerdir. Çocuklar, o güne değin Giyuku'da hiç görülmemiş bir şekilde anne ve babalarına karşı saygısızlaşacaktır. Bu kehanetleri halkına anlattıktan sonra, yabancılara karşı savaşmanın fayda getirmeyeceğini zira silahlarının onların ateş çıkaran demir çubuklarıyla ve demir yılanla baş edemeyeceğini; bu yüzden onlara temkinle birlikte arkadaşça yaklaşmayı, onlarla savaşmamayı; buna rağmen en iyi siyasetin onları evlerinin ve tarlalarının oldukları mekânlara çok fazla yaklaştırmamak olduğunu söyler. Eğer bu konuda dikkatli olmazlarsa, kötü emelleri olan bu insanların, Giyuku'yu sahiplenmekte ve sonunda Giyuku'dan sahip olduğu her şeyi almakta tereddüt göstermeyecekleri konusunda halkını uyarır.

Mogo wa Kebiro'nun kehanetinden sonra korkuya kapılan halk, huzursuzluk içinde kehaneti beklemekten ve yaklaştırmakta olan tehlikeyle yüzleşmekten başka bir şey yapamaz. Aradan aylar geçer ve yaklaşık 1890'de, tahmin edilen tehlike belirmeye başlar. Tam da söylendiği gibi kelebeklerin kanatlarına benzeyen renklerde kıyafetleri olan yabancılar, küçük gruplar halinde Giyuku'ya varırlar. Bu beklenmektedir; çünkü gelişlerinin öncesinde nyongo veya ndigana olarak adlandırılan dehşetli bir hastalık, Masai ve Makamba gibi bazı komşu kabilelerdeki ve Giyuku'daki sığırları kırıp geçirmiştir. Akabinde büyük bir kıtlık ortaya çıkmış ve kıtlık binlerce kabile mensubunu ortadan kaldırmıştır. İlk dönemlerde az sayıdaki Avrupalı, Giyuku, Masai ve Makamba sınırlarından çok fazla iç kısımlara sokulmamış ve zararsız bir duruş sergilemişlerdir. Avrupalılar, karavanlarıyla birlikte sahilden Victoria Gölüne ve Uganda'ya gidip gelmeyi sürdürürler. Gidiş gelişleri boyunca yaptıkları yolculuklarda Avrupalılar, Giyukulularla ticarete bulunurlar ve bu süreçte aralarında çok az belki de hiç denebilecek derecede sorun yaşanmıştır.

Zamanla Avrupalıların bu halleri Giyukululara Mogo wa Kebiro'nun öğütlerini unutturmuştur. Giyukulular, Avrupalıların kendilerinin arkadaşları olduğu ve onlardan zarar gelmeyeceği hissine kapılırlar. Ve bu his, Avrupalılara karşı temkinle birlikte göstermeleri gereken arkadaşlık yerine, onlara kapılarını tamamen açmalarına ve onları evlerine ve ekip biçtikleri alanlara kadar yaklaştırma boyutuna kadar ilerler. Avrupalıların, ilk geldiklerindeki yalnız ve çaresiz halleri, Giyukuluların arkadaşlık, misafirperverlik ve cömertlik gibi fitratlarında var olan acıma hislerini tetiklemiştir. Soylu vahşi, her zaman olduğu gibi masum doğasının ve saflığının kurbanı olur ve Avrupalılardan bir zarar gelmeyeceğini düşünmeye başlar. Özellikle Avrupalıların, sürekli olarak aynı mekânda durmamaları, onların geçici bir süreliğine Giyuku'da kalacakları, vatanlarını, akrabalarını ve evlerini özleyip bir gün elbette çekip gidecekleri inancını güçlendirmiştir. Avrupalılar, Giyuku toplumunu sahip olduğu saf mizacı, samimi misafirperverliği ve tehlike karşısındaki bilgisizliklerini bilerek kötüye kullanırlar. Daha sonra geçici bir süreliğine geldiklerine ve bir gün çekip gideceklerine inandıkları yabancılara kendi insanların sahip olduğu yerleşme, toprağı işleme gibi haklar verilir. Aradan uzun zaman geçer; ama bekledikleri olmaz. Avrupalılar, sayıca çoğalırlar. Bölgenin ve Giyuku'nun en iyi topraklarını işgal ederler. Giyukulular, geç de olsa Mogo wa Kebiro'nun kehanetinin gerçekliğine inanmaya başlamışlardır. Onun tavsiye ettiği denge siyasetini gerçekleştiremeyen Giyukulular, Avrupalılarla yiyecek, içecek ve yakacak odun gibi yardım ve ticari ilişkilerde bulunmama kararı alırlar. Fakat olan olmuştur ve bu aşamadan sonra Avrupalılar zor kullanarak, gerektiğinde sihirli değnekleriyle silahlı gruplar halinde gelip su ve yakıt gibi ihtiyaçlarını temin ederler. Yavaş yavaş kehanetler gerçekleşmeye başlamıştır. Daha sonraları Mogo wa Kebiro'nun "demir yılan" olarak adlandırdığı Kenya-Uganda demiryolu inşa edillir. Zamanla ayaklarını yere daha sağlam basan Avrupalılar, ülkeyi yönetmek ve yönetimi tamamen devralmak ve topraklara sahip olmak için Kraliyet Toprakları "Crown Lands" adı altında bu topraklar üzerinde hak iddia etme cüretini gösterirler. İyi niyetleri ve cömertlikleri

suistimal edilen Giyukulular, Avrupalıların oynadığı oyunlar ve yaptıkları hileler neticesinde topraklarının çoğunu kaybetmiştir.

Kenyatta, Avrupalıların, Giyuku toplumuna oynadığı oyunu bir Giyuku hikâyesinden aldığı bir benzetme ile açıklar. Hikâyeye göre, bir zamanlar bir fil, ormanda yaşayan ve kulübesi olan bir adamla arkadaş olur. Yağmurlu bir günde ona şöyle der: *“Değerli arkadaşım, müsaade edersen hortumumu şu sel gibi boşalan yağmurdan korumak için kulübene sokabilir miyim?”* Arkadaşının zor durumda olduğunu gören adam: *“Kulübem küçük; ama hortumuna ve bana yetecek kadar yer var, hortumunu yavaşça içeriye yerleştir”* der. Fil, teşekkür eder ve adama, yaptığı iyiliğin karşılıksız kalmayacağını söyler. Hortumunu içeriye yerleştirdikten sonra, yavaşça kafasını da yerleştirir ve adamı kulübeden dışarı atarak rahatça kulübenin içine yayılır. *“Değerli arkadaşım senin derin benimkinden daha kalın ve ikimize yetecek kadar yer yok. Ben narin derimi kulübenin içinde yağmurdan-doludan korurken sen bu yağmurda kalmaya dayanabilirsin”* der. Adam söylenmeye ve homurdanmaya başlar, sesleri duyan diğer hayvanlar da olup bitenleri merak edip gelirler. O arada kükreyen sesiyle aslan belirir ve *“Benim bu ormanın kralı olduğumu hepiniz bilmiyor musunuz? Krallığımda huzursuzluk çıkartmaya nasıl cesaret edersiniz?”* der. Daha sonra iki taraf da olan biteni anlatır ve aslan, bir mahkeme kurulmasını ve bu davanın detaylı bir şekilde araştırılması ve orada neticelenmesi kararını verir. Adama, mahkemede derdini anlatma fırsatı verileceği söylenir. Fil, efendisinin emrine uyarak Soruşturma Komisyonuna atanacak olan diğer bakanların işlemleriyle ilgilenir. Mahkeme kurulur. Gergedan, timsah, bufalo, tilki, leopar gibi hayvanlar atanırlar. Bunu gören adam çıkışır; kendi türünden ve kendinden yana bir üye atayıp atanamayacağını sorar. Bunun mümkün olmadığını ve kendi türünden bir üyenin orman kanunlarının girift yapısını anlayabilecek kapasitede bir eğitime sahip olmadığını söylerler. İlk önce fil savunmasını yapar. Ortada bir yanlış anlaşılma olduğunu ve arkadaşının kendisini kulübesini fırtınadan korumak için davet ettiğini söyler. Arkadaşının yararı için kulübeye yerleştğini, kötü bir niyeti olmadığını, benzer durumlarda onların da

hiç tereddüt etmeden aynı şeyi yapacaklarını ifade eder. Komisyondaki herkes fili tasdik eder ve adama sorular: “*Filden önce başka birisi kulübeye yerleşti mi?*” Adam: “*Hayır, fakat...*” der ve susturulur. Elllerinde yeteri miktarda delil olduğunu söylerler; daha sonra da masrafları fil tarafından karşılanan bir ziyafet çektikten sonra kararı şu şekilde açıklarlar: “*Ortada bir yanlış anlaşılma var ve bu yanlış anlaşılma fikirlerinizin geriliğinden kaynaklanmaktadır. Bay fil, sizin çıkarlarınızı gözeterek kutsal vazifesini yerine getirmiştir.*”¹⁷⁹

Kenyatta’nın Giyuku topluğu üzerinden yapmış olduğu analiz ve benzetme, her ne kadar bir kehanet ve bir hikâye üzerinden olsa da Avrupa’nın politikalarını yansıtmaları, sömürgeci ve emperyalist güçler tarafından toprakları ve bu toprakların altında veya üstünde bulunan kaynakları ellerinden alınan toplumların günümüzdeki şartlarını göstermesi açısından çok manidardır.

Sömürgeciliğin ve köleliğin özellikle Afrika kıtasındaki halklar üzerindeki etkileri günümüzde de hala devam etmektedir. Sosyo-ekonomik koşullarıyla, eğitim düzeyleriyle ve konuştukları dille, mensubu oldukları din gibi özellikleriyle bu durum ortadadır. 400 yıl süren köle ticareti sonucunda muhtelif rakamlar verilmekle birlikte, yaklaşık 15 ila 20 milyon Afrikalı, Amerika kıtalarına, Karayipler’e, Asya ve Avrupa’ya taşınmıştır. Nakliye esnasında sayısız ölümler gerçekleşmiş ve gelecekte toplumun lideri olabilecek güçlü ve zeki genç bir nesil esir edilmiş ya da yok edilmiştir. Müdahalelerden ötürü Afrika kendi içerisinde bölünmüş ve sonu gelmez çatışmalar yaşanmıştır. Milyonlarca işgücü, Afrika’nın refahı için çalışmak yerine Avrupa için çalışmaya mecbur edilmiştir. Amerikan kolonilerinin ekonomisinin büyümesi, İngiliz kolonilerinde pirinç endüstrisinin gelişmesi gibi gelişmeler kölelerin sırtından sağlanmış; kölelerin zirai bilgi ve emekleri sayesinde Avrupa sahip olduğu ekonomik refaha ulaşmıştır. Köle ticaretinin

¹⁷⁹ Jomo Kenyatta, **Facing Mount Kenya: The Tribal Life of the Gikuyu**, Mercury Books, England, 1965, s, 41-51

bir sonucu olarak Afrikalı insanlar dünyanın dört bir yanına dağılmış ve neticede Afrika diasporası oluşmuştur. Afrika'nın müzik, sanat, din, yemek ve mutfak gibi kültürel değerleri Batı dünyasına yayılmıştır. Bütün bu olup bitenlere netice verdiği ölümler, işkenceler açısından bakıldığında sonuç itibariyle bütün kıtaya yönelik bir soykırım söz konusudur.¹⁸⁰

Afrikalı insanlar, köle tacirleri tarafından kimi zaman kandırılarak veya zor kullanılarak kaçırılmış, kimi zamansa yerli tacirlerle yapılan anlaşmalar neticesinde bazı malların ve eşyaların takas edilmesiyle kolonyal sistemin nesneleri haline getirilmiştir. Dört yüz yıllık köle ticareti ve sömürge pratikleri Afrikalı insanların toplumsal belleğinde gerek yazılı gerek sözlü olarak anlatılan hikâyelerle nesillerden nesillere aktarılmıştır.

Bailey, “Atlantik Köle Ticaretinin Afrika Sesler’i” “adlı eserinde, kölelerin günümüzdeki torunlarına ve bu insanların psiko-sosyal durumlarına, onların kendi anlattıkları hikâyeler üzerinden dikkat çeker. Bailey, Güney Gana’da Atlantik sahilinin -daha önceleri eski “Köle Sahili” şimdilerde ise “Eweland” diye bilinen- şeridi boyunca uzanan topraklarından bize bir ayna tutar. Bu coğrafya ve civarı, tez kapsamında incelenecek olan romanın kahramanı, Oroonoko’nun macerasının başlayacağı yerdir.

*“Bugün, bu topraklarda pek çok gece millerce uzaktan duyulabilen davulların ritimleri eşliğinde çok uzun zaman öncelerin hikâyeleri, Afrikalılar tarafından birer birer, emin ve ısrarcı bir şekilde anlatılır.”*¹⁸¹ Acaba Oroonoko’nun hikâyesi de anlatılır mı? Bilinmiyor; lakin bilinen ve inanılan romansal hakikat, Oroonoko’nun, kurmaca veya gerçek dünyada var olmuş bir karakter olup olmamasının, köleliğin ve kolonyal sistemin gerçekliğinden bir şey eksiltmeyeceğidir. Oroonoko gibi milyonlarca insan, sömürgeci düzenin ve zihniyetin kurbanı edilmiştir. İsmi Oroonoko olmasa da milyonlarca Oroonoko’nun hikâyesi yazılmayı ve anlatılmayı beklemektedir.

¹⁸⁰ Taner Tatar, **Atlantik Köle Ticareti Ve Kölelik**, İnönü Üniversitesi, (Ders Notları), Malatya, 2012

¹⁸¹ Bailey, A.g.e., s.1

Bu hikâyelerin hepsi hayatın içinden ve gerçektir. Bailey'in ifadesiyle "*hikâyenin tamamını bilmiyoruz*". Bununla birlikte:

"...Afrika ırkından insanların bulunduğu her yerde, kölelik ve Atlantik köle ticareti konusunda derin bir sessizlik hâkimdir. Geriye kalan şeyler bütünü temsil etmeyen, kırılmış bir vazanın etrafa saçılmış parçacıkları gibi, parçalardır. Bu sessizliğin altında pişmanlık, acı, üzüntü, suç ve utancın iç çekişleri hissedilir."¹⁸²

Sömürgeci güçler, sömürge talanlarından metropollerine aktardıkları hasılatı arttırmak için her türlü uygulamayı sömürge toplumuna mubah görmüştür. Sömürge toplumlarının gelenekleri ve dilleri yok edilmiştir. Bu uğurda şiddetin her türlü sergilenmiştir. Kongo'da eli kesilen siyahlar, Angola'da dudakları yarıp kilit takılan insanlar, sınırları zirveye ulaşmış sömürgeci şiddetin yalnızca birkaç numunesidir.¹⁸³

Psikolojik, sosyolojik ve ekonomik olarak birçok boyutuyla ele alındığında, kölelik rejimi ve kolonyal düzenin, birbirine düşürülmüş halkları, diline, dinine, değerlerine, kültürüne yabancılaşmış kitleleri meydana getirdiği ortadadır. Sosyo-ekonomik gelişmişliği ve eğitim seviyesiyle de Afrika'da ve birçok yerde sömürgeciliğin ve kölelik düzeninin hala etkileri görülmektedir. Üstelik dekolonizasyon hareketlerine rağmen kölelik ve sömürgecilik düzeni hala devam etmektedir. Bu husus, ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar kapsamlıdır ve bu çalışmanın amacını aşmaktadır.

Tahlili yapılacak olan roman açısından değerlendirilecek olursa; sömürgeci zihniyetin ve kölelik rejiminin, Oroonoko ve arkadaşlarından sonra gelecek nesillere bıraktığı miras, bütün sosyo-ekonomik yoksunluklarla birlikte üzüntü ve utanç dolu bir tarih bilinci ve parça bölük olmuş bir kimlik karmaşasıdır. Üstelik modernizm, hümanizm, insanın eşitliği ve özgürlüğü gibi kavramları gündeme getirenler, hala siyahların da insan olduğunu öğretmemiştir nesillerine. Sömürülen toplumların fertleri de alt üst olmuş bir kimlik şuuruyla çaresizlik içinde inanmışlardır insanın hemcinsi olmadıkları

¹⁸² Bailey, A.g.e., s.1

¹⁸³ Sartre, A.g.e., s.23,24

yalanına. Sömürgecilik ideolojisi ve ırkçılığı, sömürge insanına kendisinin insanın hemcinsi olmadığı fikrini kabul ettirmek için her şeyi yapmıştır. Her halükarda sömürgeci sistem ve kölelik düzeni, sömürmek ve ona boyun eğdirmek için siyah adamı, tarihsel, toplumsal, kültürel ve teknik akışın dışına itmiştir. Sömürülen toplumların hali hazırdaki sosyo-ekonomik koşulları ve psikolojik durumları bu gerçeğin en somut delilidir.

1.3- İNGİLİZ EDEBİYATINDA SHAKESPEARE'DEN DEFOE'YE SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK

1.3.1- Sömürgecilik ve Kölelik Üzerine Yazılmış Metinlerin Yorumlanmasında Tutum ve Örnek Metinler

Bazı edebiyat eserlerini okuyup yorumlarken, okuyucu, eserin verdiği mesajın kendi telakkileriyle, dünya görüşüyle, değer ve inançlarıyla ters düştüğünün farkına varamayabilir. Hatta kimi zaman olur ki yazarın ideolojisini, eserin *gizil mesajını* fark edemeyen okur bir yandan eseri zevkle okurken bir yandan da şiddetle önemsemediği, değer verdiği inanç ve fikirleriyle farkında olmadan çelişir. Okurun, bu çelişkinin farkına varamamasının sebeplerinden biri, okurun '*sosyolojik ve felsefi muhayyilesinin gelişmişlik düzeyi*' ile diğer bir sebep ise okurun '*okuma maksadıyla*' açıklanabilir.

“Ne için okuruz?” sorusuna farklı cevaplar verilebilir elbet: Akademik bir çalışma yapmak, eleştirmek, vakit geçirmek için...“Boş zamanlarınızda ne yaparsınız?” sorusuna, okuma etkinliğinin boş zamanı değerlendirme şekli olarak görüldüğü bir toplumda “kitap okurum” cevabı veriliyorsa; “Sırf uykum gelsin diye kitap okurum” diyen bir okur türünün varlığına şaşkırmamak gerekir.

Bu açıdan bakıldığında, edebi metinlerin analizinde okurun okuma maksadı da önem kazanmaktadır. Edebiyat, duygulara hitap eden yönüyle bazıları için sadece bir zevk meselesi olabilir ve okuma sadece bu maksatla

da yapılabilir. Fakat zevk için okuyan bir kişinin okuduğu eser, estetik ölçüleri itibariyle çok güzel bir şekilde yazılmış olsa bile, okurun okuma eyleminden zevk alabilmesi için yeterli midir?

Moran, bir edebiyat eserinin değerler sisteminin okurun inançlarına ters düşmesi halinde okur için o eserden zevk alma imkânının ortadan kalkabileceğinden bahseder. Ve bu iddiasını şöyle bir örnekle izah eder:

“Diyelim zencileri insandan saymayan, onları köle gibi kullanmayı, sömürmeyi yerinde bir davranış olarak savunan bir romanı (usta bir yazarın eseri de olsa), bu görüşün şiddetle karşısında olan bir okurun zevkle okuyabileceğini düşünemeyiz.”¹⁸⁴

Moran, yargısında haklıdır; fakat her okur için okuduğu bir eserin inanç ve değerleriyle çeliştiğini anlayıp anlayamayacağı konusu muğlâktır. Asıl sorun, her okurun eseri okuyuş niyetinde ve entelektüel birikiminde bir takım farklılıkların olmasıdır.

Daha önce de Moretti'den alıntıladığı üzere edebi biçimler, retorik özelliğe sahiptirler ve yazarlar dünya görüşlerini, ideolojilerini eserleri aracılığıyla endoktrine etme çabası taşırlar. Bununla birlikte retorik sanatını kullanan herhangi bir konuşmacıyı dinleyen bir kimse, “...*retorik biçimler hakkında bilgi sahibi ise, konuşmacı bu biçimlerle istediği etkiyi yaratamayabilir, çünkü etki artık dinleyicinin kontrolüne girmiştir.*”¹⁸⁵ Sadece konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişki açısından değil; bir eserin okunması esnasında herhangi bir edebi yapının yazarı ve okuru arasındaki ilişkide de aynı durum söz konusu olabilir.

Okurun geçmiş yaşantılarından beri süregelen kazanımları ve sahip olduğu özellikler, metni veya herhangi bir konuşmayı anlamlandırırken sahip olduğu retorik kavrayış, sosyolojik ve felsefi imgelem metne karşı okurda bir temkin hâsıl eder. Bauman'ın ifadesiyle sosyolojik düşünme sanatını öğrenip

¹⁸⁴ Moran, **A.g.e.**, s. 294,295

¹⁸⁵ Lausberg'ten aktaran: Moretti, **A.g.e.**, s.15

ustalaşan kişi “*daha az manipüle edilebilir.*”¹⁸⁶ Bu açıdan bir eserin değerlendirilmesinde sosyolojik, felsefi ve sorgulayıcı bir bakış, eserin retorik boyutuyla gizlediği niyetin peçesini düşürebilir. Meriç’in sosyolojiye yüklediği vasfı, “*hakikati yalanlarından soyma*”¹⁸⁷ vazifesini, gerçekleştirebilir. Bunu sağlayacak olan okurun ufku ve sahip olduğu entelektüel birikimdir.

Bazı sosyologlar, sosyolojik okuma ve anlamlandırma çabasında, edebi anlam oluşumunu kavramada Avrupa kaynaklı bir yöntem olan “tutum estetiğini” yöntem olarak benimsemişlerdir. Bu estetiğin savunucuları “*okurun bir metne asla boş bir zihinle yaklaşmadığını*” aksine metni okuyup anlamlandırma sürecinde “*Jauss’un ifadesiyle ‘beklentiler ufku’ ile*” değerlendirmede bulunduklarını ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁸ Edebi anlam oluşumunu kavramada, edebiyat sosyolojisinde benimsenen bu yöntem, okuyucuyu eserin pasif bir unsuru konumundan edebi yapıtın eden, eyleyen, yorumlayıp, anlamlandıran aktif bir öznesi konumuna yerleştirmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi “okur, esere boş bir zihinle yaklaşmaz.” Eseri değerlendirirken bilgi ve birikimlerinden hareket eder. İnancı ve dindar bir insanla ateist bir insanın kutsal kitabı okuması arasındaki farkta olduğu gibi, okurun önceden sahip olduğu bilgiler metne karşı belli bir tavır oluşturur. Yine bazı sosyologlar, okurun geçmiş yaşantılarının ve hayat tecrübesinin metni anlamlandırmadaki önemine dikkat çekerken bir yandan da okurun mesleki statüsü, cinsiyeti, mensup olduğu sınıf ve milliyet gibi bazı özelliklerinin de etkili olduğu üzerinde durmuşlardır.¹⁸⁹

Okuma etkinliği bu açıdan değerlendirilecek olursa, okurun esere yaklaşımı ve eseri değerlendirmesi, sahip olduğu bazı özelliklerle ilişkili olarak değişiklik arz edebilir. Buna rağmen, eserin değerlendirilmesinde okurun, anlamlı ve önemli bir faktör olmasını kabul etmek ipleri tamamen

¹⁸⁶ Bauman, **A.g.e.**, s.26

¹⁸⁷ Cemil Meriç, **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.40

¹⁸⁸ Wendy Griswold, “Edebiyat Sosyolojisinde Son Gelişmeler”, Çev. Fatih Savaşan, Ed. Alver Köksal, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.171

¹⁸⁹ Griswold, **A.g.m.**, s.172

okurun eline vermek anlamına gelmemelidir. Bu durumda yazar ve eserin içinde yoğrulduğu toplumsallık ihmal edilebilir. Yazarlar, anlatmak istedikleri hakikati bazı yanılsamalarla, ironilerle ortaya koyabilirler. Bunu bir yöntem olarak da benimseyebilirler. Eseri üreten birey (yazar, şair vb.) de metnin anlamlandırılmasında önemlidir. Bu açıdan yazarın biyografisi de önem kazanmaktadır. Ve doğal olarak eserin, yazıldığı dönem ve dönemin sosyolojik, siyasi, ekonomik şartları içinde değerlendirilmesi daha bütüncül ve makul bir yöntem olarak gözükmektedir.

Yavuz’a göre; bazen bir şiirin anlaşılması için, okurun “şair ne demek istemiş?” sorusunu sorması gerekmez. Anlam açıktır ve okuru zihinsel anlamda zorlayacak bir çabaya ihtiyaç bırakmaz. Fakat bazen şair, bunu isteyerek yapabilir ve anlamını vermediği şiirin anlaşılma sürecine okurunun etkin bir şekilde katılmasını bekleyebilir. Bunu yaparken bazı ipuçları* da verebilir. Aksi halde okura “*sen bu labirentte herhangi bir ipucu olmadan dolaş demenin bir manası yok[tur.]*”¹⁹⁰ Aynı husus diğer edebiyat biçimleri için de geçerlidir. “*Edebiyat yapıtının anlamı metnin içinde hazır bir şekilde bulunmaz, metindeki bazı ipuçlarına göre okur tarafından okuma süresinde yavaş yavaş kurulur.*”¹⁹¹ Eserin okuma ve anlamlandırma süreci, okurun sosyolojik ve felsefi alt yapısını gerektireceği gibi aynı zamanda yazarın ve eserin yoğrulmuş olduğu sosyal koşulların analizini ve anlaşılmasını da gerektirir.

Bir örnekle izah edilecek olursa; “*Manda yuva yapmış söğüt dalına*” adlı türküyü dinlerken çok saçma bulabilir ve eleştirebiliriz. Fakat türkünün hangi yöreye ait olduğu, ne zaman ve kim tarafından yazıldığı, yazarın hangi halet-i ruhiye içinde yazdığı, yazıldığı dönemdeki sosyo-ekonomik şartlar ve sair durum değerlendirildiğinde, saçma bulduğumuz bu türkünün ne kadar

* Hilmi Yavuz kendi yazdığı şiirlerde bunu bizzat kendisi yapar. Şiirlerinin ezoterik kaldığını ve okuyucunun anlama çabasını gerektirdiğini söyler. Bunu yaparken de bazen yanıltıcı bazen gerçek imler, işaretler kullanmanın faydalı olacağını söyler.

¹⁹⁰ Hilmi Yavuz, “Şiir Kimliğimizdir”, **Hilmi Yavuz İle Doğu ve Batı Yolculuk**, Ed. Mustafa Armağan, (Nilüfer Kuyaş’ın röportajı, Milliyet Gazetesi - 5.6.1988),s.31-32

¹⁹¹ Iser’den aktaran: Moran, **A.g.e.**, s.241

zeki bir şekilde yazıldığını ve türküdeki hiciv sanatını ortaya çıkarabiliriz. Bu türküyü sosyolojik yönüyle inceleyen Kurt, “...yöresel kültür, dil, türkünün ne amaçla yapıldığı neyi anlattığı bilinmiş olsa eleştirenler herhalde başlarını öne eğdi.”¹⁹² yorumunu yapmıştır. Yazarın ve metnin ortaya çıktığı toplumsal ve tarihi alt yapının da hesaba katılarak yapıldığı bir inceleme, okura edebi bir metindeki gizil mananın ipuçlarını vererek sosyolojik bir okuma imkânı sağlayabilir. Bununla birlikte ipucu edebi bir eserin olmazsa olmazı değildir. Fakat - ister bir ipucu olsun, ister olmasın - çoğu roman, öykü, şiir ve diğer edebi biçimlerin bünyelerinde bulundurabilecekleri gizil mananın ifşa edilebilme imkânı, yalnızca okurun birikimiyle değil; yazar ve eserin sosyolojik analiziyle de önemli ölçüde ilişkilidir.

Birkaç cümleyle özetlenecek olursa; metnin bazı kısımlarında yazar tarafından söylenmeyenleri (belki de söylenemeyenleri) anlamlandırmak ve ortaya çıkarmak okura düşmektedir. Dikkatli bir okuma sonucunda metindeki suskunluklardan, bazen yazarın özellikle bıraktığı ipuçlarından, bazı boşluklardan hareketle metnin gizil mesajı, ideolojisi, retoriği ortaya çıkarılabilir. Bununla birlikte eserin toplumsal boyutunu ihmal etmemek ve metnin anlamlandırılmasını bütünüyle okura yüklememek koşuluyla, okurun niyeti, geçmişten gelen entelektüel birikimi ve sahip olduğu sosyolojik-felsefi imgelem, metnin anlamlandırılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Son tahlilde edebi metinlerin sosyolojik analizinde okurun esere karşı yaklaşımını belirleyen entelektüel birikimi önem arz etmektedir. Bununla birlikte, bir tutum ve yöntem olarak; edebi kuram ve eleştirilerin bütüncül nazarıyla, eseri ve yazarı yoğrulduğu toplumsallık içerisinde irdeleyerek yapılacak olan sosyolojik bir okumanın, edebi metnin analizinde yetkin bir yöntem olabileceği kanaati geliştirilebilir.

¹⁹² İrfan Kurt, **Halk Kültüründe Hiciv ve "Manda Yuva Yapmış Söğüt Dalına" Gerçeği**, İ.T.Ü. Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, <http://www.turkuler.com/yazi/halkkulturununde.asp>; Erişim Tarihi: 06.01.2012. (Bu yazı "Yöresel anlatım içerisinde Hiciv sanatının uygulanması ve Manda yuva yapmış Söğüt dalına gerçeği" başlığı altında "Müzikte Temsil & Müziksel Temsil 6-7-8 Ekim 2005 İstanbul Uluslararası Sempozyumunda" bildiri olarak sunulmuştur.)

Sorunun çıkış noktasına dönülecek olursa; değerleriyle çelişen ve manipüle edilen okuru sorgulayıcı bir okumayla “*daha az manipüle edilebilir*” veya manipüle edilemez bir hale getirmek mümkün gözükmektedir. Sosyolojik okuma sayesinde okur, edebi metinlerde üretilen yanılsamaların ve retoriğin keşfine karşı temkinli hale gelebilir. Böylece çarpıtılan ve perdelenen gerçekler yalanlarından soyulabilir. Sembollerin ve kurmaca dünyaların gerçek dünya ile olan ilişkilerini ifşa etmek mümkün olabilir.

1.3.2- William Shakespeare: Fırtına (1610 - 1611)

Yalnız roman açısından değil diğer edebiyat formları açısından da incelenebileceği için İngiliz Edebiyatında “*Sömürgecilik ve Kölelik*” bahsi, çok kapsamlı bir konu olarak araştırmacının karşısına çıkmaktadır. Bununla birlikte sınırlı sayıda da olsa ilk örnekleri üzerinden İngiliz Edebiyatındaki kolonyal metinlerin genel karakteristiğini özetlenmek mümkün gözükmektedir. Ruppel, İngiliz Edebiyatında “sömürgecilik ve kölelik” temalarıyla ilişkili bazı romanları “*kolonyal kurgu*”^{*} başlığı altında incelemiştir. Ona göre; “*Kolonyal kurgu, Avrupalı güçlerin, ‘Keşifler Çağı’ndan’ başlayıp kolonilerini ellerinden çıkarttıkları, yirminci yüzyılın ortalarına dek geçen zaman içerisinde kolonileştirdikleri kolonyal dünyada geçen kurgu olarak tanımlanabilir.*”¹⁹³ Büyük Britanya, henüz sömürgeci bir güç olarak tarih sahnesindeki yerini almadan evvel toplumuna kolonyal hikâyeler anlatmaya başlamıştır. Belki de bu hikâyeler sayesinde şekillenen algı, İngiliz ulusunu ileride sömürgeci bir güç olarak oynayacağı role hazırlamıştır. Keşifler çağıyla başlayan kolonyal kurgu edebiyatı, gelecekte yazılacak olan metinlerle birlikte geniş bir külliyat haline gelecektir. Bu edebiyatta kolonyal dünyaya ilişkin yapılan geleneksel

* Ruppel’in bu başlık altında ele aldığı geniş örnekleminden birisi tez kapsamının örnekleme olan “Oroonoko veya Soylu Köle” romanından önce yazılan diğeri ise sonra yazılan yalnızca iki eser seçilerek tezin örnekleme bu iki eser arasındaki konumuyla ele alınacaktır.

¹⁹³ Richard Ruppel, “Colonial Fiction”, **Encyclopedia of Twentieth-Century British and Irish Fiction Vol. 1**. Ed., Brian Shaffer, Wiley-Blackwell, USA, 2010, s.77

sunum ve tasvirler, resmi belgelerle her zaman uyuşmasa da kolonyal dünyaya dair insanların sahip olduğu algının şekillenmesindeki etkileri hala devam etmektedir. Ruppel, her ne kadar bir roman değilse de kolonyal kurgunun ilk alegorilerinden birisi olarak Shakespeare'in "*The Tempest*" (Fırtına) adlı oyununu bu türün ilk örnekleri arasında sayar.¹⁹⁴

Diğer sömürgeci söylemleri bünyesinde barındıran metinlere kıyasla kurmaca dünya ve bu dünyanın unsurları Fırtına'da çok belirgin bir şekilde işlenmiştir. Asi köleyi cezalandıran ve itaatkâr köleyi ödüllendiren Beyaz Efendi tiplemesi ise kölelik gerçeğiyle ilişkili olması açısından kurmacaya içkin olan bir gerçekliği yansıtmaktadır. Efendi, Milano Dükü Prospero'dur. Kardeşi Antonio, Prospero'nun tahtını ele geçirmek için Prospero'ya ihanet eder. Prospero ile üç yaşındaki kızı, Miranda bir kayığa bindirilerek denize bırakılır ve kaderlerine terk edilirler. Çoğu kolonyal metinlerin olmazsa olmazı bir adaya düşerler. Prospero'nun hayata tutunması sağlayan tek dayanağı bilgisidir. Prospero büyü, sihir gibi gizemli bilgilere sahiptir. Klişe söylemle bilgi güçtür. Ve her zaman olduğu gibi gücü elinde tutanlar güçsüzlere hükmetme hakkına sahip olur. Aradan on üç yıl geçmiştir. Prospero, doğaüstü güçlerini kullanarak kendisine ihanet eden düşmanlarını kızı ve köleleriyle birlikte bulundukları adaya çıkarır. Oyunun sonunda tüm kötüler pişman olacak ve asi köle de terbiye edilecektir. Prospero'nun kızı ile kardeşi Antonio'nun oğlu Ferdinand birbirlerine âşık olacak ve evleneceklerdir. Mutlu sonla biten bu metinde bütün bu anlatılanların kölelik ve sömürgecilik konularıyla pek fazla bir ilgisi yok gibi gözükmemektedir. Buna rağmen sadık ve asi iki farklı köle karakterinde ve doğaüstü güçleriyle adaya ve kölelere hükmeden beyaz efendi karakteri üzerinden sömürgeci ve köleci zihniyet ifşa olmaktadır.

İtaatkâr köle Ariel, doğaüstü güçlerini kullanarak oyunlar oynayan, Prospero'nun yardımcısıdır. Ariel, asimile edilmiş, *Batılılaştırılmış yerliyi**

¹⁹⁴ Ruppel, A.g.e., s.77

* Ruppel, Ariel'in itaatkâr olma özelliğini, ileride değinilecek olan Cuma karakterine benzetir.

temsil eder. Efendisine sadıktır. Bu özelliğinden ötürü zor kullanılmadan yönetilebilir. Efendisi ona ileriye matuf özgürlük vaadinde bulunmuştur. Asi köle Caliban ise fiziksel özellikleri itibariyle insan ve hayvan arasında çirkin bir yaratık olarak tasvir edilir. Barbar bir imajla sunulur. Caliban'a iyi davranılmasına ve İngilizce öğretilmesine rağmen o, Miranda'ya tecavüz etmeye yeltenmiştir. Bu bakımdan da azgın bir sapık imajıyla sunulur.¹⁹⁵ İsyankâr eğilimlerinden ötürü güç kullanılarak köleleştirilmeyi hak eder. Prospero'nun bilgisi sayesinde elinde bulundurduğu güç ve neticesinde sahip olduğu güçsüzlere hükmetme imkânı kolonyalist ve emperyalist güçlerin dünyaya hükmetme pratiğine benzer.¹⁹⁶ Süper güçlerin teknolojik üstünlüklerini, kitle imha silahlarını kullanarak kolonyal nesnelere hükmetmeleri gibi, Prospero da sahip olduğu doğaüstü güçleri kullanarak Caliban'a hükmeder ve onu gücüyle köleleştirir. Bu sebeple edebiyat sosyolojisinin perspektifinden bakılacak olursa; sistemleri ve toplumsal yapıları kurmaca bir dünyanın kurmaca karakterleri üzerinden okumak mümkün gözükmemektedir.

Sus payı olarak Ariel'e verilen konum* (makam, mansıp) ve vaat edilen özgürlük veya Caliban'ın güç kullanılarak köleleştirilmesi, kolonyalist zihniyetin politikaların ifşa etmektedir. "*Oyunun sonunda Caliban'ın insancıl temayülleri hayvansı yönünden daha ağır basar ve Caliban kötü huylarından vazgeçerek akıllı uslu davranmaya karar verir.*"¹⁹⁷ İkna ile olmadığında kuvvet haktır ve Caliban da bir şekilde güç kullanılarak asimile edilmiş, köleleştirilmiş, proto-kolonyal bir düzenin nesnesi haline getirilmiştir. Çatışmadan meşruiyete yönelik şiddetin ve gücün kullanımıyla gerçekleşmiştir. Böylece, ileride yazılacak olan roman ve hikâyelerde de resmedileceği gibi Prospero, itaatkârları ödüllendiren; otoritesine başkaldıran

¹⁹⁵ Ruppel, **A.g.e.**, s. 78; Mina Urgan, **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, (Ed. E. Erment, P. Çelikel), YKY, İstanbul, 2010, s. 261

¹⁹⁶ Ruppel, **A.g.e.**, s.78

* Bu durum tıpkı süper güçlerin piyonlarına verdiği makam, mansıpta olduğu gibi karşımıza çıkar.

¹⁹⁷ Urgan, **A.g.e.**, s. 261

asileri ise cezalandıran ve adasına (proto-kolonyal karakoluna) düzeni, rasyonaliteyi ve ahlakı getiren kişi ilan edilir.¹⁹⁸

O'Toole'ye göre Shakespeare'in "Tempest" adlı eserindeki Ariel ve Caliban tiplerini, Montaigne'in "*Yamyamlar Üzerine*" adlı denemesiyle olan ilişkisi açısından önemlidir ve Montaigne'in bu denemesi, Shakespeare'in eserini yazmasını sağlayan temel ilham kaynaklarından birini oluşturur. Montaigne yazmış olduğu denemede Shakespeare ise oyununda, "*modern uygarlık ve insan doğası arasındaki ilişkiye*" değinmiştir. Shakespeare'in vahşi Caliban'ı Montaigne'in kutsadığı Canibal'la uyuşmaz. Bu yönüyle Montaigne'in tezini çürütmek amacıyla yazılmış gibi gözükmektedir. Caliban isminin Canibal kelimesinden esinlenerek türetildiği de iddia edilebilir.¹⁹⁹ Bu açıdan, Shakespeare'in "Tempest" eseri, "*Bize benzemedikleri için onlara barbar diyemeyiz çünkü barbarlık konusunda onları her bakımdan aşmaktayız*"²⁰⁰ sözünün sahibi Montaigne'e karşı yazılmış olan bir anti-tez niteliğindedir. Bu bakımdan kolonyal bir alegori olarak Shakespeare'in "Tempest" eserinin, Montaigne'in "*Yamyamlar Üzerine*" adlı denemesine karşı verilen bir cevap olabileceği iddiası tutarlı gözükmektedir.

1.3.3- Aphra Behn: Oroonoko veya Soylu Köle (1688)

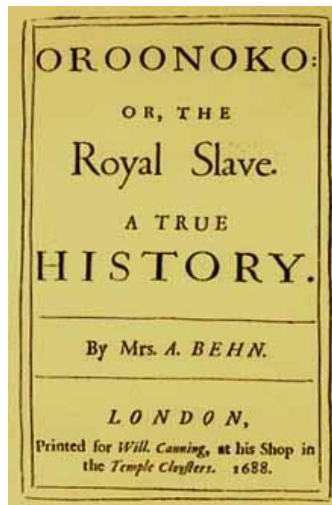
İngiliz Edebiyatı'nda Tempest'tan sonra önemli bir kolonyalist eser olarak – tezin örneklemini oluşturan eser – "*Oroonoko veya Soylu Köle*" romanı anılabilir. Kral soyundan gelen Afrikalı Oroonoko ve komutası altındaki silah arkadaşları, bir İngiliz köle taciri tarafından tuzağa düşürülerek Surinam'daki İngiliz kolonilerinde şeker plantasyonlarında çalıştırılmak üzere satılırlar. Daha önce Oroonoko'nun sevgilisi Imoinda da Oroonoko'nun

¹⁹⁸ Ruppel, A.g.e., s. 78

¹⁹⁹ Michael O'Toole, "Shakespeare's Natives: Ariel and Caliban in The Tempest", Columbia University, <http://www.columbia.edu/itc/lithum/gallo/tempest.html>, Erişim Tarihi: 29.04.2012

²⁰⁰ Montaigne, *Denemeler*, Çev. Sabahattin Eyuboğlu, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s.166

dedesi, kıskanç ve yaşlı kral tarafından bu koloniye köle olarak satılmıştır. Imoinda'yı arzulayan yaşlı kral bu iki genç aşığın arasındaki ilişkiyi kıskanmıştır. Haremindeki metreslere Imoindayı da ekleyen yaşlı kral, Oroonoko ve Imoinda'nın birlikte olarak kendisine ihanet etmelerini hazmedemez. Bu arada yaşlı kralın despot ve şehvetli bir imajla sunulması gayet manidardır. Kral, kaderin cilvesiyle ceza olarak Imoinda'yı Oroonoko'nun daha sonra satılacağı plantasyona göndermiştir. Ancak Oroonoko, Imoinda'nın da bu kolonide olduğunu bilmez; çünkü ona Imoinda'nın öldürüldüğü söylenmiştir. İki âşık Surinam'da tekrar birbirlerini bulurlar; beyaz efendileri tarafından her ikisine de yeni bir isim verilmiştir. Kolonide verecekleri özgürlük mücadelesi sömürgeci şiddet tarafından bastırılıktır.

Resim 1. "Oroonoko or the Royal Slave" romanının ilk baskısının kapak resmi

Her ne kadar kolonyal kurgu başlığı altında incelense de eserin kapağında yazan "*A True History*"²⁰¹ (gerçek bir tarih) ifadesinden, eserin sonuna dek romanda geçen olayların doğru olduğunun kanıtlanmaya çalışıldığı havası hissedilir. İlk cümlelerinden itibaren Behn, olayların bir kısmına kendisinin şahit olduğunu bir kısmını ise kahramanın bizzat kendisinden dinlediğini iddia eder.

²⁰¹ Kapağın alındığı link: <http://en.wikipedia.org/wiki/Oroonoko>, Erişim Tarihi: 06.05.2012

Eser üzerinde yapılan çalışmalar genellikle ırk, sınıf, cinsiyet, soylu vahşi, aşk, kölelik ve sömürgecilik gibi başlıklar olarak sınıflandırılabilir. Fakat asıl mesele bütün bu teferruatlardan ziyade, yazarın bir İngiliz olarak, sömürgecilik veya kölelik karşıtı bir tutumdan yana olup olmadığı sorunudur. Bu mevzu, ikinci bölümde yazarın biyografisiyle birlikte kapsamlı bir şekilde tahlil edilecektir. Fakat kolonyal kurgu romanları arasındaki yerini göstermek ve sömürgelerdeki yerli halkların idealleştirilen doğasıyla olan ilişkisini keşfetmek açısından “soylu vahşi” konusuna ayrıca değinmek önem arz etmektedir.

Zira roman, İngiliz romanındaki ilk soylu vahşinin (noble savage) sunumu olarak kabul edilmektedir. Çoğu kolonyal kurmaca metinlerin aksine yazar bir İngiliz olmasına rağmen bazı İngiliz karakterleri eserin sevimsiz karakterleri olarak sunar²⁰² ve bu karakterlerin şahsında sömürgeciliğin çirkin yüzünü gösterir. Bu gerçeğe rağmen yazar, sevimli göstereceği bazı İngiliz karakterlerin şahsında ise sömürgeciliğin meşruiyetini ve ‘ne’liğini çözümler.

Vahşi soylu veya soylu vahşi olarak çevirebileceğimiz “noble savage”, ilkel insanın daha iyi ve daha soylu olduğu; fakat medenileştikçe – [ki buna modernleştikçe demek daha doğru olur] – bozulduğu ve yozlaştığı fikrinden doğmuştur. Kökleri Rönesans dönemine kadar uzanan bu kavramı, Behn ve Rousseau’da açık bir şekilde görmek mümkündür.²⁰³ Oroonoko, ilkelcilik (primitivism) konusuyla da ilişkilendirilmiştir. Bu anlayışa göre ilkel insan toplumsallığın yozlaştıran etkisinden uzak kalabildiği için uygarlaşmış insana göre daha soyludur.²⁰⁴

Kavramsal olandan başlamak icap ederse; Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Ve Temelleri Üzerine* adlı eserinde modern insanla yabani insanın portrelerini şu şekilde çizmiştir:

²⁰² Ruppel, A.g.m., s.78

²⁰³ Julien D. Bonn, *A Comprehensive Dictionary of Literature*, Abhishek Publications, 2010, India, s.111

²⁰⁴ Bonn, A.g.e., s.133-34

“Yabani insan eğer karnını doyurmuşsa tüm doğayla barış içindedir ve tüm insanların dostudur.... Fakat toplum içinde yaşayan insanda durum çok farklıdır. En başta sorun yalnızca yaşamak için gerekeni sağlamaktır, ancak sonrasında her zaman gereksinim duyulandan fazlası istenir. Bunun ardından zevkler gelir, daha sonra daha büyük zenginlikler, bunun ardından uyruklar, daha sonra da köleler gelir ve toplumdaki insan hiçbir zaman huzura eremez; hep bir koşuşturma ve uğraş içindedir. En ilginç olan ise, gereksinimler ne kadar az doğal ve ne kadar ivedi ise, tutkular ve daha da kötüsü gereksinimleri tatmin etme isteği o kadar artar. Kahramanımız bu şekilde uzun bir lüks hayatta ve zenginlikleri ele geçirip birçok insanı mahvettikten sonra, dünyanın tek efendisi oluncaya kadar her şeyi yerle bir eder. İşte bu anlattıklarım insan hayatının değilse bile, her uygarlaşmış insanın kalbinin derinliklerinde yatan gizli isteklerinin kısa bir ahlaki portresidir.”²⁰⁵

Rousseau’nun çizmiş olduğu bu portrede modern insanın kapitalist, kölecî ve sömürgeci zihniyetini; modern topluma karışmadan ilk saflığını muhafaza eden ilkel insanın ise soyluluğunu okumak mümkündür. West’e göre Rousseau, modernitenin ve aydınlanmanın eleştiriye kapalı dokunulmazlık talebini ve evrenselci iddialarını sarsarak ‘uygarlaşmış varoluşun kötülüklerini’ eleştirir. “...sömürgeleştirilmiş ya da köleleştirilmiş halkların basit ve sağlıklı varoluşunu kutsar.”²⁰⁶

Bununla birlikte her ne kadar bütünüyle inkâr etmek zor olsa da “Rousseau’yu Romantik ‘soylu vahşi’ düşüncesiyle – insanlığın doğası itibariyle iyi olduğu ve bizim doğaya dönmemiz gerektiği görüşüyle – irtibatlandırmak yanıltıcı olur.”²⁰⁷ Zira Rousseau, bir taraftan aydınlanmanın ve modernitenin tabulaştırılan yönlerini sarssa da “...bireylerin topluma girerken yaptıkları fedakârlıkların aynı zamanda önemli kazançlar sağladığının bilincindedir. Birey, doğal özgürlük bakımından yitirdiklerini sivil ve ahlaki özgürlükte kazanır.”²⁰⁸ Rousseau ile özdeşleştirilen “soylu vahşi”

²⁰⁵ Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Ve Temelleri Üzerine*, Çev. Hakan Zengin, Felsefe Dizisi – Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s.117

²⁰⁶ West, A.g.e., s.58-59

²⁰⁷ West, A.g.e., s.59

²⁰⁸ West, A.g.e., s.60

kavramını, İbn Haldun'un "bedeviler" olarak ifade ettiği insanların mizacında da okumak mümkün gözükmemektedir.

Her ne kadar aynı kavramla ifade edilmese de İbn Haldun'un "bedevi ve hazeri" kavramlarıyla ilgili olarak yapmış olduğu değerlendirmeler de "noble savage" kavramıyla ilişkili gözükmemektedir. İbn Haldun'da "bedevilik", küçük topluluklar halinde yaşayan insanları ifade ederken "hadarilik" ise büyük topluluklar halinde yaşayan şehir insanlarını temsil eder. Rousseau gibi İbn Haldun da şehir hayatından uzak, köy veya kabile hayatı olarak ifade edilebilecek olan küçük topluluklar halinde yaşayan insanların yaşamını kutsar. Bedevileri insanın bozulmamış ilk fıtrat ve tabiat haline daha yakın bulan İbn Haldun, bedevilerin hadarilere nispeten daha çok hayra yakın olduklarını ve daha cesur olduklarını ifade eder. Dayanışmanın, yardımlaşmanın, insani değerlerin bedevi toplumlarında daha baskın olduğunu ifade eden İbn Haldun, Rousseau'nun ele aldığı bazı konulara ondan birkaç asır önce dikkat çekmiş ve Roussau'nin yukarıda alıntılanan portresine dair benzeri öncül tespitlerde bulunmuştur. Ona göre;

"Her ne kadar bedeviler de onlar [hadariler] gibi dünyaya (ve maddi menfaatlara) yönelmişlerse de, onların bu tutumları sadece zaruri ihtiyaç malzemelerine inhisar etmekte, refah nevinden olan maddelerle ilgili bulunmamakta, haz, zevk (lezzet, şehvet ve arzularla) ve bunların sebep ve saikleri ile alakalı olmamaktadır. O yüzden bedevilerin muamelelerindeki adet ve ihtiyatları bahsedilen husus nisbetindedir. (Sadece zaruri ihtiyaç maddeleri oranındadır.) Hadarilere nispetle bedevilerdeki kötü huylar çok daha azdır... Bedeviler ilk fıtrata ve tabiata daha yakındırlar, birçok kötü ve çirkin adet ve alışkanlıklar sebebiyle nefse gelip yerleşen ve onun tabiatı haline gelen fena melekelerden daha uzakta bulunurlar. Onun için de bedevilerin tedavisi (ahlaki ve içtimai meselelerinin halledilmesi) şehirlielerin tedavisinden daha kolaydır. Bu durum gayet açıktır."²⁰⁹

İbn Haldun'un "*bedevi ve hadari*" kavramlarıyla ilişkili olarak yaptığı saptamalarda net bir biçimde "noble savage" versus "uygar (modern) insan"ı görmek mümkündür. Bu açıdan 'soylu vahşi'ye dair yapmış olduğu

²⁰⁹ İbn Haldun, **Mukaddime**, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988, s.420-421

saptamalarla İbn Haldun, Roussau'nun öncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde Behn de "Oroonoko veya Soylu Köle" romanında Roussau'nun öncüsü olmuştur. Urgan'ın ifadesiyle Behn, Oroonoko'da "*Jean Jacques Rousseau'nun aşağı yukarı yetmiş yıl sonra yaygınlaştırdığı*" soylu vahşi tema'sını işlemiştir.²¹⁰

Behn, romanında açık bir şekilde ilkel haldeki insanın saflığını ve masumiyetini kutsamıştır. Eserinin kahramanı Afrikalı Oroonoko ve sevgilisi Imoinda'nın ve Surinam'da yaşayan yerlilerin şahsında *soylu vahş*'nin sunumunu yapar. Bir yandan Oroonoko ve Imoinda'nın şahsında aşkı, sadakati, erdemi ve saflığı resmeden Behn bir yandan da Surinam'da bulunan yerlilerin yaşantısındaki erdemi, saflığı ve masumiyeti resmeder. Bu insanların yaşantısında kötülüğe dair tanım ve kavramların gelişmediğine dikkat çeker. Yalanın bile ne olduğunu bilmeyen insanları; saflığın ve masumiyetin hüküm sürdüğü bir coğrafyayı betimler.

Behn'in tasvir ettiği yerliler, "*insanoğlunun nasıl günah işleyeceğini bilmeden önceki ilk masumiyet halini*" temsil eder. "*Son derece mütevazı, çekingen ve utangaç*" olan yerlilerin yaşantısını "*ilk ebeveynlerimizin [Adem ve Havva'nın] cennetten kovulmadan önceki*" hallerine benzetir. Behn, romanında Surinam'daki yerlilerin bu durumunu ilginç bir örnekle izah eder. Bir İngiliz vali, onlara bir gün geleceği sözünü verir; fakat söz verdiği gün ne gelir ne de bir haber gönderir. Bir insanın söz verdiğinde sözünü tutamaması için ölümden başka hiçbir şeyin onu engelleyemeyeceğine inanan bu yerliler, valinin öldüğünü zannedeler. İngiliz Valisi için yas tutarlar. O günü yemek yemeden geçirirler. Daha sonra onun ölmediğini gördüklerinde, sözünü tutmayan bir insana ne diyeceklerini bilemezler. Hayatlarında yalana dair herhangi bir kavram geliştirmemiş olan bu yerliler, böyle bir durumda sözünü tutmayan bir kişiyi nasıl tanımlayacaklarını öğrenmek isteyerek sorarlar. Vali de onlara böyle bir insana yalancı denir, bu da bir beyefendiye yakışmayan bir kelimedir, der. O an içlerinden biri ona cevap verir: 'Vali, sen bir

²¹⁰ Urgan, A.g.e., s.871

yalancısı.’ Kısacası beyaz adam soylu vahşiye öğretmedikçe o hile bilmez, adaletlidir, kurnazlığın, açgözlülüğün ve kötü alışkanlıkların onun hayatında yeri yoktur.²¹¹ Sonuç olarak, İbn Haldun’un *bedevi* kavramıyla ilişkili olarak yaptığı değerlendirmeleri, Roussau’nun doğal haldeki insana dair görüşlerini Behn’in “*Oroonoko veya Soylu Köle*” romanında da görmek mümkündür.

Bu kısımda değinilmesi gereken bir başka önemli ayrıntı da Oroonoko’nun Montaigne’in “Denemeler” isimli yapıtıyla olan ilişkisidir. Aphra Behn’in biyografisinde Montaigne’in “Denemeler” adlı eserini okumuş olma ihtimali üzerinde de durulmuştur. Montaigne’in eserinin çevirmeni, Charles Cotton’ın Behn’in arkadaşı olması bu ihtimali daha da güçlendirmektedir.²¹² Daha önce de kısaca değinildiği üzere “Yamyamlar Üzerine adlı” makalesinde Montaigne de ilkel insanı bazı özellikleri açısından övmüş ve uygar insanı ise bazı yönleriyle eleştirmiştir. Benzer şekilde fitratı bozulmamış ve günah işlemeyi öğrenmemiş ilkel insana dair yapılan sunum ve tasvirler Behn’in eserinde büyük ölçüde yer tutmuştur. Bunula birlikte metin bütünüyle sorgulandığında soylu vahşinin kutsanışı ilerleyen bölümlerde değişecektir. Metnin incelenmesi bölümünde Behn’in bu konuya dair sahip olduğu çelişkiler de analiz edilecektir.

1.3.4- Daniel Defoe: Robinson Crusoe (1719)

Genel kabule göre; İngiliz kolonyal kurgu edebiyatının başyapıtları arasında hatta İngiliz romanının başlangıcı olarak Daniel Defoe’nun “*Robinson Crusoe*” adlı eseri anılır. Eliot’a göre “*Defoe’dan sonra roman, kendi çağıının inancının herkesçe bilindiğini varsaydığından, devrin din ve ahlak şuurunu verememiştir.*”²¹³ Eser, ilk bakışta ıssız bir adaya düşen

²¹¹ Aphra Behn, “*Oroonoko, The Rover And Other Works*”, Penguin Books, Ed. Janet Todd, London, 2003, s.76-77

²¹² Cotton’un Behn’in arkadaşı olduğuna dair bakınız: Behn’in Montaigne’nin “Denemeler” adlı eserini okumuş olma ihtimalinde dair bakınız: Derek Huges & Janett Todd (Editörler), **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Cambridge University Press, England, 2004, s. xvii

²¹³ T.S. Eliot, **Edebiyat Üzerine Düşünceler**, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007, s.97

maceracı Robinson'un serüvenlerinin ve zorlu bir hayat karşısında verdiği mücadelenin günlüğü gibi algılanabilir. Daha önce de değinildiği üzere okurun, metne yaklaşımını belirleyen okuma niyeti ve entelektüel birikimi de bu algının şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Ayrıca ilköğretim ve lise seviyesinde sadeleştirilmiş kısa metinler üzerinden yapılan okumalarda bazı ayrıntıları görmek zorlaşmaktadır. Okuyan kişiler tarafından değerlendirilmesi istendiğinde romanın ideolojik, felsefi ve sosyolojik boyutunun pek fazla sorgulanmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Robinson Crusoe'yu sorgusuz sualsiz bir şekilde okumak, metnin ideolojisinden bihaber kalmak anlamına gelecektir.

Çetin'e göre "*Batının emperyalizme dönük oryantalist zihniyetini bu romanda net olarak görmemiz mümkündür.*" Zira eser, ideolojik yönüyle sorgulandığında Robinson'un adada mahsur kalmış ve hayatla mücadeleye girişmiş bir zavallı olmadığı görülecektir. Çünkü romanda birçok yerde Batılının gözünde diğer milletlerin yeri, nasıl ötekileştirildikleri, cehaletleri ve barbarlıklarıyla sömürülmeye müsait ve müstahak oldukları imajı; gerçekleştirilen "köle ve efendi" ayini gibi sahneler, Batı'nın oryantalist, kolonyalist, emperyalist tutkularına tercüman olmaktadır. Bu yönüyle eserde İngiliz ulusunun mental kodlarını ifşa etmek mümkün gözükmemektedir.²¹⁴

Çoğunlukla ıssız adaya düşen bir serüvencinin maceralarını anlatan bir roman gibi okunan bu eser, bazı eleştirmenler tarafından "*...Batı'nın başarılı burjuvasının, materyalist püriten iş adamının ülkülerini dile getiren bir mitos; erken kapitalist dönemin tüccar ruhunun dile getirilmesi; gözü kararmış bir bireyci kapitalist olarak okunmuş, yorumlanmıştır.*"²¹⁵ Günümüzde de aktüalitesini koruyan bu romanın başarısı Coşkun'un ifadesiyle "*...o günkü koşullarda Batı'nın bütün dokusuna yayılan*

²¹⁴ Nurullah Çetin, **Kitap Tahlili:Emperyalist Oryantalizmin Kılavuzu Bir Roman: Robinson Crusoe**, 3 Ekim 2011, http://www.edebiyatufku.com/artikel.php?artikel_id=1238, Erişim Tarihi:23.12.2011

²¹⁵ Akşit Göktürk'ten aktaran: İsmail Coşkun, "Sömürgeciliğin İşleri ve Günler'i: Robinson Crusoe", **Sosyoloji Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 3. Dizi- 7. Sayı, 2003, s.71

sömürgecilik deneyimini en iyi biçimde vermesi, bu alana ilişkin bir tutum, bir bilinç geliştirmesinden kaynaklanmaktadır.”²¹⁶

Anlaşılabacağı üzere Defoe’nun eseri döneminin sömürgeci ideolojisinin bir başucu kitabı haline gelmiş ve dönemin ruhuna ayna tutmakla birlikte “*Talihini döndürmek, imkânlar denizinde boğulmak isteyen kulağı kırıste genç ve yetişkin okuyucuyu, nesiller boyunca bu dünyaya katılmaya teşvik etmiş, bu yönde eğitmiş ve beslemiştir.*”²¹⁷

Robinson Crusoe, gençlik için hazırlanmış bir ‘davetiye’ niteliği kazanmış; kolonyal dünyaya dair barındırdığı bütün unsurlarla sömürgeciliğin ABC’si haline gelmiştir. Bazı dönemlerde edebiyatın toplum üzerinde icra ettiği tesirin tarihsel gelişmelerin hazırlayıcısı olduğu vakidir. “*Edebiyat topluma istediği anlamı ve biçimi verebilme gücüne sahiptir ve adeta “hayatın öncüsüdür”*”²¹⁸ Bu açıdan bahsi geçen roman, Defoe’nun kendi ırkından ve dininden olmayanları “*Cumalaştırma*”²¹⁹ projesinin yol ve yöntemlerini sunan bir rehber kitap haline gelmiştir.

Gemi kazası sonucunda yerleştiği adada kendi kolonisini kuran Robinson Crusoe’nun öyküsü, kolonyal kurgu türüyle ilişkilendirilen neredeyse bütün özellikleri bünyesinde barındırır.²²⁰ Crusoe’nun adadaki kaderi, sadık yardımcısı olarak hizmetinde bulunduracağı ve Defoe’nun kurgusundaki iddiaya göre, diğer yerli düşmanları tarafından öldürülmekten ve yenilmekten kurtardığı meşhur kölesi “*Friday*” ile kesişir. Cuma, Crusoe’nun bu iyiliğini karşılıksız bırakmaz ve secdeye kapanarak toprağı öper, Crusoe’nun ayağını başının üzerine koyarak yaşadığı müddetçe onun kölesi ve hizmetçisi olacağı anlamına gelen bir çeşit yemine benzeyen bir ayin gerçekleştirir. Crusoe, Cuma’ya dil öğretir, yiyecek ve giyecek verir. Her türlü yardımda bulunduğu Cuma’ya kendisini *efendi* (master) olarak kabul

²¹⁶ Coşkun, **A.g.m.**, s.74

²¹⁷ Coşkun, **A.g.m.**, s.74

²¹⁸ Sağlık’tan aktaran: Cuma, **A.g.m.**, s.83

²¹⁹ “Cumalaştırma” kavarmı için bakınız: Coşkun, **A.g.m.** içerisinde

²²⁰ Ruppel, **A.g.m.**, s.78

ettirir. Yerlilerin ziyafetlerinden sonra, etrafta yenilmiş insanlardan kalan et, kafatası kemik gibi parçaları toplatıp yakmasını emrettiğinde Cuma'nın fıtratındaki insan eti yeme temayülünün hala var olduğunu anladığını ve eğer bunu yaparsa onu vuracağını söylediğini anlatır. Onu yamyamlıktan, insan eti yemekten vazgeçirdiğini söyler. Hatta ileride onun Hristiyan olmasını sağlar.²²¹

Urganın'da belirttiği gibi; romanında yazdıklarının yalan olduğu iddiası karşısında Defoe, "*Robinson Crusoe'nun kendi yaşamının bir simgesi olduğunu, Robinson'un başından geçen her şeyin simgesel açıdan kendi başından da geçtiğini söyleyerek, kendini savunmuştur.*"²²² Gerçekten de Defoe'nun hayatı incelendiğinde, yazın hayatında ortaya koymuş olduğu eserlerin bolluğu, ticaretle uğraşması, gazetecilik, memurluk yapması, hatta casusluk yaptığı iddiası gibi değişik ve karmaşık yaşantıları, eserinin kahramanı Robinson'un "...dişini tırnağına takarak yaşam koşullarını düzeltmek uğrunda ömrü boyunca verdiği..." mücadeleyi çağrıştırmaktadır. Ve bu açıdan Defoe'nin iddiasını yadsımak kolay gözükmemektedir.²²³

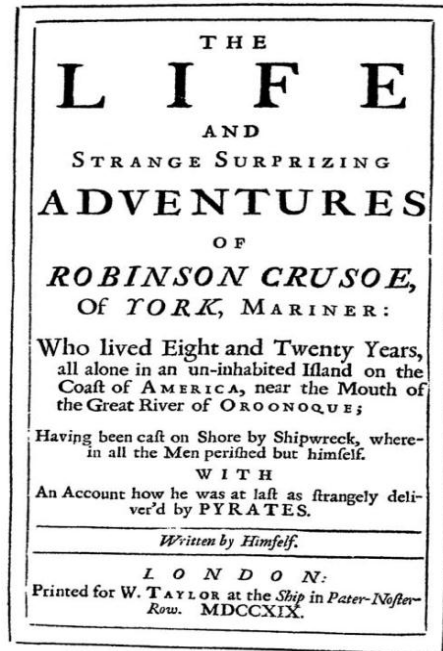
Behn ve Defoe'nin eserleri gerçekçilik çabası açısından büyük bir benzerlik gösterir. Her iki eserde de romancılar, şahit oldukları şeyleri yazdıklarını iddia ederler. Defoe'da da Behn de olduğu gibi romanın kapağından itibaren bu çaba görülür. Kahramanını, "*Amerika kıyılarında, Büyük Oroonoque Nehri'nin ağzında ıssız bir adada yalnız başına 26 sene geçiren Yorklu denizci*"²²⁴ olarak tanıtır.

²²¹ Daniel Defoe, **Robinson Crusoe**, Oxford World Classics, (Edited by Thomas Keymer ve James Kelly), 2007, England, s.172, 174, 175, 186

²²² Urgan, **A.g.e.**, s.764

²²³ Urgan, **A.g.e.**, s.764

²²⁴ Kapağın orijinali için bakınız: Daniel Defoe, Robinson Crusoe, Oxford World Classics, (Edited by Thomas Keymer ve James Kelly), 2007, England

Resim 2. "Robinson Crusoe" romanın kapağının ilk baskısının kapak resmi:

Shakespeare, Aphra Behn ve Daniel Defoe ile başlayan kolonyal kurmaca, ilerleyen yıllarda farklı yazalar tarafından tekrarlanacak olan edebi bir türü ve geleneği de beraberinde getirecektir. Sir Walter Scott, Philip Meadows Taylor, Rider Haggard, "*İngiliz emperyalizminin yayılmacı döneminin peygamberi*"²²⁵ olarak anılacak olan Joseph Rudyard Kipling gibi meşhur yazarlarla kolonyal kurmaca devam edecektir. Bununla birlikte bu tarz romanlarda aksi eğilimler de söz konusu olmuştur. Sömürgecilik-karşıtı olarak adlandırılan bu eğilimi temsil eden romanlar arasında Edward Morgan Forster'dan "Hindistan'a Bir Geçit" (1924), George Orwell'in "Burma Günleri" (1934) ve Chinua Achebe'nin Türkçe'ye "Ruhum Yeniden Doğacak" adıyla çevirilen "*Things Fall Apart*" (1958) romanı örnek verilebilir. Kolonyal kurgu romanları arasında büyük bir üne sahip olan Joseph Conrad'ın "*Karanlığın Yüreği*" (1899) adlı eseri de en meşhur anti kolonyal eserler arasında anılmıştır.²²⁶ Bununla birlikte Achebe'ye göre Conrad, bu romanında bir

²²⁵ George Orwell, Kipling'i bu sözleriyle tanıtmıştır. Bakınız: **Rudyard Kipling**, http://www.george-orwell.org/Rudyard_Kipling/0.html, 15.05.12

²²⁶ Ruppel, **A.g.m.**, s.79-80

yandan emperyal sömürünün kötü yanlarını görmüş ve kınamıştır; fakat bir yandan da onun demirden dişini bileyen ırkçılıktan bihaber kalmıştır.²²⁷

Yazarların ve kolonyal metinlerin dünya görüşlerine, retorik ve ideolojik özelliklerine dönük olarak geliştirilen farklı eleştirilerde ve metin analizlerinde farklı sonuçlara varılmıştır. Bu sonuçlar genel itibariyle metnin sömürgecilik ve kölelik karşıtı olduğu yönünde veya aksine sömürgecilik ve kölelik sistemini desteklediği, oryantalist ve ırkçı söylemlere sahip olduğu şeklinde gelişmiştir.

Buraya kadar değinilen üç metin üzerinden özetlenecek olursa; kolonyal kurgunun işleyişinde kahraman, farklı bir adaya veya ülkeye gemi yoluyla seyahat eder. Bir bakıma coğrafi keşifleri bu tür metinlerde de görmek mümkündür. Bakir topraklar nazara verilir. Beyaz efendi ve köle ilişkisinde isyankâr ve çatışmacı köle cezalandırılır. İtaatkâr köle ise ödüllendirilir. Beyaz adam, köleye isim verir, dil öğretir; hatta misyonerlik bile yapar. Yerlilerin Batılılaştırılması ve kültürel bir asimilasyona maruz bırakılması yaygın bir biçimde görülür. “Bilgi ve güç” ile oluşturulan Avrupa hegemonyası çok net bir şekilde kendini hissettirir. Beyaz adamın kölesiyle olan iyi ilişkileri sömürgeciliğin ve köleliğin fırsatçı ve faydacı temayüllerinden kaynaklıdır. Biz ve ötekiler kimliği, “siyahlar ve beyazlar” ya da “medeniler ve barbarlar” şeklinde ortaya çıkar.

Oroonoko veya Soylu Köle’de bu tür değerlendirmeler detaylı bir şekilde işlenecektir. Yazarın biyografisi de hesaba katılarak “metin ve yazar” ideolojiye ve retoriğe dönük olarak sosyolojik eleştirinin bütüncül perspektifinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

²²⁷ Chinua Achabe, "An Image of Africa: Racism in Conrad's *Heart of Darkness*." An Authoritative Text, Background and Sources, Criticism. 3rd ed. Ed. Robert Kimbrough, London: W. W Norton and Co., 1988, pp. 251-261., p.261

İKİNCİ BÖLÜM

SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK EKSENİNDE ROMANIN ANALİZİ

2.1- Yazarın Biyografisi

Behn'in bir İngiliz casusu olarak daha sonra oyun yazarı, şair, çevirmen ve romancı kişiliğiyle kavradığı İngiltere, genel olarak Restorasyon Dönemi İngiltere'si olarak tanımlanabilir. Bir yanda Tanrı tarafından verilen yönetme hakkının kendisine ait olduğuna inanan Kral ve taraftarları diğer tarafta da monarşinin siyasi, dini ve ekonomik uygulamalarından rahatsız olan Parlemlenterler ve taraftarları olmak üzere iki grup arasında karşılıklı bir mücadele yaşanmaktaydı. Ciddi bir iç savaş yaşanmaktaydı. Bu mücadele Kral I. Charles'ın Parlemlenterler ve taraftarları tarafından asılmasından sonra II. Charles'ın krallığı restore etmesinin ardında yine devam edecekti. Behn, bu mücadelede bir royalist olarak II. Charles'ın hayranı ve Charles hanedanlığının savunuculuğunu yapmıştı.

Bu dönemin çalkantıları içerisinde ve yaşamının gizli kalan ayrıntıları sebebiyle Behn'i ve eserlerini yorumlamak biraz zordur. Birbirine geçmiş bitmek tükenmek bilmeyen maskeler, Behn'i maskesi düşürülmesi zor olan bir kadın haline getirmektedir. Restorasyon dönemi İngiltere'si gizliliğin endemik olduğu bir dönemdir. O kadar meşhur olmasına rağmen Behn hakkında pek fazla bir şey bilinmemektedir.²²⁸ Fakat bir casus olması sebebiyle hayatındaki bazı noktaların gizli kalması çok şaşırtıcı bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Yazılarının tümü retorik özelliğe sahip olan²²⁹ Astrea kod adlı 160 numaralı ajan Aphra Behn, profesyonel bir yazar olarak edebiyat alanındaki kariyerine başlamadan önce profesyonel bir İngiliz casusu olarak çalışmıştır. Vaaz haricindeki birçok edebi türde eser vermiştir. Antwerp'ten Londra'ya İngiltere'yi Hollanda'ya karşı uyarmak için bazı gizli

²²⁸ Janet Todd, *The Secret Life of Aphra Behn*, Pandora, England, 2000, s.1

²²⁹ Todd, A.g.e., s.2

mektuplar ve raporlar hazırlamıştır. Bu raporlarda bazı şifreler kullanmıştır. Şifre kullanma alışkanlığı edebiyat eserlerine de yansımış ve eserlerindeki şifrelerin çözülmesi icap etmiştir.²³⁰ Bu bakımdan Behn'in yazarlık kariyerinden önce bir casus olarak icra ettiği meslek ve bu mesleğin ona kazandırdığı bilgi ve becerilerin eserlerine de sirayet etmiş olma ihtimali mümkün gözükmemektedir.

A. Behn'in hayatı, aşağıda yapılacak olan kronolojik sıralamayla yaşadığı dönemin tarihi ve toplumsal konjonktürü içinde yorumlanacaktır. Bir casus olması sebebiyle yaşamının belki de kasten gizlenen yanları ihtimaller çerçevesinde ele alınacaktır. Kronolojide İngiltere'deki bazı siyasi karışıklıklarla birlikte eserde anlatılan Surinam kolonisiyle ilgili bilgilere de yer verilecektir. Konuyu dağıtmadan, Behn'in doğumundan başlayarak Kral I. Charles'ın idamı, yerine geçen oğlu Kral II. Charles, onun ardından tahta geçen kardeşi Kral II. James dönemi ve Behn'in ölümüne kadar geçen yarım asırlık bir zaman dilimi üzerinde durulacaktır.

1640 ... Aphra Behn, 1640'ta hayata gözlerini açtığında İngiltere buhranlı bir dönem geçirmekteydi. Döneme dini gerginlikler ve siyasi ihtilaflar hâkimdi. Kral I. Charles'ın oğlu James Stuart sürgündeydi ve İç Savaş İngiltere'de gergin bir ortama sebep oluyordu.²³¹

Kızlık soyadı Johnson olarak geçen Aphra (Eaffrey), muhtemelen Kent Kontluğuna bağlı bir şehir olan Canterbury'de veya Harbledown isimli bir yerleşim biriminde doğdu. Babası Bartholomew Johnson bir berber veya bir hancı, annesi Elizabeth'in ise sütannelik yaptığı bilinmektedir.²³²

Behn'in kendisinden dinlenecek olursa, romanı Oroonoko'da pek fazla detaya girmese de babasından, annesinden, erkek kardeşi ve kız kardeşlerinden bahseder. Sömürge valisi olarak atanan babasıyla gemi

²³⁰ Todd, **A.g.e.**, s.5

²³¹ Mary Ann O'Donnel, "Aphra Behn: the documentary record", **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004, s.1

²³² Mary Ann O'Donnel, "Chronology", **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004, s. xi; Aphra Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s. viii

yoluyla Surinam'a gittiklerini; annesi ve kardeşlerinin de kendisiyle birlikte Surinam'da bulunduğunu; fakat babasının deniz yolculuğu esnasında ölmesi sebebiyle orada fazla kalamadıklarını söyler. Behn, babasının yasını şu sözleriyle tutar:

“...kendisi için hazırlanmış olan saygınlığa (Surinam'ın yanı sıra otuz altı adanın sömürge valiliği) ve onlardan elde etmeyi umduğu avantajlara erişemedi.”²³³

Behn'in ölümünün ardından kısa bir süre sonra biyografisi yazılmıştı. Yazar ismini vermemiş; fakat Behn'in biyografisinin bir kadın tarafından yazıldığını belirtmişti. Behn'in ilk biyografi yazarı olan bu kişi, Behn'in Oroonoko'da kendisine ve ailesine dair vermiş olduğu bilgilerin doğru olduğunu onaylamıştı. Behn'in babasının Lord Willoughby ile olan akrabalığının (yakınlığının) onu Canterbury'deki sessiz ve sakin yaşantısından alarak Karayipler'deki tehlikeli yolculuğu yönetmeye ve Surinam'daki menfaat dolu göreve cezbedtiğini yazmıştı.²³⁴ Garip kişiliğiyle tanınan Albay Thomas Culpepper, bir müsveddesine yazdığı notta Behn'in Canterbury'de veya Sturry'de doğduğunu ve kendisinin sütkardeşi olduğunu Behn'in annesinin kendisine sütannelik yaptığını kaydetmişti.²³⁵ Verilen bilgilerde Behn'in ailesine dair yapılan saptamalar birbirleriyle tutarsız olsa da Behn'in Kent bölgesine yakın bir coğrafyada doğduğunu ve kızlık soyadının Johnson olduğu iddiası farklı biyografilere rağmen tutarlılık göstermektedir. Bu bilgilere rağmen Behn'in hayatına dair yazılıp çizilenlerin gerçek olmadığını iddia edenler de olmuştur.

Bernbaum, 1913 yılında kaleme aldığı “Bayan Behn'in Kurmaca Biyografisi” (Mrs. Behn's Biography Fiction) adlı makalesinde Behn'in Oroonoko adlı eserinde yazdıklarının gerçek olmadığını; ailesine,

²³³ Behn, A.g.e., Ed.Janet Todd, s.115

²³⁴ 'History of the Life and Memoirs of Mrs. Behn'den aktaran: Angeline Goreau, **Reconstrcuting Aphra - A Social Biography of Aphra Behn**, The Dial Press, New York, 1980, s.8

²³⁵ Goreau, A.g.e., s.11

özellikle babasının Surinam misyonuna dair verdiği bilgilerin asılsız olduğunu iddia etmiştir. Surinam kolonisine dair yaptığı tasvirleri, George Warren'ın "Surinam'ın Objektif Bir Tasviri" (Impartial Description of Suriname) adlı kitabından aşırıldığını ve orada şahit olduğunu iddia ettiği hadiselerin hayal ürünü olduğunu ileri sürmüştür.²³⁶ Fakat bununla birlikte aksi eğilimler de olmuştur. Her ne kadar bu konuda Behn, detaylara girmese de Surinam yolculuğu ve ailesiyle ilişkili olarak verdiği bilgilerin doğruluğunu savunanlar da vardır.

Farklı iddialar mevcut olmakla birlikte, ailesine dair elde edilen çıkarsamaların tutarsızlığı Aphra Johnson'ın eğitim seviyesinin hangi düzeyde olduğu sorusunu cevaplandırmayı zorlaştırmaktadır. Hangi sınıfa ait olduğu sorusu ise ayrı bir mevzu olarak araştırmacının karşısına çıkmaktadır; fakat hayatının ilerleyen bölümlerinde, kısmen de olsa bu soruyu cevaplamak mümkün olacaktır.

1649 Behn, yaklaşık 9 yaşındayken İngiltere'de çok önemli bir hadise meydana gelmişti. Devam eden gerginlikler ve iç savaşlar sonucunda Parlemonter sistem yanlıları Kral I. Charles'ı ele geçirdiler. 1649'da kimisi ağlamak için kimisi de alkış tutmak için hazır bulunan binlerce kişinin önünde Kral I. Charles idam edildi. Kral taraftarı olanlar, idam edilen I. Charles'ın James'ten büyük oğlu, II. Charles'ı yeni kralları olarak kabul etmişlerdi. Kral II. Charles sürgünde olduğu için krallığın korunması görevi, Oliver Cromwell ve Parlamento'yu destekleyen adamlarına düşmüştü. II. Charles'ın adamları da sürgünün de ona iştirak etmişlerdi.²³⁷

Bu olayın küçük bir kız çocuğu olarak Behn'in ruh dünyasını nasıl etkilediğini kestirmek zor. Fakat yine de yaşının küçüklüğüne rağmen bir şekilde bu olaydan haberdar olması ve etkilenmiş olması mümkündür. Her ne

²³⁶ Ernest Bernbaum, "Mrs. Behn's Biography Fiction", **PMLA**, Vol. 28, Modern Language Association, 1913, (432-453), s.434

²³⁷ Mary Ann O'Donnel, "Aphra Behn: the documentary record", **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004, s.1-2

kadar ailesine dair vermiş olduğu bilgilerin doğruluğu tartışılrsa da royalist bir aileye mensup olma ihtimali de İngiltere Kralına karşı sempatisinin arttırmış olabilir. Kralın ölümünün ardından – yaşının küçüklüğüne rağmen – yaşamış olabileceği üzüntü ve Krala karşı beslediği sempati ileride savunuculuğunu yapacağı Charles hanedanlığına olan sadakati üzerinde etkili olmuş olabilir.

Her ne kadar bu dönemde yaşça çok küçük olsa da Behn, ilerleyen yaşlarında içinde doğup büyüdüğü toplumun bir bireyi olarak bir şekilde bu toplumsal yapıdan etkilenecektir. Sonuçta eserleri de mevcut sosyo-ekonomik ortamdan, kendisinin de taraf olduğu veya karşıtı olduğu siyasi akımlardan ve benimsediği ideolojilerden nasibini alacaktır. Bu unsurların tümü az ya da çok bir şekilde eserlerine yansiyacaktır.

1660 A.Behn 20 yaşına girdiğinde dönemin buhranlı siyasi ve sosyal atmosferi tam manasıyla değişmişti. Kral vekilliği yapan Cromwell'in ölümünden sonra yerine oğlu geçmişti ve zamanla Protektora (kral vekilliği) çözümlüp dağıldı. II. Charles 1660'da Londra'ya döndü ve 23 Nisan 1661'de taç giydi. Böylece krallık yeniden kurulmuş ve Royalistler iş başına gelmişti.²³⁸

1663/4 Aphra Johnson, Lord Willoughby'un kolonisine (Surinam'a) Oroonoko'da gerçekleştirdiğini kaydettiği muhtemel ziyaretini gerçekleştirdi. Muhtemelen Mayıs 1664'te Surinam'dan ayrılarak İngiltere'ye döndü.²³⁹

1664-6 Aphra Johnson, bazı kaynaklarda Felemenk²⁴⁰ bazı kaynaklarda ise Alman asıllı Londralı bir tüccar olduğu söylenen Bay Behn ile muhtemel evliliği gerçekleştirdi, daha sonra Bay Behn öldü veya gözden kayboldu. Dul kalan Aphra 1666'da imzasını Behn soyadıyla attı.²⁴¹

1666- Aphra Behn, 1666 Temmuz'unda Hollanda'yla ilgili istihbarat almak için Bruges ve Antwerp'e gönderildi, bir takım mektuplar gönderip

²³⁸ O'Donnel, **A.g.e.**, s. xii; Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s. viii

²³⁹ O'Donnel, **A.g.e.**, s. xii; Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s. viii

²⁴⁰ Virginia Blain, P. Clements, I. Grundy, **The Feminist Companion to Literature in English**, B. T. Batsford Ltd., England, 1990, s.70

²⁴¹ O'Donnel, **A.g.e.**, s. xii; Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s. viii

bildiklerini gerekli birimlere aktardı ve bu arada büyük bir borç batağına düştüğü için yetkililerden para istedi.²⁴²

1667 Behn, İngiltere'ye döndü, maddi sıkıntı içindeydi borçları sebebiyle hapse girmiş olduğuna dair söylentiler de mevcuttur. Hollanda, Medway'daki İngiliz deniz kuvvetlerinin gemilerini yaktı ve Breda anlaşması ile Surinam Hollanda'ya bırakıldı. Karşılığında İngiltere'ye Manhattan Adası verildi. Böylece Surinam İngiltere'in elinden çıkmış oldu.²⁴³

1670 Ekmeğini kazanmak için yazmak zorunda olan Behn'in, "Forced Marriage" (Zoraki Evlilik) adlı ilk oyunu basıldı.²⁴⁴ Daha sonra oyun yazarlığıyla, şairliğiyle, Fransızcadan çevirileriyle ve en son yazdığı romanlarına kadar sürecektir olan üretken yazarlık kariyeri, ölümüne kadar devam edecekti.

1674 Hollanda ile İngiltere arasında süregelen savaşlar sona erdi.²⁴⁵

1681-82 "Exclusion"* krizi meydana geldi. Parlamenter "Whigs" üyeleri Charles'ın kardeşi Katolik James'i Charles'tan sonra tahtın varisi olma hakkından çıkartmak istediler. II. Charles itiraz etti. Kriz Toriler (Tories) ve Whigler (Whigs) olmak üzere ilk siyasi partilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Toriler royalistleri Whigler ise parlamenterleri temsil ediyordu.²⁴⁶ Azılı bir royalist olan Aphra Behn de bir Tory taraftarıydı.²⁴⁷

1685 6 Şubatta II. Charles öldü. Kardeşi II. James 23 Nisan'da onun yerini aldı. Bu arada Montaigne'in "Denemeler" adlı eseri Aphra Behn'nin arkadaşı Charles Cotton tarafından tercüme edildi. "Denemeler"deki

²⁴² O'Donnel, **A.g.e.**, s. xiii; Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s. viii

²⁴³ O'Donnel, **A.g.e.**, s. xiii

²⁴⁴ O'Donnel, **A.g.e.**, s. xiv; Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s. viii

²⁴⁵ O'Donnel, **A.g.e.**, s. xiv

* Dışlama veya ret anlamında çevrilebilir.

²⁴⁶ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s. ix-x

²⁴⁷ Todd, **A.g.e.**, s.5

“Yamyamlar Üzerine” adlı bölümün Oroonoko’da işlenen “soylu vahşi” teması üzerinde muhtemel etkileri olacaktı.²⁴⁸

1688 “Oroonoko veya Soylu Köle” romanı yayınlandı.

Bir Protestan olan Orange Prensi William James, destekçileri tarafından II. James’i devirerek tahta çıkması için kışkırtıldı. William, 5 Kasım’da Torbay’a ayakbastı ve İngilizlerin çoğu saf değiştirerek onun ordusuna katıldı. James ve destekçileri Fransa’ya kaçtı. William, Aralık sonunda kral oldu.²⁴⁹

1689 13 Şubat’ta Parlamento, William ve eşi Mary’e* James’in tahttan çekildiğini düşünerek tahta çıkma teklifinde bulundu. Kral ve Kraliçe 11 Nisan’da Westminster Abbey’de taç giydiler. Aphra Behn’e William’ı öven bir şiir yazması teklif edildiğinde bunu kabul etmedi. Zira o hala azılı bir royalist ve Tory yandaşıydı. Hayranı olduğu hanedanlığın asılan kralı I. Charles gibi Behn de 49 yaşında öldü ve Westminster Abbey’e defnedildi.²⁵⁰

Yapılan kronolojide Aphra Behn’in ölümüne kadar geçen zaman sürecinde, içinde bulunduğu ortam ve şartlar pek fazla detaya inmeden sıralansa da çocukluğundan itibaren kendini bir takım siyasi ve toplumsal hadiselerin, mezhep çatışmalarının içinde bulduğu açık ve net bir şekilde görülmektedir. Her ne kadar A. Behn’in hangi sınıfa ait olduğunu saptamak ailesine dair bazı bilgilerin tutarsızlığı sebebiyle zor gözükse de Woolf ve Todd’un bu konudaki tespitleri dikkate değerdir.

Todd, Behn’i benimsediği siyasi ve sosyal prensipler itibariyle bir *psödo-aristokrat** olarak tanımlamıştır. Yani Behn, içinde doğup büyüdüğü aile itibariyle üst sınıftan olmamasına rağmen onların görüşlerini ve imajlarını

²⁴⁸ O’Donnel, **A.g.e.**, s, xvii

²⁴⁹ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s.xi-xii

* Mary, Kral James’in kızıdır.

²⁵⁰ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s. xvii

* pseudo-aristocrat

içselleştirmiş; ayrıcalıklarını, hak iddialarını desteklemiş ve kültürlerini beğenerek o kültüre hizmette bulunmuştur.”²⁵¹

Asıl ait olduğu sınıf ise Woolf’un da saptamasıyla *orta sınıf* olarak kabul edilebilir. Zaten kalemi ve akıyla ekmeğini kazanmak için çalışan bir kadın olması da bu görüşü desteklemektedir. Aphra, Bay Behn ile yapmış olduğu muhtemel evlilikten sonra bir şekilde dul kalmıştı ve başının çaresine bakmak zorundaydı. Bu açıdan Woolf, içine düşmüş olduğu maişet derdi açısından Behn’i önceki kadın yazarlardan ayrı bir köşeye oturtmuş ve bir orta sınıf kadını olduğu yorumunu yapmıştır. Behn’i “...*halk tipi güldürü anlayışı, canlılık ve yüreklilik gibi erdemlerin tümüne sahip bir orta sınıf kadını...*” olarak tanımlayan Woolf, onunla birlikte çok önemli bir köşenin dönüldüğünü ifade etmiştir.²⁵² Behn’den önce yazı yazmanın aristokrasiye mensup olan kadınlara has bir eylem olduğunu; Behn’le birlikte bu geleneğin yıkıldığını, “*Büyük malikânelerine kapanmış, yalnızca kendi zevkleri için, kitaplarının arasında okuyucusuz, eleştirmensiz yazı yazan o büyük soylu hanımefendileri geride bırakıyoruz.*” sözleriyle vurgulamıştı.²⁵³ Behn, aklını ve kalemini kullanarak para kazanmaya mecbur olmuş ve verdiği savaş neticesinde bir kadının bunu yapabileceğini kanıtlamıştı. Onunla birlikte “...*düşünce özgürlüğü ya da daha doğrusu, zamanın akışı içinde aklın istediğini yazmakta özgür olabilme olasılığı başlıyordu. Mademki artık Aphra Behn bunu yapmıştı, kızlar anne babalarına gidip “Bana harçlık vermeniz gerekmez, kalemimle para kazanabilirim” diyebilirlerdi.*”²⁵⁴

Her ne kadar durum böyle olsa da dönemin şartları için de bir ebeveynin böyle bir talebe karşı vereceği yanıt oldukça sertti. Woolf’un yaptığı çıkarsama böyle bir talebin cevabının uzun yıllar boyunca şu şekilde

²⁵¹ Janet Todd, **A.g.e.**, s.224

²⁵² Virginia Woolf, **Kendine Ait Bir Oda**, Çev. Suğra Öncü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.71

²⁵³ Woolf, **A.g.e.**, s.71

²⁵⁴ Woolf, **A.g.e.**, s.71-72

olacağına hükmetmişti: “Yaa, *Aphra Behn* gibi bir hayat mı? Ölmek daha iyi!”
Ve ardından her zamankinden daha hızlı çarpan bir kapı”.²⁵⁵

Behn, 17. yüzyılın son çeyreğinde ölmüştü; fakat 18. yüzyılın ilerlemesiyle birlikte yüzlerce kadın çeviri yapmaya ve pek kıymetli olmasa da bir şeyler yazmaya başlamıştı. 18. Yüzyılın ikinci yarısında kadınlar arasında bir takım entelektüel faaliyetler başlamıştı. Shakespeare üzerine denemeler yazılıyor, klasiklerden çeviriler yapılıyor ve konuşmalar, toplantılar düzenleniyordu.²⁵⁶ Böylece kadınların da yazarak, duygu düşüncelerini ifade ederek para kazanabilecekleri, harçlıklarını kazanıp ev ekonomisine katkıda bulunabilecekleri gerçeği ispat edilmiş oluyordu. Ve daha da önemlisi bunu yapan “orta sınıf” kadınıydı. Behn’in toplum içindeki yeri ve rolüyle kadının değişimine yapmış olduğu katkıyı Woolf şu cümlesiyle özetlemişti:

“Onlara düşüncelerini açıklama hakkı kazandırdığı için tüm kadınlar birlikte, *Aphra Behn*’in mezarına çiçek koymalılar.”²⁵⁷

Behn, yazmış olduğu çoğu oyunun önsöz ve sonsöz kısımlarında dışlandığı edebiyat piyasasında erkeklerle rekabet etme hakkının olduğunu açıkça dile getirmişti.²⁵⁸ Kadınlara ekmeğini aklıyla ve kalemıyla kazanmayı öğreten Behn, yazmış olduğu bir oyununun giriş kısmında okurlarına, kendisini “..*ekmeğini kazanmak için yazmaya mecbur olan ve ona bu şekilde sahip olmaktan gocunmayan*”²⁵⁹ bir yazar olarak tanıtmıştı.

Bilger’in ifadesiyle Behn;

Yalnızca kalemle ekmeğini kazanmakla kalmamıştı – ki bu 17. Yüzyılda yaşayan bir kadın için büyük bir başarıydı – bu mücadelesini, İngiliz Draması’nda rekabetin ve müstehcenliğin en şiddetli seviyesine ulaştığı ve Londra’da yalnızca iki tane tiyatrunun açık olduğu bir dönemde vermişti. Seyirci kitlelerini memnun etmenin öyle kolay olmadığı bir dönemde yazılan oyun, izleyicilerinin yuhalamasına ve

²⁵⁵ Woolf, *A.g.e.*, s.72

²⁵⁶ Woolf, *A.g.e.*, s.72-73

²⁵⁷ Woolf, *A.g.e.*, s.74

²⁵⁸ Julie Nash, “Aphra Behn (1640-1689)”, **British Writers- Retrospective Supplement III**, Ed. Jay Parini, Charles Scribner’s Sons, USA, 2010, s.3

²⁵⁹ Aphra Behn, *Sir Patient Fancy*, (To The reader) bölümünden, s.7, http://www.gutenberg.org/files/27273/27273-h/patient.html#patient_reader, Erişim Tarihi:09.07.12

hoşnutsuzluğuna uğramadan üç geceliğine sahnede kalmadıkça yazarına ödeme yapılmıyordu. Sahne için yazan bir kadın haddizatında bir fahişe olarak görülmesine rağmen Behn, on yıldan fazla süren bir zaman dilimi için oyun üretebilmeyi başarmıştı ve o, dönemin sahne komedisinde temel unsur olarak kullanılan, iki farklı şekilde anlaşılabilir cinsel içerikli kelimeleri kullanmaktan çekinmemişti.²⁶⁰

Aphra Behn, 17. Yüzyılda İngiliz Edebiyatına kazandırmış olduğu eserlerle, bazı akımların ve felsefi konuların öncülüğünü yapan bir edebiyatçı olmuştu. Bu akımlar *feminizm*, iddia edildiği üzere ilk profesyonel kadın yazar olarak roman yazımında benimsediği *realizm* akımı, Oroonoko'da işlediği konu açısından *primitivizm* (ilkelcilik) ve *soylu vahşi* “noble savage” gibi konular olarak ifade edilebilir. Bazı eleştirmenler tarafından ateşli bir vatansever, tutkulu bir royalist ve libertinizm yanlısı olduğu, ilk kadın hakları savunucusu olduğu, sömürgecilik karşıtı ve ilk köle azat edicisi olduğu da vurgulanmıştır.

Edebiyat Sosyolojisi bölümünde de değinildiği üzere yazarlar, sanatçılar, şairler bulundukları dönemin çocuklarıdır ve bir şekilde eserlerine kendi dünyalarından, ideolojilerinden, bulundukları toplumdan bir şeyler katarlar. Buna rağmen edebiyatçılar, sahip oldukları protest eğilimleri itibariyle de zamanlarının çocukları olabilirler. Dönemin şartları içerisinde gelişen bazı siyasi, ekonomik, sınıfsal ve diğer sistemlere karşı takındıkları asi tutumlar, karşıt ideolojiler de görüşlerine ve eserlerine yansiyabilir. Yaşadığı dönem itibariyle Behn de zamanının çocuğu olmuştu; fakat Woodcock'un ifadesiyle “O, *bilhassa isyankâr eğilimiyle zamanının çocuğu olmuştu*.”²⁶¹

Behn'in yaşadığı dönemde kadının doğası ve kadının toplumdaki rolüne dair birbiriyle çatışan farklı ideolojiler mevcuttu. Susan Staves, Behn'in toplumunda kadının değerine dair birbiriyle çatışan üç temel ideolojiyi genel hatlarıyla “İngiliz Kilisesi'nin dini ideolojisi, ekonomik ve yasal ideoloji ve

²⁶⁰ Audrey Bilger, **Aphra Behn: The Original Punk-Rock Wordsmith**, Bitch Magazine: Feminist Response to Pop Culture, Spring 2007, Issue 35, s.63

²⁶¹ George Woodcock, **Aphra Behn - The English Sappho**, Black Rose Books, Canada, 1989, s.239

libertinizim” olarak incelemiştir. Kilisenin dini ideolojisi Behn’in toplumunda en çok rağbet gören ideoloji iken onun en az sempati duyduğu ideoloji olmuştur. Sağlıklı bir toplum düzeni için evlilik ve ailenin önemi, birbirine sevgi ve saygı gösteren eşler, kocalarına karşı itaatkâr kadınlar, zinadan uzak durulması kilisenin öne çıkardığı konular arasındaydı. Bir kızın evlilik konusunda kabul etmediği bir adayı reddetme hakkı olsa da genellikle ondan ebeveynlerinin kararını dikkate alması beklenirdi.²⁶²

İkincisi, kadının değerini kanuni ve ekonomik açıdan ele alan ideoloji ise dinî ideolojiye kıyasla dünyeviydi ve dinî ideolojiye ters düşmekteydi. Kadınlar, “*aileye ait mülkiyetin aktarılmasının ve arttırılmasının vasıtaları*” olarak görülmekteydi.²⁶³

Behn, bu ilk iki dünya görüşü yerine 17. Yüzyılda İngiltere’ye Fransa’dan gelen Libertinizm’e daha yakın duruyordu. Dönemin ünlü simalarından Wycherlery gibi Royalizm taraftarları ve en önemlisi de Kral II. Charles’ın bizzat kendisi bu ideolojiyi benimsemişti. İngiltere’nin Cromwell’in vekâleti altında kaldığı dönemde II. Charles ve taraftarları Fransa’da sürgünde oldukları sırada libertinizmi özümsemişti.²⁶⁴ Staves’in ifadesiyle;

“Royalist libertinizmin kendisi de, içinde kutsallara küfür etmenin hem bir zevk ve bir görev hem de geleneksel ahlakın ‘ahlaksızlık’ olarak gördüğü (zina, evlilik-dışı ilişki, sarhoşluk, kumar oynama ve bazen homoseksüellik gibi) şeylerin neredeyse zorunlu ritüeller haline geldiği yarı-dine dönüştüğü, değerlerin saldırgan bir biçimde yeniden şekillenmesine maruz kaldı.”²⁶⁵

Asılan Kral ve Kral II. Charles hanedanlığının görüşlerini ve kabullerini yoğun bir şekilde benimsemiş olan Behn, böylesine libertin bir ortamda sosyalleşmiş ve eserlerini yazmıştı. Fakat bir kadın olması sebebiyle Behn’in bu ideolojiyi benimsemesi onu açıklaması zor bir çelişkinin içine sokuyordu. Püritanizm eleştirisi ortaya koyan bu ideoloji hem eril bir ideolojydi hem de

²⁶² Susan Staves, “Behn, women, and society”, **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004, 12-14

²⁶³ Staves, **A.g.m.**, s. 15

²⁶⁴ Staves, **A.g.m.**, s. 20

²⁶⁵ Staves, **A.g.m.**, S.20

aristokrasiye ait bir hayat anlayışıydı. Kutsalları yıkması ve kutsallara düşman yapısıyla libertinizmde ailenin, sadakatin, eşler arasında uzun süreli bağlılığın, çocukların korunması gibi değerlerin önemi yoktu. Her ne kadar kadınlara da cinsel özgürlük tanısa bile sonuçları itibariyle libertinist felsefenin zararları daha çok kadınlara dokunuyordu. Behn'in bulunduğu toplumda ise kadınların talebi kendilerini koruyacak ve sevecek nezaket sahibi güvenilir erkeklerdi. Libertinist erkekler ise evliliğe karşıydı ve anlık zevklerden yanaydı.²⁶⁶

Woodcock'a göre Behn'in I. Charles ve oğlu II. Charles hanedanlığına gösterdiği sadakatin ve sahip oldukları değerlere ve ideolojilere olan bağlılığının dışında hayat felsefesini etkileyen ve ona adeta bir mürit gibi bağlı olduğu bir şahsiyet daha vardı. Bu şahsiyet Romalı bir şair ve Epikürcü bir filozof olan Lucretius'tü. Behn'in meşhur biseksüel arkadaşı Jonh Hoyle* bu Epikürcü ve agnostik şairin ateşli bir hayranıydı. Üstelik Lucretius'un eserini çeviren Thomas Creech de Behn'in arkadaşıydı.²⁶⁷

Elit bir arkadaş çevresi vardı. Kral II. Charles'ın şaşaalı saray ortamında kendisine bir yer edinmeyi başarmış ve yazdığı eserlerle kazandığı başarının tadını çıkartmıştı. Düzenli bir şekilde yazışıp görüştüğü arkadaşları arasında Rochester Kontu'ndan, yazarlar arasında meşhur John Dryden ve Thomas Otway'den de bahsetmekteydi. Şiirleri ve mektupları, ortak noktaları Tory taraftarı olan; yani II. Charles ve hanedanlığının politikalarını destekleyen; tiyatro ve şiir sevgisiyle de birbirine bağlı olan insanların ortamında sosyalleşme imkânı bulduğu geniş çevresini hissettirmektedir.²⁶⁸

Restorasyon dönemi kadınları sosyal hayata çok fazla müdahil olmazlardı; fakat Behn aşırı vatanseverliğiyle onlardan farklıydı.²⁶⁹ Bu çok

²⁶⁶ Staves, **A.g.m.**, s. 21

* Behn'in arkadaşı avukat John Hoyle'nin biseksüel olduğuna dair bakınız: Nash, **A.g.e.**, s.4

²⁶⁷ Woodcock, **A.g.e.**, s.226-7

²⁶⁸ Nash, **A.g.e.**, s.1-2

²⁶⁹ Nash, **A.g.e.**, s. 2

doğal bir durumdu çünkü daha önce bir ajan olarak devletine ve Kral II. Charles'a hizmet etmiş olması, her yönüyle geçmiş yaşantıları da ister istemez toplumsal hadiselerle karşı duyarsız kalmasına imkân vermeyecekti. Edebiyatın işlevine dair benimsediği tutum da benimsemiş olduğu royalist görüşe göre şekillenmişti. Finke'nin saptamasıyla ifade edilecek olursa; *"Behn için edebiyat... bilinçli bir siyasi endoktrinasyon programıdır ve bu program asıl erdemi kralına ve ülkesine sadakatte bulan iyi vatandaşları ortaya çıkarır."*²⁷⁰ Kısacası Behn, edebiyatıyla royalizmi desteklemiş; parlamenter sistem yanlılarını ise yermiştir.

Kral II. Charles'ın sürgünde olduğu kralsız geçen Fetret Dönemi (Cromwel Dönemi) İngiltere'sinde Püritenler tiyatroları kapatmıştı ve bunun sonucu olarak pek fazla tecrübeli oyun yazarı ve oyuncu kalmamıştı. Behn'in her zaman hayranlık duyduğu ve sadakat gösterdiği II. Charles'ın tahta çıkmasıyla tiyatrolar tekrar açılmış ve İngiltere'de kadınların ilk kez halk karşısında sahneye çıkmaları için gün doğmuştu. Restorasyon dönemiyle birlikte sahnenin de tekrar restore edilmesi, Behn'e içinde yoğrulduğu, özümseyip içselleştirdiği sefih ve müstehcen ilişkileri, aristokrat değerleri, royalist ideolojisini ve parlamenterlere dair yaptığı eleştirileri oyunları sayesinde dillendirebileceği bir ortam sağlamıştı. Kral II. Charles'ın Fransa'da sürgündeyken edindiği farklı zevkler ve lezzetler edebiyat pazarında orijinal bir drama ihtiyacını da beraberinde getirmişti. Fakat bu ihtiyacı karşılayacak tecrübeli ve yeterli bir kadro yoktu. Behn, bu talebi karşılamak için ürettiği oyunlarla hem kendisi için hem de sahneye çıkarttığı kadın oyuncular için bir bakıma istihdam sağlamış oluyordu. Restorasyon döneminin libertinist ortamında mayalanan tiyatro kültürü, portakal satıcıları ile yan yana kendilerini pazarlayan hayat kadınlarıyla oldukça müstehcen bir görüntü arz ediyordu. Buna rağmen dönemin kabulleri açısından sahnede oynayan veya

²⁷⁰ Laurie Finke, "Ideological Construction", *Rereading Aphra Behn –History, Theory, And Criticism*, Ed. Heidi Hunter, London, 1993, s.38

sahne için oyunlar yazan kadınlara iyi bir gözle bakılmıyordu. Bu durum Behn'in adının yazarlık kariyeri boyunca kötüye çıkmasına sebep olacaktı.²⁷¹

Restorasyon İngiltere'sinin müstehcen dünyasında Behn çelişkili bir duruş sergiliyordu. Bir yandan kabul edilemediği üzere kadın haklarını savunan, onların da erkekler gibi yazarak ekmeğini kazanabilecekleri fikrini öne süren feminist Behn, diğer yandan da aristokrasinin ve libertinist erkeklerin benimsemiş olduğu eril bir ideolojiye hizmet eden farklı bir Behn doğuyordu. Behn'in feminist biyografi yazarlarından Angeline Goreau'nun, tespitiyle; Behn'in çelişkisi özgürlük için gösterdiği radikal girişimden ileri gelmekteydi.²⁷² Goreau, Behn'in içine düştüğü benlik karmaşasını şu sözleriyle ifade etmişti:

“...bir anlık kavrayışla hatta bazen asırlarca, yeni roller eski rollerin yerini alamayabilir. Değişim için gösterilen çaba doğrusal değil diyalektiktir ve değişimin maliyeti ikiyüzlülüktür. Bu çelişkiden doğan şey ise yeni bir benliktir.”²⁷³

Behn, bir yandan “*Kadınların da erkekler gibi yazmamasında bir sebep göremiyorum*” diğer taraftan da “*Tüm istediğim, eril yanıma, içimdeki şaire imtiyazdır*” diyordu. “*Bir Aphra bağımsız olmadan yaşayamıyordu diğer Aphra ise bağımlılığı terk edemiyordu.*”²⁷⁴ Daha önce de değinildiği üzere protest ve isyankâr eğilimleriyle zamanının çocuğuydu. İmtiyazı içindeki eril Aphra için istiyordu. Bir şair veya yazar olarak kendini edebiyat camiasına kabul ettirmek için kadın yanlarını feda ediyordu. Eril ideolojilerin hüküm sürdüğü ve edebiyat dünyasında erkeklerin hâkim olduğu bir sisteme başkaldırmıştı. Kadının yazarlıktan dışlandığı bir dönemde kendini ispat etmesi gerekiyordu. “*Sisteme başkaldıran bir kadın bunun için ağır bir bedel ödeyebilirdi.*”²⁷⁵ Zaten bir kadın olarak sahne için oyunlar yazması ve oyunlarının içeriğindeki

²⁷¹ Nash, A.g.e., s. 3

²⁷² Goreau, A.g.e, s.5

²⁷³ Goreau, A.g.e, s.5

²⁷⁴ Goreau, A.g.e, s.5

²⁷⁵ Goreau, A.g.e., s. 37-38

müstehtcen öğelerin royalist libertinizmin ihtiyaçlarına hizmet etmesi sebebiyle adı kötüye çıkmıştı ve bu bedeli ömrü boyunca ödeyecekti.

Aphra Behn'in biyografisinin muğlak kalan yanları sebebiyle eleştirmenleri ve biyografi yazarları arasında sahip olduğu eğitimi durumu da ayrı bir tartışmanın konusu olmuştur. Her ne kadar eğitiminin zayıflığından şikâyet etse de eserleri vakıf olduğu geniş Avrupa Edebiyatı'nı, tarih, felsefe ve Fransızca bilgisini ortaya koymaktadır. Biyografilerinde iddia edildiği üzere annesinin aristokrat bir ailede sütannelik yapmış olması ihtimali, Behn'e çocukluğunda eğitim görme imkânı vermiş olabilir ki bu durum, onun geçmişine sahip bir kız için alışılmadık bir durumdur.²⁷⁶

İngiliz Edebiyatında romanın başlangıcı Robinson Crusoe olarak kabul edildiği için eserlerinin roman, kısa öykü, kurmaca olduğuna dair farklı söylentiler olsa da Aphra Behn'in eserlerinin İngiliz romanın gelişimindeki etkisi çok büyüktür. Hatta Oroonoko'nun İngiliz Edebiyatı'nın ilk felsefi romanı olduğu da ifade edilmiştir.²⁷⁷ Woodcock, Oroonoko'nun *"tartışmasız bir biçimde ilk gerçekçi İngiliz romanı"* olduğunu ifade etmiştir; fakat bu iddiasının sebebini karakterlerden ziyade Behn'in arka plana dair yaptığı sunum ve tasvirlerin gerçekçiliğiyle açıklamıştır. Ona göre Behn, gerçekçi roman ekolünün bir bakıma kurucusu olmuş ve İngiliz kurmaca yazınında kendisinden sonra yazılacak eserler için bereketli bir gelenek oluşturacak olan realizme doğru bir yönelimi tetiklemiştir. Oroonoko, bu geleneğin gelişmesinde çok etkili olmuştur. Özellikle Defoe, bu bakımdan Behn'in varisidir. Defoe'nin gerçekçilik çabasında Behn'in teknik argümanlarını pek çoğunu görmek mümkündür.²⁷⁸

Behn'in aile ve çevresi, ait olduğu sınıfı, eğitim düzeyi, ideolojisi, etkilendiği şahıslar ve akımlardan çıkarılacak sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

²⁷⁶ Nash, A.g.e., s.1

²⁷⁷ Antony Kamm, **Biographical Companion to Literature in English**, USA, Scarecrow Press Inc., 1993, s. 41

²⁷⁸ Woodcock, A.g.e., s.237-38

Hayatının gizli kalan yönleri önemli ölçüde yazarlık kariyerinden önce ülkesi için bir ajanı olarak çalışmasıyla açıklanabilir.

Her ne kadar Behn'in eğitimi düzeyi muğlak bir konu olarak kalsa da yazmış olduğu eserler ve bu eserlerin bünyelerinde bulundurduğu retorik ve ideolojik söylemler, daha önce de değinildiği üzere eserlerinde karakterlerden ziyade arka plana ilişkin verdiği detaylar, Behn'in eserlerini yazabilmesi için sahip olması gereken entelektüel birikimine delil olarak gösterilebilir. Behn'in sahip olduğu entelektüel birikimi ve eğitim düzeyini eserlerinde okumak mümkün gözükmemektedir. Fransızcadan yaptığı tercümelemler, yazmış olduğu roman, şiir ve oyun gibi farklı biçemler bu iddiayı daha da güçlendirmektedir.

Ait olduğu sınıf ise hakikatte bulunduğu konum ile hisleri ve eylemleriyle benimsediği duruş açısından farklılık taşımaktadır. Woolf'un saptamasıyla bir orta sınıf kadını, Todd'un saptamasıyla ise bir "psödo aristokrat" olan Behn, bir ajan olarak ulusu için icra ettiği ajanlık mesleğini tamamladıktan sonra borç içinde kalarak ülkesine dönmüştür. Ajanlık misyonu için Hollanda'da bulunduğu sırada yetkililere yazdığı mektuplarda içine düştüğü maddi sıkıntıdan bahsetmiştir.²⁷⁹ Fakat vatanseverliği, Kral II. Charles ve hanedanlığına olan bağlılığı Behn'in royalist duruşuna etki etmemiştir. Maişetini kalemiyle temin etmeye mecbur olmuştur; fakat benimsediği ve içselleştirdiği dünya görüşü açısından bir aristokrattır. Eserlerine yansıyan libertin dünya görüşüyle birlikte sosyalleştiği ortamlar ve arkadaş çevresi, Behn'in ait olduğu sınıf konusundaki Todd'un fikrini doğrular gözükmemektedir. Bütün bu bilgilere rağmen Behn'in hayatı, özellikle çocukluk ve gençlik evreleri itibarıyla adeta bir "*enigma*'ya" dönüşmüştür.²⁸⁰

²⁷⁹ Goreau, A.g.e., s. 106-107

²⁸⁰ Kamm, A.g.e., s.41

2.2- METNİN (ESERİN) ÖZELLİKLERİ

2.2.1- Üslup

Çalışma kapsamında “sömürgecilik ve kölelik” konularına dair sosyolojik çözümlemesi yapılacak olan “Oroonoko veya Soylu Köle” romanına mahsus olarak Behn’in kendine has üslubu, birkaç başlık altında incelenebilir.

Kullanılan dil açısından değerlendirdiğimizde metinde “*Twas* (it was), *ye are* (you are), *tis* (it is), *thy* (your), *thee* (you)” gibi arkaik İngilizcedeki bazı kullanımları görmek mümkündür. 17. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış bir eser olması sebebiyle bu kullanımlar gayet normaldir. Bununla birlikte Behn, eserini oldukça uzun cümleler kurarak yazmıştır. Yalnızca mekân ve karakterlere dair yapılan betimlemeler değil, metnin genelinde cümleler uzundur. Kullanılan dilin eski olmasıyla birlikte cümlelerin uzun olması, detayların aydınlatılmasında oluşan zorluk sebebiyle ana dili İngilizce olmayan bir okur ve araştırmacı için kısmen de olsa dezavantaj oluşturur.

Anlatım açısından değerlendirilecek olursa daha ilk cümlelerinden itibaren Behn’in üslubunda, romanda geçen hadiselerin ve kahramanların gerçekliğine ve Behn’in olayların bizzat şahidi olduğunu dair gösterdiği ikna çabası dikkat çekicidir. Her ne kadar modern eleştirmenler tarafından romanın kurgu olduğu ve Behn’in birinci ağızdan anlatıcı olarak kendisini de kurguladığı kabul edilse de²⁸¹ o, romanının giriş bölümünden itibaren eserinde anlattığı hadiselerin büyük bir bölümüne şahit olduğunu bir kısmının da romanın kahramanı, Oroonoko’dan duyduklarına göre yazdığını ifade etmiştir.²⁸²

Birinci ağızdan anlatım üslubu ve anlatılanların gerçekliğine dair gösterilen ikna çabası, özellikle sık sık kullanılan “Ben” zamiriyle ve “*daha*

²⁸¹ Sara Constantakis (Project Editor), **Novels for Students**, Volume 35, Cengage Learning, USA, 2011, s.295

²⁸² Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.75

önce söylediğim gibi, size söylemeyi unuttum, şu kadarını söylemem gerekir ki" gibi bazı ifadelerle Behn'in olayların şahidi ve anlatıcısı olarak gösterdiği varoluş çabasıyla birlikte esere realizm katmaktadır.²⁸³

Bu çaba, ilerleyen sayfalarda Behn'in üslubunda, bilhassa kullandığı sıfatlarda abartılı bir dil olarak dikkat çeker. Meziyetleri, erdemi, onuruyla, manevi yönü açısından eserin kahramanı, Oroonoko yüceltilmektedir. Mükemmel insan onun şahsında sunulmaktadır. Yalnızca manevi (ruhsal) boyutuyla değil Oroonoko, bedeni ve fiziksel özellikleriyle de öyle abartılı tasvirlerle anlatılmaktadır ki ona duyulan hayranlık neticesinde siyah adam adeta fetişist bir üslupla tasvir edilir.²⁸⁴ Bu abartılı üslup, Behn'i eserinin kahramanlarını mitolojik tanrılarla isimlendirmeye kadar götürür. Behn, Oroonoko'yu kişiliği, zarafeti ve meziyetleriyle genç *Mars* olarak ve sevgilisi Imoinda'yı ise güzel *Siyah Venüs** olarak betimler.²⁸⁵

Behn, bazı bölümlerde Oroonoko ve Imoinda'nın konuşmalarından ziyade aralarında geçen bakışmalar, jest ve mimikler üzerinde durmuştur. Pigg, Behn'in şair ve romancı kimliğinin yanı sıra bir drama yazarı olarak sahip olduğu tecrübenin onun bu anlatımını etkilemiş olabileceğini savunmaktadır. Pigg'e göre Behn, Oroonoko'yu dilin doğası, evrensel dil teorisi ve dünyadaki diller arasındaki bağıntılılık gibi konularda ciddi tartışmaların olduğu bir dönemde yazmıştır ve bu açıdan Oroonoko'da ki anlatım ve üslup, evrensel bir dil teorisine dair edebi bir yaklaşımı temsil eder.²⁸⁶

²⁸³ Constantakis, **A.g.e.**, s.294

²⁸⁴ Anne Fogarty, "Looks That Kill – Violence and representation in Aphra Behn's Oroonoko", **The Discourse Of Slavery - Aphra Behn to Toni Morrison**, Ed. Carl Plasa & Betty J. Ring, Routledge, İngiltere, 1994, s.11; Firdous Azim, **The Colonial Rise of the Novel**, Taylor & Francis e-Library, USA, 2002, s.59

*Bilindiği üzere Mars, Roma mitolojisindeki savaş tanrısıdır ve Venüs ise Roma mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçasıdır. Yunan mitolojisindeki ismi Aphrodite veya Afrodit'tir.

²⁸⁵ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s.81

²⁸⁶ Daniel Pigg, **Trying to Frame the Unframable: Oroonoko as Discourse in Aphra Behn's Oroonoko**, Studies in Short Fiction 34, by Newberry College, 1997, s.106-109

2.2.2- Mekân ve Zaman

Eserin konusu, iki farklı mekânda geçmektedir. Birinci mekân, Oroonoko ve Imoinda'nın doğup büyüdüğü yer, *Coramantien*'dir. Behn'in Oroonoko'yu yazdığı dönemlerde Coramantien ismi, bugünkü Gana'nın büyük bir bölümünü adlandırmak için kullanılmaktaydı. Afrika'nın Batı Sahili yakınlarında Cape Coast'un birkaç mil Doğusunda Gana'da bir yerleşim yeri olan Coramantien, 1630'lardan itibaren İngiliz'ler için önemli bir ticaret merkezi olmuştu. O dönemlerde İngiliz ve Hollandalı köle tacirleri, bölgede bulunan bazı kabilelerden köle temin etmekteydiler.²⁸⁷ Her ne kadar eserde isimleri geçmese de bölgede yapılan ticaret, Atlantik köle ticareti ve üçgen ticaret ağı'nın Afrika'daki sömürgecilik ve kölelik uygulamalarını nazara vermektedir. Köleler, Ghana ve civarındaki bölgelerden temin edilmektedir. Avrupa'dan getirilen mallarla takas edilen köleler, daha sonra Amerika kıtalarına, plantasyonlarda çalıştırılmak üzere zorla götürülmektedir. Köleler götürüldükleri yerde tekrar satılmakta veya plantasyonda üretilen mallarla takas edilmektedir. Daha sonra Avrupalı tacirler kolonilerden metropollerine yelken açmaktadırlar.

Behn, '*siyahlar ülkesi*' Coramantien'i köle ticareti için en avantajlı yerlerden biri olarak tarif etmiş ve yerlileri cesur ve cengâver özellikleriyle tasvir etmiştir. Komşu hükümdarların sürekli bir düşmanlık ve savaş içerisinde olduklarını* ve savaşlarda esir aldıkları insanlardan kendi fidyesini ödeyemeyecek olanları, köle olarak sattıklarını anlatmıştır. Behn, buradan temin edilen "*zencilerin ve siyah kölelerin*" şeker plantasyonlarında çalıştırıldığını nakleder.²⁸⁸

²⁸⁷ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s.356 (Editör'ün Notlar bölümünden)

* İleride değinilecek olan bu kısımda Behn, komşu hükümdarların, kabilelerin ne için savaş halinde olduklarını ve birbirlerini esir alıp köle olarak sattıkları iddiasını açıklığa kavuşturamamıştır. Birinci bölümde değinilen *Sömürgeciliğin Ve Köleliğin Meşruiyeti*'nin anlaşılması açısından çok önemli bir ayrıntıdır.

²⁸⁸ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s.78

Bu plantasyonların bulunduğu koloni, eserin ikinci mekânını oluşturur. İkinci mekân, Oroonoko ve Imoinda'nın, Afrikalı kölelerin sömürge ve kölelik sisteminin kurbanı oldukları İngiliz kolonisi, *Surinam*'dır. Behn, koloniyi ailesiyle birlikte ziyaret ettiğini ve orada romanının kahramanlarının, sömürge'deki kölelerin ve yerlilerin yaşantılarını ve kolonyal sistemin koşullarına şahit olduğunu iddia eder. Daha önce de değinildiği üzere; Behn, babasının Surinam yolculuğu esnasında öldüğünü ve kendisine verilecek olan Surinam da dâhil otuz altı adanın valisi olma onurunu ve avantajlarını elde edemediğini dile getirmiştir.

Surinam'daki ilk İngiliz kolonileri 1640'larda kurulmuştur. II. Charles, 1663 yılında Krallığı Restore ettikten sonra Surinam'ın mülkiyet haklarının büyük bir kısmını Lord Willoughby'ya vermiştir. Willoughby ise Byam'ı Surinam'a vekili olarak atamıştı. Behn'in Oroonoko'da anlattığı gibi Byam, zorba bir yönetim anlayışına sahipti. Kolonideki bazı yerleşimciler Byam hakkında Kral'a şikâyetlerini iletmışlerdi.²⁸⁹ Surinam için Hollanda ve İngiltere arasında büyük bir iktidar mücadelesi veriliyordu. Hollanda, 1667 yılının Şubat'ında Surinam'ı kuşattı; Ekim ayında İngilizler tarafından geri alınan Surinam, Breda Anlaşması* sonucunda New York (Manhattan) karşılığında Hollanda'ya bırakıldı.²⁹⁰

Behn'in Surinam'da iddia ettiği bulunuşu ve oraya yaptığı ziyaret tartışılabilir; bölgedeki halklara dair yapmış olduğu detaylı sosyolojik ve antropolojik tasvirler, Surinam'da bulunmasa bile Surinam 'a dair gerçeklerle örtüşür nitelikteki bazı malumata sahip olduğunu doğrulamaktadır. Surinam'ın coğrafi ve iklimsel özelliklerine dair verdiği ayrıntılar, bitki ve hayvan türlerine dair yapmış olduğu betimlemeler, aktardığı hadiselerin bazı gerçeklerle önemli ölçüde tutarlı olması ve II. Charles'ın casusu olarak çalışmış olması da Behn'in Surinam gibi bazı kolonilerde bulunmuş olabileceğinin ayrı bir delili olarak yorumlanabilir.

²⁸⁹ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s.356-357 (Editör'ün Notlar bölümünden)

* Treaty of Breda (1667)

²⁹⁰ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s.358 (Editör'ün Notlar bölümünden)

2.2.3- Karakterler

Anlatan (Aphra Behn):

Romanın giriş cümlelerinden itibaren Behn, kendisini olayların büyük bir kısmının şahidi olarak tanıtır. Diğer karakterlerle olan etkileşimi ve kendi perspektifinden hadiselerle dair yaptığı yorumlarla, romanda baştan sona dek seyirci, anlatıcı ve yorumcu bir karakter olarak yer alır.

Kral:

Afrika'nın Coramantien bölgesinin hükümdarı olan yaşlı kral, Prens Oroonoko'nun dedesidir. Behn, Kralı yüz küsür yaşlarında şehvetli ve despot bir karakter olarak sunar. Oğullarını savaşlarda yitirmiştir. Elinde sadece torunu, Oroonoko kalmıştır. Bir sürü karısı, metresi olmasına rağmen yaşına aldırmaksızın Oroonoko'nun sevgilisine, Imoinda'ya göz koyar. Ona sahip olmak için iki sevgiliyi birbirinden ayırır.

Prens Oroonoko (Ceaser):

Kral soyundan gelen Oroonoko, eli ok tutabilecek yaşa geldiğinde eğitilmek için savaş meydanına gönderilmiştir. Kaderin cilvesiyle Coramantien'e sürgün edilen bir Fransız tarafından eğitilmiştir. Oroonoko, Fransızca ve İngilizce de öğrenmiştir. Coramantien'e gelen köle tacirleriyle de irtibatı vardır. Pek fazla olmasa da Avrupa kültürüne vakıftır. Behn, Oroonoko'yu sanki Avrupa'da eğitim görmüş gibi olduğunu ve fiziksel özellikleri itibarıyla de onu diğer siyahlardan farklı bulduğunu söyler. Oroonoko, bir bakıma Batılılaştırılmış ve çıkarları doğrultusunda Avrupalı köle tacirleriyle iş birliği yapan bir yerli imajıyla sunulur.

On yedi yaşına geldiğinde ordunun başındaki komutan savaş esnasında Oroonoko'yu korumak için hayatını tehlikeye atar. Onun ölümünün ardından ordunun komutanı Oroonoko olur. Savaş zaferle sonuçlanır. Behn,

ölen komutanı, Oroonoko'ya babası kadar* yakın bir adam olarak tanıtır. Oroonoko, savaşta esir alınan köleleri, ölen komutanın kızı, Imoinda'ya *“babasının zafer madalyaları olarak”*²⁹¹ sunmaya gider.

Bu tatlı buluşma onları birbirine âşık eder. Oroonoko, Imoinda'nın güzelliğiyle büyülenir. Fakat aşklarına mani olacak büyük bir sorun vardır. Yaşlı Kral'ın da gözü Imoinda'dadır. Ve onu da metresleri arasına katmak ister. Bir şekilde genç çiftlerin arasındaki ilişkiyi öğrenir ve kıskançlıktan çılgına döner. Imoinda'yı elde etmek için harekete geçer. Bir kadınla Imoinda'ya kraliyet duvağını gönderir; bu bir davet törenidir. Duvağa bürünmeyi kabul etmemek ve karşı gelmek en büyük itaatsizliklerden sayılıyordu. Imoinda Oroonoko'ya karşı sevgisinden ve ona duyduğu bağlılıktan ötürü bu çirkin teklifi kabul edemezdi. Fakat korkusunun önüne de geçemedi. Geleneklere uyması gerektiği için Kralın isteğine boyun eğmeye mecbur oldu. Fakat bedeniyle Kral'ın haremde olsa da kalbi ve ruhuyla bir şekilde Oroonokoya aitti. Oroonoko olanları duyduğunda çılgına döndü. Fakat yapacak bir şey yoktu her ne kadar olanları kabullenemese de gelenekler gereği o da Krala itaat etmek zorundaydı.

Oroonoko'nun ordusundaki bir askerin Kral'ın eski metreslerinden bir kadınla ilişkisi vardı. Bir gün Oroonoko bu kadın sayesinde Imoinda'nın haremine girebilme fırsatına kavuştu. İki âşık o gece birlikte oldular. Hasret giderdiler; fakat o geceki birlikteliklerinin onları daha büyük bir hasrete sürükleyeceğini bilmiyorlardı. Kralın adamları odayı bastığında epey vakit geçmişti ve gün ağarmıştı. Oroonoko, yanında taşıdığı savaş baltasını eline alarak odaya ilk girenin canını alacağını söyledi. Askerlere geri çekilmelerini emretti.

Imoinda Oroonoko için Oroonoko da Imoinda için endişeleniyordu. Oroonoko Imoinda'nın odasından ayrıldı ve hüznü ve ızdırap yüklü bir kalple askerlerin bulunduğu karargâha doğru yol aldı. Kısa bir zaman geçtikten

* foster-father: birisinin babası olmadığı halde ona babalık yapan kişi

²⁹¹ Behn, A.g.e., Ed.Janet Todd, s.82

sonra Kral hareme geldi. Öfke dolu gözleriyle Imoinda'ya bakıyordu. Imoinda, kralın ayaklarına kapandı; kendi isteğiyle olmadığını söyledi. Imoinda ve Oroonoko'nun o gece birlikte olmalarını sağlayan kadın da oradaydı ve Oroonoko'nun Imoinda'nın odasına zorla girdiğini söyledi. Öfkesinden çılgına dönen Kralı yatıştırabileceklerini ve böylece canlarını kurtarabileceklerini sanıyorlardı. Kral, ölümden daha acımasız bir şekilde onları cezalandırdı. İkisini de hareminden atarak köle tacirlerine sattı. Yalvardılar, yakardılar; fakat fayda etmedi. Artık Imoinda, Kralın gözünde kirlenmiş bir varlıktı. Fakat Oroonoko'ya Imoinda'nın öldürüldüğü haberi ulaştırıldı. Oroonoko'nun dünyası başına yıkılmıştı.

Yaşlı Kral Prens Oroonoko'nun kendisine zarar vermesinden korkuyordu. Bu yüzden onun köle olarak satıldığını gizledi. Her ne kadar Oroonoko büyük bir suç işlemiş olsa da kendi soyundan olması ve tahtın varisi olması sebebiyle Kral, bir bakıma bir uzlaş zeminini bulmak zorundaydı. Kral, bir haberci göndererek Oroonoko'ya Imoinda'nın öldürülerek cezalandırıldığını ilettili. Yaptığıdan pişman olduğunu ve Oroonoko'dan af dilediğini, ona vereceği şan, şeref ve makamla hatasını telafi edeceğini de ilettili. Oroonoko, Kral'dan intikam almak gibi bir derdi olmadığını garanti etti. Kralın ona vereceği şanla şerefle ilgilenmediğini söyledi. Geri kalan ömrünü içine düştüğü aşk acısıyla geçirmek niyetindeydi.

Imoinda'dan ayrılığın yüreğindeki acısı henüz dinmemişken Oroonoko, bir İngiliz kaptan tarafından tuzağa düşürüldü. Oroonoko ve arkadaşlarını gezdirmek ve eğlendirmek maksadıyla gemisine bindiren İngiliz daha önce Oroonoko ile işbirliği yapmıştı. Oroonoko daha önce savaşlarda tutsak olarak aldığı köleleri kaptana satmıştı. Gemide ikram edilen alkolün etkisiyle bedenleri uyuşan Oroonoko ve arkadaşları etkisiz hale getirilerek aldatıldılar ve tutsak edildiler. Daha sonra Surinam'a götürölüp, orada köle olarak satıldılar.

Oroonoko'ya Surinam'da yeni bir ad verildi; ismi Ceaser olarak değiştirildi. Orada da Oroonoko'nun soyluluğu herkese aşikârı. Her ne kadar

bir köle olarak satın alınsa da diğer kölelerin sahip olmadığı bir takım özgürlüklere sahipti, Beyaz efendisi ona farklı davranıyordu. Oroonoko, kaderin cilvesiyle daha önce Kralın Imoinda'yı sattığı aynı plantasyona götürülmüştü. Uzun bir ayrılıktan ve acı dolu günlerin ardından iki âşık tekrar birbirlerine kavuştu. Tekrar hayata dönmüş gibiydiler. İkisinin de efendisi aynı kişiydi. Efendileri, birlikte yaşamalarına müsaade etti.

Bundan sonra yapacakları iş kendileri ve doğmamış bebeklerinin geleceği için özgürlük mücadelesi vermektir. Köleleri isyana teşvik eden Oroonoko sömürgeci şiddet tarafından bastırılacaktı. Özgürlük mücadelesi aşkından gözü kör olan Oroonoko'yu yozlaştıracak ve irrasyonel bir tutuma sürükleyecekti.

Imoinda (Clemene):

Güzelliğiyle beyaz efendisini ve plantasyondaki herkesi büyüleyen Imoinda'nın adı köle olduktan sonra Clemene olarak değiştirilmişti. Kaderi iki adamın elinde şekillendi. İlk önce Krala itaat etmek zorunda kalmış ve istemese de Kraliyet duvağını giymişti. Yaşlı Kralın yeni gözdesi ve şehvetinin biricik nesnesi olmasına rağmen Krala ihanet ederek Oroonoko'yla birlikte olmuştu. Bu çok büyük bir suçtu. Bu yüzden ölümden daha ağır bir cezaya çarptırılmış; bir köle olarak satılmıştı.

Kader, Oroonoko ve Imoinda'yı Surinam'da tekrar bir araya getirdi. Mutluydular; fakat özgürlüklerine kavuşmak istiyorlardı. Başaramadılar. Sömürgeci şiddet karşısında mantığını kaybeden Oroonoko, Imoinda'yı karnındaki bebeğiyle birlikte kendi eliyle öldüreceğini söyledi. Daha sonra gidip onlara zulmeden, özgürlük vaatleriyle onları oyalayan Vali yardımcısı Byam'dan intikam almayı planlıyordu. Imoinda, ölümü gülerek karşıladı. Krala olan itaati, korkusundan kaynaklanmıştı. Oroonoko'ya olan itaati ise ona duyduğu derin sevgi ve sadakatten kaynaklanmaktaydı.

Aboan:

Krala sık sık haremde eşlik eden Aboan genç ve yakışıklı bir askerdi. Kralın eski metreslerinden Onahal adlı bir kadının gönlünü fethetmişti. Onahal'le aralarındaki ilişkiyi kullanarak Oroonoko ve Imoinda arasında iletişim sağlamaktaydı.

Onahal:

Bir zamanlar kralın metreslerinden biri olan Onahal, Kralın yeni metresi Imoinda geldiğinde ona aşk sanatına dair bir zamanlar sahip olduğu tecrübeleri öğretmek; onu koruyup gözetmek ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere görevlendirilmişti. Onahal, Oroonoko ve Imoinda'nın haremde bir araya gelmelerine yardımcı olur. Ayrıca Aboan ve kendisi de o gece birlikte olurlar. Ceza olarak Kral, onu da Imoinda gibi bir köle olarak satar.

Byam:

Byam, Surinam'daki İngiliz kolonilerinin vali yardımcısıdır. İngiliz sömürgeciliğinin bütün vahşeti onun şahsında sunulur. Kölelere karşı çok acımasızdır. Şiddetten yana bir hükmetme anlayışı vardır. Oroonoko'yu özgürlük vaatleriyle oyalar. Oroonoko, sömürgedeki köleleri isyana sevkettiğinde, Byam askerleriyle birlikte onların peşine düşer. Şiddet ve korkuyla köleleri sindirir. Onları, Oroonoko'yu isyanında yalnız bırakmaya ikna eder. Oroonoko, Imoinda ve cesur köle Tuscan, başlattıkları özgürlük mücadelesinde yalnız kalırlar. Imoinda, sadağındaki zehirli oklardan birini Byam'a isabet ettirince yaralanır. Byam'ın yerli metreslerinden birisi hemen yarasını emerek kanı tükürür. Bu şekilde yarayı dezenfekte eder.

Byam, tatlı dille Oroonoko'yu teslim olmaya ikna eder; onları affedeceğini söyler. Yine özgürlük vaadinde bulunur. Oroonoko, inanmadığı için beyazların aralarında yaptığı gibi bir anlaşma yapmak istediğini söyler. Yani bir kontrat imzalarlar. Kontrat imzalandıktan sonra teslim olurlar. Fakat Byam, hemen çirkin yüzünü gösterir. Hemen Oroonoko ve Tuscan'ın kazıklara bağlattırarak kırbaç cezasına çarptırılmasını emreder. İmzalanan

kontrat sadece ikna etmek içindir. Ölesiye dövülürler; çeşitli işkencelere maruz kalırlar. Diğer teslim olan köleler de affedilmez; cezalandırılırlar. Oroonoko iyileştikten sonra intikam için bilenir. Byam, adamlarıyla bir araya gelir ve Oroonoko'yu sömürge toplumu için bir ibret dersi olsun diye idamla cezalandırma kararı alır.

Trefry:

Trefry, Oroonoko ve Imoinda'nın bulunduğu plantasyondaki kölelerin denetleyicisidir. Oroonoko ve Imoinda'nın efendisidir. Onlara birlikte yaşama imtiyazı verir. Soyluluklarından oldukça etkilenmiştir; Oroonoko'ya özgürlüğünü tekrar elde edeceğine dair söz verir. Oroonoko'nun hayat hikâyesini dinlediği zaman başına gelenlerden ötürü çok üzüldüğünü söyler. Onları tuzağa düşüren ve Surinam'a gelmelerine sebep olan İngiliz köle tacirini yönteminden ötürü tasvip etmez. Zaman zaman Oroonoko'yla vakit geçirir ve onu Byam'dan korumak için elinden geleni yapar. Sömürgeci beyaz efendi, Trefry'nin şahsında sempatik bir portreyle sunulur. Todd, Trefry'nin Surinam'daki Parham plantasyonunda Lord Willioughby'un ajanı olduğunu nakleder.²⁹²

Albay Martin:

Byam, İngiliz sömürgeciliğinin ve kölelere karşı gerçekleştirilen vahşetin aynasıyken Albay Martin ise aksine plantasyonlarındaki kölelere karşı ve Oroonoko'ya karşı babacan ve sempatik tavırlarıyla dikkat çekmektedir. Albay Martin, Byam'ın eylemlerini onaylamamakta; aksine kınamaktadır. Behn, Albay Martin'in karakterine dair yapmış olduğu olumlu betimlemelerle birlikte ona duyduğu hayranlığı da dile getirmektedir.

Trefry ve Albay Martin benzer özelliklere sahiptirler. Byam, şiddetle hükmeden bir sömürge sorumlusuyken; Martin ise şiddete başvurmaksızın sömürgeciliğin var olabileceğinin delili olarak sunulur. Sömürgeciye, sömürgeciliğe ve kölelik düzenine duyulan nefret, Byam'a ve emrindeki

²⁹² Behn, A.g.e., Ed.Janet Todd, s.358, (Editörün "Notlar" bölümünden)

adamlarına yönelirken; sempatik, sevecen kişilikleriyle Martin ve Trefry karakterleriyle, İngiliz sömürgeciliğinin vahşeti, okurda oluşan yanılsamayla unutturulur.

Tuscan:

Tuscan, plantasyondaki kölelerden biridir. Oroonoko'nun isyan vaazını ilk başta onaylamamıştır. Böyle bir isyana kalkışmanın çocuklarını ve kadınlarını tehlikeye atacağını söylemiştir. Daha sonra Oroonoko, insan onuruna dair söylemleriyle onu ikna etmiştir. Oroonoko, zillet içinde yaşamaktansa özgürlük için verilecek bir mücadelenin sonunda ölüm bile olsa daha onurlu bir duruş olacağını söylemiştir. Diğer köleler, korkudan sindirilip teslim olduklarında o, Oroonoko'yu bırakmamış ve Oroonoko gibi ağır cezalara ve işkencelere maruz kalmıştır.

Bannister:

Byam tarafından Oroonoko'nun katlini gerçekleştirmek için seçilen kişidir. Romanda sömürgeciliğin barbarlığı ve vahşeti adeta onunla en zirve seviyesine ulaşmıştır. Oroonoko'nun bedenini parçalara ayırır; bedeninden kestiği parçaları ateşte yakacak kadar vahşidir.

1688'de Surinam karşılığında New York'un Hollandalılar tarafından İngiltere'ye bırakıldığı Breda Anlaşmasında sonra, Surinam'da kalan İngiliz yerleşimcileri adına Hollanda ile görüşmelerde bulunmuştur. Bir mahkûm olarak Hollanda'ya gönderilmiştir.²⁹³

Jamoan:

Afrikalı bir savaşçı olan Jamoan'ı Oroonoko savaş esnasında neredeyse öldürecek kadar ağır bir şekilde yaralamış kendi elleriyle esir almış; fakat bu zarif ve cesur savaşçıya farklı bir şekilde muamelede bulunmuş ve onunla arkadaş olmuşlardır. Ona diğer esirlere davrandığı gibi davranmamış ve o da kendi ülkesine dönmeyi istememiştir.

²⁹³ Behn, **A.g.e.**, Ed.Janet Todd, s.361 (Editör'ün "Notlar" bölümünden)

Fransız sürgün (Oroonoko'nun Eğitmeni):

Dinle ilgili olarak benimsemiş olduğu bazı tezat görüşlerden ötürü ülkesinden sürülmüştür. Her ne kadar pek fazla dinle alakası olmasa da Behn, onun takdire şayan bir ahlaka sahip olduğunu söyler. Bilgisiyle Oroonoko'yu eğitmiştir. Bir bakıma onu Batılılaştırmıştır. Oroonoko ve beraberindekiler, İngiliz taciri tarafından gemiye davet edildiğinde o da onlarla birlikte gitmiştir. Gemide ayrıcalıklı kabul edilmiş ve İngiliz kaptan tarafından mahkûm muamelesi görmemiştir. Bir Hristiyan olduğu için kolonide de ayrıcalıklı olmuş ve köleleştirilmemiştir.

Lord Willoughby:

Willoughby sürekli beklenen; fakat bir türlü plantasyona gelmeyen asıl sömürge valisidir. Byam'ın yönetimini beğenmeyen Behn, Willoughby'un gelmesi halinde sömürgelerdeki karmaşaların biteceği ümidindedir. Hatta onun gelmesi halinde Oroonoko'ya özgürlüğüne kavuşacağı teminatını vermiştir. Fakat o bir türlü gelemeyecektir. Behn, Willoughby'ın çıkan bir kasırgada öldüğünü nakleder.

2.3- "OROONOKO VEYA SOYLU KÖLE" ROMANINDA SÖMÜRGEÇİLİK VE KÖLELİK

İlk olarak 1688'de yayınlanan eser, İngiltere'nin ilk kolonyal dönemlerini, Gana'da eski adıyla "Coramantien" olarak adlandırılan bir bölgedeki köle ticaretini ve buradan alınarak Surinam'daki İngiliz plantasyonlarına getirilen ve bu plantasyonlarda çalıştırılan köleleri ve içinde bulundukları şartları anlatmaktadır. Eserin kölelik, ırk ve cinsiyet konularıyla olan yakın ilişkisi aynı zamanda İngiliz romanının gelişimi üzerindeki etkisi

21. yüzyılın başlarında Behn'in "*Oroonoko Veya Soylu Köle*" adlı romanını, en çok tanınan eseri haline getirmiştir.²⁹⁴

Metnin incelenmesinde gerçeklik ve kurmaca ikiliğinin sınırlarını belirlemek önemli bir ayrıntıdır. Behn, eserinde anlattığı bazı olayların bizzat şahidi olduğunu bazı olayları ise kahramanı, Oroonoko'dan ve diğer karakterlerden duyduklarına göre yazdığını iddia etmiştir. Olayların ve karakterlerin gerçek olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Behn'in bütün yazdıklarının kurmaca olduğu da iddia edilmiştir. Daha önce değinildiği üzere bazı eleştirmenler tarafından Behn'in iddia ettiği Surinam yolculuğunu gerçekleştirmediği, ailesine dair verdiği bilgilerin gerçek olmadığı gibi bazı eleştiriler gündeme getirilmiştir. Özellikle Bernbaum, yapmış olduğu eleştiride, Behn'in kasıtlı bir şekilde yalan söylediğine; Surinam'a dair yaptığı tasvirleri, George Warren'ın "*Surinam'ın Objektif Bir Tasviri*" adlı kitabından aşırıldığına ve orada şahit olduğunu iddia ettiği hadiselerin hayal ürünü olduğuna hükmetmiştir.²⁹⁵

Bernbaum'a nazaran daha mutedil gözüken bir yorumla; Sypher, "*Bayan Behn'in Oroonoko Eserinin Gerçekçiliği Üzerine Bir Not*" adlı makale kaleme almıştır. Sypher, Behn'in Coramantien toplumunda dair yapmış olduğu tasvirleri, kölelik ve sömürgecilik pratiklerine dair sahip olduğu bilgileri, köle isyanlarına dair vukufiyetini, işkencelerin şekline kadar Surinam yaşamına dair vermiş olduğu detayları çeşitli kaynaklarla karşılaştırarak şu sonuca varmıştır:

"İnsan, bir bütün olarak değerlendirildiğinde eğer Bayan Behn [Oroonoko'yu] kişisel gözlemleri üzerinden yazmadıysa Warren'in de hayli ötesine uzanan bazı kaynaklara dayanarak yazmış olmalıdır izlenimine kapılmaktadır."²⁹⁶

²⁹⁴ J. E. Webering (Ed.), *The 100 Most Influential Writers Of All Time*, Britannica Educational Publishing, New York, 2010, s:100

²⁹⁵ Bernbaum, *A.g.m.*, s.434

²⁹⁶ Wylie Sypher, "A Note on the Realism of Mrs. Behn's Oroonoko", *Modern Language Quarterly*, September, 1942, 3 (3): 401-405, s. 405

Sypher'in de iddia ettiği gibi gerçek hayattan bazı karakterleri, kölelik ve sömürgecilik düzeninin işleyiş şeklini ve özelliklerini, dönemin sosyo-ekonomik, politik hadiselerine dair bazı bilgileri Oroonoko'da görmek mümkündür. Eserlerini verdiği, yaşadığı dönem ve ortam açısından Behn, İngiltere'nin ilk kolonilerinin oluştuğu, merkantilist döneme şahitlik etmiştir. Üstelik her ne kadar kolonilerde bulunuşu gerçek olmasa da verdiği bilgiler tarihi gerçeklerle büyük ölçüde tutarlıdır ve orada bulunmasa bile verdiği bilgiler açısından değerlendirildiğinde döneminin meselelerine oldukça vakıf olduğu ortadadır.

Sypher'in yorumu üzerinden gidilecek olursa, Behn'in eserinin kurmaca bile olsa, bazı gerçekleri yansıttığı ve entelektüel bir çabanın ürünü olduğu ortadadır. Behn'in çağına olan tanıklığıyla birlikte farklı okumalar yapmış olduğu kanaatini temellendiren detaylı ve çoğunlukla tutarlı tasvirleri; sömürge yaşamına ve kölelik kurumuna dair verdiği bilgiler, Oroonoko'yu kölelik ve sömürgecilik konusuna dair kayda değer bir metin haline getirmektedir. Biyografisinde de değinildiği üzere; Behn'in sosyalleştiği çevredeki arkadaşlarından birisi olan Charles Cotton, Montaigne'nin "Denemeler" adlı eserini çevirmişti. Behn'in Oroonoko'da işlediği soylu vahşı temasında "Yamyamlar zerine" adlı bölümün muhtemel etkileri olmuştu. Zira soylu vahşı burada da belirgin bir şekilde işlenmişti.

Her ne kadar yaşadığı dönem itibariyle bir kız çocuğu için iyi bir eğitim alma fırsatı zor olsa da yapmış olduğu okumalarla bir bakıma kendi fakültesini kendi kütüphanesini kendisi kurmuştu. Sosyalleştiği evre açısından düşünülecek olursa kendine has bir epistemik ve siyasi bir topluluğa mensuptu. Bu evre de dâhil olduğu tartışmalar ve konuşmalarla da bir şekilde döneminin şartlarına ve sorunlarına şahitlik etmişti.

Woodcock'un da belirttiği gibi eserde karakterlerden ziyade arka plana dair verilen bilgiler gerçekçiydi. Sömürgeciye yöneticiler gerçek hayattan olmakla birlikte gerçekliğine dair delil bulunmayan kurmaca karakterler de vardı. Özellikle romanın kahramanları, Imoinda ve Oroonoko çok net bir

şekilde gerçek hayatta rastlanması zor olan heroik tiplerdi.²⁹⁷ Teslimiyeti, saflığı, güzelliği ve aşkıyla ikinci bir Imoinda bulmak ve yine saflığı, soyluluğu, yiğitliği ve erdemleriyle ikinci bir Oroonoko bulmak mümkün değildi. Fakat daha önce de alıntılanan “...birçok edebi karakterin kişilikleri çoğu deneysel durumdaki aktörlerden daha gerçektir” kabulüyle yorumlanacak olursa; Oroonoko ve Imoinda’nın şahsında İngiltere’nin kölelik ve sömürgecilik politikalarının sosyal gerçekliğine dair anlatılan birçok şey gerçektir.

Bu açıdan kurmaca kabul edilen bu metni okurken benimsenecek olan yaklaşım, eseri retoriğine ve ideolojisine dönük okumaktır. Zira yazar bir parça kendi imgeleminde bir parça gerçeklerden alarak kendi gerçeğini, kendi dünyasını inşa etmiştir. Okurlarına anlatmak istediği bir gerçeği vardır. Bu çözümlemede hedeflenen yöntem: daha önce de değinildiği gibi; sosyolojik imgelemin bütüncül nazarıyla yazarı ve eseri neşet ettiği sosyal konjonktür içinde konumlandırarak ideolojiye ve retoriğe dönük olarak gerçekleştirilecek bir okuma biçimi geliştirmektir.

Bu kavrayışla toplumsal durumlara, ideolojiye ve retoriğe dönük bazı sorular sorularak sosyolojik bir okuma yapmak mümkün gözükmektedir.

Aphra Behn’in eserinde dönemin sosyo-ekonomik ve politik özelliklerini görmek mümkün müdür?

Eser iddia edildiği üzere ‘soylu vahşi’nin ilk sunumu mudur?

Aphra Behn’in eseri, iddia edildiği üzere, İngiliz Edebiyatındaki ilk köle azat edicisi ve anti-kolonyalist roman mıdır?

Aphra Behn kölelik ve sömürgecilik karşıtı mıdır aksine sistemin destekçisi midir?

Eserde İngiliz Edebiyatının diğer kolonyal örneklerinde olduğu gibi bazı ırkçı ve oryantalist söylemler mevcut mudur?

²⁹⁷ Metzger’in de belirttiği gibi “...heroik idealler gerçek dünyada var olamazlar.” Bakınız: Lore Metzger, *Introduction to Oroonoko or the Royal Slave*, W. W. Northon & Company, USA, 1997, s.XV

Bu soruları cevaplamadan önce hatırlanması gereken gerçek, daha önce de değinildiği üzere; Behn'in yazmasını tetikleyen sebeplerden birisinin de içine düştüğü ekonomik sıkıntı olduğu gerçeğidir. İddia edilen Antwerp misyonundan sonra borç içinde İngiltere'ye dönen Behn ekmeğini kazanmak niyetiyle yazmıştır. Eserin yazılmasında tetikleyici saiklerden birisi, Behn'in içine düştüğü ekonomik sıkıntıdır.

Huges'ın tespitiyle Behn'in arkadaşları arasında adını andığı Restorasyon İngiltere'sinin ünlü Thomas Otway'i bile dönemin şartlarında yoksulluk içinde, belki de açlıktan ölmüştü. Fakat Behn, yaratıcılığını ortaya koyarak gerçekçi kısa kurgu türünün öncüsü olmuştur. Bu türün en meşhur örneği ise Oroonoko'dur.²⁹⁸ Oroonoko, Robinson Crusoe ve ardılları tarafından sürdürülecek olan sömürge edebiyatının geleneksel özelliklerinin bazı arketiplerini belirlemiştir.

2.3.1- Bakir Surinam ve Koramantienli Köleler

Firdous Azim'in Toprağın Seksüalizasyon'u tartışmasından hareketle giriş sayfalarından itibaren Behn'in Surinam'daki ticarete, hayvan ve bitki türlerine dair yaptığı sunumlar, Surinam'ı cinsiyet atfedilen bakir bir toprak haline getirir. Azim, Walter Raleigh'in "Guyana'nın Keşfi (1595) adlı metninden hareketle bu tartışmasını temellendirmiştir. Surinam'la sınır olan Guyana, Raleigh'in tasvirlerinde *"bekâretiyle"* kutsanmış; *"kullanılmamış kaynaklar ve zenginliklerle dolu, el değmemişliğiyle iğfal edilmeyi ve kullanılmayı bekleyen pasif bir bakire"* olarak tahayyül edilmiş ve *"keşfin değeri bu bekâret nispetinde ölçülmüştür."*²⁹⁹

Oroonoko'da da benzer bir durum söz konusudur. Toprağa biçilen cinsiyet açısından daha ilk sayfalarından itibaren eril bir ulusun ve

²⁹⁸ Derek Huges, "The Restoration Theatre", **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004, s.31

²⁹⁹ Firdous Azim, **The Colonial Rise of the Novel**, Taylor & Francis e-Library, USA, 2002, s.38

tüccarlarının dikkatleri Surinam'daki ticari potansiyele çekilmekte, tahayyüller zorlanmakta ve sömürü talanına cezbedilmektedir. Behn, detaylı tasvirleriyle, yerlilerle yaptıkları ticareti anlatır. Ancak Majestelerinin Antika koleksiyonunda görülebilecek cinsten bazıları 60 yard uzunluğunda olan devasa yılan derilerinden bahseder. Onlardan aldıkları geyik eti, balık, binlerce tür ve çeşitli renkteki papağan türünden kuşları, deri, kürk, biblo ve minyatür tarzı malları; karşılığında onlara verdikleri çeşitli renklerdeki boncukları, bıçak, balta, iğne ve benzeri ürünleri bütün çeşitliliğiyle anlatır.³⁰⁰ Birinci bölümde değinilen sömürgeciliğin meşhur üçgen ticaret ağının benzeri bir ticaret şekli burada da mevcuttur. Takas edilen mallar daha sonra İngiltere'ye götürülecektir.

Behn, özellikle yerlilerden verdikleri eşyalar karşılığında takas ettikleri tüyler'e dikkat çeker. Bu tüylerin "*benzersiz olduğunu*" [taklidi imkânsız] ve "*ehil olan* [kaliteden anlayan] *insanların bu tüylere hayran kaldığını*" ifade eder.³⁰¹ Azim, bu ticarete "*malların değerinin ırksal değişimle arttırıldığını*" ifade eder. Yerliler İngilizlerden aldıkları boncuklara düşkündür, çünkü Behn'in de ifade ettiği gibi bunları kostümlerine dokurlar.³⁰² İngilizler ise yerlilerden aldıkları tüylere düşkündür çünkü yerlilerin aksesuar olarak kullandıkları bu tüyler İngilizler için yeni ve orijinaldir. "*Surinam, beyaz sömürgecilerin hizmetindedir.*" Ve "*Koloninin kıymeti ticari önemi açısından değerlendirilir.*"³⁰³

Kolonide Afrika'dan getirilen köleler ve Surinam'daki yerliler olmak üzere İngilizlerin dışında iki farklı ırk vardır. Behn'in ifadelerinde, yerli ırka yönelik sömürgeci ırkın fırsatçı eğilimleri şu sözlerde ifşa olur:

"Her fırsatta bizlere yardımcı olduklarından onları sevmeyi ve onlara köle gibi davranmamayı kesinlikle gerekli görüyorduk, bu kıtada sayıları bizden çok fazla olduğu için diğerlerine [Afrikalı

³⁰⁰ Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s. 75-76

³⁰¹ Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.76

³⁰² Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.76

³⁰³ Azim, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.47

kölelere] davrandığımız gibi onlara muamele de bulunmaya cesaret edemiyorduk.”³⁰⁴

Her ne kadar yerli halka köle muamelesi göstermek yerine onlara iyi davranılsa da bu durum bölgede sayıca az olan sömürgeci zihniyetin fırsatçı ve faydacı eğilimlerinden kaynaklanmaktadır.

Behn, bölgedeki ticari potansiyele dikkat çektikten sonra yerlilerin mizaçlarındaki uysallığa ve saflığa da dikkat çeker. Daha önce de ifade edildiği üzere; Roussaue’nun öncüsü ve soylu vahşinin ilk sunumu olarak kabul edilen bu romanda Behn, günah işlemeyi bilmeyen bu insanlara hükmetmenin ve onları kullanmanın faydalarına şu sözleriyle dile getirir:

“Söylediğim gibi, öyle icabettiği için [mecbur olduğumuz için] bu insanlarla kusursuz bir sükûnet ve anlayış içerisinde yaşıyoruz; ülkenin en iyi yiyeceklerini nerelerde bulunacağını ve nasıl elde edileceğini bilirler; çok küçük ve paha biçilmez ıvır zıvır şeyleri, ulaşmamız imkânsız olan şeyleri bize tedarik ederler, sadece ormanlık alanlarda değil bozkırlarda da av esnasında tazıların görevini yerine getirerek neredeyse aşılamaz yerlerden hızlıca koşar ve ayaklarının basit bir hareketiyle atık geyiği ve diğer yenilebilecek hayvanları devirirler; hele bir de suya gelince insan, onları, nehirlerin tanrıları veya derinliklerin yurttaşları sanır; yüzme, dalma ve neredeyse suda yaşamada çok nadir bir beceriye sahipler; böylece suların daha yavaş canlılarına hükmediyorlar. Ve bir de atıcılığa gelince, alamadıkları veya elleriyle ulaşamadıklarını oklarıyla hallederler; o kadar iyiler ki neredeyse bir kılı ikiye ayırabilirler, bir okun ulaşabileceği her hangi bir mesafeden bir portakalı veya her hangi bir meyveyi vurup düşürebilirler ve bunu meyveye zarar vermeden sapından vurarak yaparlar.”³⁰⁵

Behn, detaylı bir şekilde bereketli Surinam faunasının ve florasının tasviriyle birlikte soylu vahşinin saf, masum ve kullanılmaya müsait doğasını tanıttıktan sonra okurlarının dikkatlerini – ideolojik açıdan düşünülecek olursa, İngiliz vatandaşlarının dikkatlerini – Coramantien’e çeker. “*Siyahlar ülkesi olarak adlandırılan*” bu ülke, köle ticaretinin en avantajlı olduğu bölgelerden biridir. Surinam plantasyonlarında çalıştırılacak olan köleler buradan temin edilir. Behn’in ifade ettiği gibi “*yerliler sayıca İngilizlerden*

³⁰⁴ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.78

³⁰⁵ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.78

üstün olduğu için onlara köle muamelesi yapamazlar.” Daha zayıf olan ötekilere ihtiyaç vardır. Bu arada Behn’in kölelerden nasıl faydalandığını anlatırken kullandığı “biz” zamiri gayet dikkat çekicidir. Sömürgeci bir ulus adına söz almış gibidir.

“Şeker plantasyonlarında çalıştırarak faydalandığımız zenciler ve siyah köleler hep birlikte oraya [Surinam’a] şu şekilde taşınır”

“Köle isteyen kişiler bir geminin kaptanı ile veya bir efendi ile pazarlık yapar, ne kadar kişi istiyorsa ona göre anlaşır ve köleler plantasyona teslimat için getirildiğinde her birisi için 20 pound ödeyeceğine dair sözleşme yapar. Kölelerle yüklü gemi gelince anlaşma yapmış olanlar güverteye çıkar ve anlaştıkları sayıda köleyi gruplar halinde alırlar, belki bir grupta on tanesi, belki de üç veya dört tanesi erkek denk gelebilir; gerisi kadın ve çocuklardan oluşur. Ya da her iki cinsiyetten de az veya çok olabilir, satın alan kişi kendine düşen gruptan memnun kalmak zorundadır.”³⁰⁶

Eserde her ne kadar meşhur Atlantik köle ticaretinden adıyla bahsedilmese de; uygulama biçimi ve verilen coğrafi konumlar – gerçekten iddia ettiği üzere Surinam’da bulunmamış olsa bile – Behn’in Atlantik köle ticaretine vakıf olduğunu hissettirmektedir. Metin, kurmaca bile olsa bir şekilde Behn’in okuduklarından veya çağının siyasi ve ekonomik olaylarına ilişkin duyduklarından derleyerek yazıldığı anlaşılmaktadır.

Behn, Coramantien kültürünün temel özelliklerinden birisi olan askeri şan ve şerefine önemine de vurguda bulunur.³⁰⁷ Fakat Behn’in cümlelerine sorgulayıcı bir okumayla yaklaşıldığında Coramantien ulusunun bu özelliğinin tacirler açısından nasıl bir faydaya dönüştüğü sezilmektedir. Behn, İngiliz tacirler için Coramantien ulusunun önemini ve bu bölgede köle ticareti yapmanın avantajlarını şu sözleriyle ifade eder:

“... o ulus [Koramantien ulusu], savaşçı ve cesur [özelliklere sahip] olduğu ve komşu hükümdarlar sürekli bir düşmanlık ve savaş içerisinde olduklarından, çok fazla sayıda esir alma şansları olduğu

³⁰⁶ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.78

³⁰⁷ Laura J. Rousenthal, “Oroonoko: reception, ideology, narrative strategy”, **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004, s.161

ve savaşlarda esir aldıkları kişileri, en azından kendi fidyelerini ödeyemeyen sıradan insanları köle olarak sattıkları için en büyük tacirlerimiz orada bu ticareti yaparlardı.”³⁰⁸

Buradaki en önemli detaylardan birisi de Rosenthal’ın da dikkat çektiği gibi “*savaşların ne için yapıldığına dair herhangi bir bilgi*” verilmemesidir. Coramatiem toplumu özelinden hareketle; acaba Oroonoko’nun dedesi olan yaşlı Kral, sarayının ihtişamını arttırmak ve köle ticaretinden fazlaca nemalanmak için on üç tane oğlunun ölümüne sebep olacak yanlış politikalar uygulamış ve sınır komşularını esir alarak tacirlere satmak için savaş mı ilan etmiştir? ³⁰⁹ “Sömürgecilik ve Köleliğin Meşruiyeti” bölümünde de değinildiği üzere; Afrika ulusları ve kabileleri arasında var olduğu iddia edilen düşmanlıkların ve savaşların sebebi açıklanmadan Afrika özelinde gelişen sömürgecilik ve köle ticaretini bu ticaretin pratiklerini açıklamak, Batılı güçlerin sömürgelerine ve kölelik kurumuna meşruiyet kazandırmak anlamına gelecektir.

Afrika toplumları, Batılı güçler tarafından kışkırtılmıştır. Afrika halkları esir olmamak için savaşmış, esir olmamak için esir almak zorunda kalmıştır. Blackburn’ün de belirttiği gibi Yeni Dünya’daki kölelik pratikleri Roma dönemindeki uygulama ve usullerden farklılık arz etmiştir. Roma döneminin kölelik pratikleri bile – her ne kadar köleliğin hiçbir şekilde meşruiyeti söz konusu olmasa da – Yeni Dünyadaki kölelik pratiklerinden adil gözükmetedir. Roma özelindeki kölelik kurumunda “*kölelerin çoğu daha önceden esir alındığı için satılmıştır*”; fakat Atlantik köle ticareti olarak bilinen Afrika özelinde ise “*çoğu köle satılmak için esir alınmıştır*.”³¹⁰

Bu bakımdan romanın kahramanı Oroonoko ve arkadaşlarının köleleştirilme pratiği de başlı başına önem arz etmektedir. Oroonoko’nun da bizzat köle ticaretinin bir parçası olarak Avrupalı tacirlerle iş birliği içinde

³⁰⁸ Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.79

³⁰⁹ Rosenthal, **A.g.m.**, s.161

³¹⁰ Blackburn’dan aktaran: Warren Chernaik, *Captains and Slaves: Aphra Behn and the Rhetoric of Republicanism*, **Seventeenth Century**; Spring 2002, Vol. 17, Issue 1, s.100

olması da meselenin ayrı bir yönünü oluşturur. Behn, Oroonoko'nun savaşlarda esir alınan köleleri köle tacirlerine sattığını anlatmaktadır. Oroonoko, sömürgecilik ve kölelik düzeninin bir parçası, destekçisi; beyaz efendinin işbirlikçisi olarak sunulmaktadır.

2.3.2- Kral Soyundan Gelen Prens Oroonoko'dan Soylu Köle Ceaser'a

Oroonoko, en sonki zaferinden dönüp saraya geldiğinde kendisinin daha önce tanıdığı ve iş birliği yaptığı bir İngiliz kaptan gemisiyle limana varmıştı. Oroonoko, bu kaptana daha önce *“Çok sayıda kölesini satmıştı, teveccühünden ve duyduğu saygıdan ötürü ona bir sürü hediye vermiş ve kalabildiği kadar uzun süreliğine ona sarayda kalma lütfunda bulunmuştu.”* Oraya gelen ve bu ticaretle uğraşan diğer kaptanlarla kıyaslanacak olursa bu kaptan onlara nispeten *“kibar bir hitaba ve muhabbete sahipti, terbiyeli ve daha sempatikti...”* Oroonoko'nun ona gösterdiği bu misafirperverlik ve cömertlik karşısında kaptan, *“...onu her gün haritalarla ve kürelerle, matematiğe dair yaptığı konuşmalarla ve çalgı aletleriyle eğlendirerek; çok samimi bir biçimde, onunla birlikte yiyip içerek, avlanarak ve yaşayarak şüphesiz ki bu cesur delikanlının kalbini fazlasıyla kazanmıştı.”*³¹¹

Bir gün bu kaptan, Oroonoko'dan kendisi için *“yapmış olduğu o muazzam iyiliklerin karşılığı olarak ...akşam yemeğinde varlığıyla gemisini şerefliendirmesini rica etti.”* Oroonoko, hayranlık ve saygı duyduğu kaptanın bu davetine beraberindeki arkadaşları Jamoan, Aboan, Fransız eğitimci ve sarayın en asil gençlerinden yaklaşık yüz kişiyle birlikte icabet etti. Farklı içkilerin, şarapların ikram edildiği bu davette sarhoşluğun sınırlarını aşan Prens Oroonoko ve beraberindekiler kaptanın onlar için hazırladığı makûs talihe doğru yaklaştıklarından habersizdiler. Kaptan, adamlarına emir verdiğinde Oroonoko, görmeye can attığı ve merak ettiği geminin ambarındaydı. Oroonoko'yu ansızın zincire vurarak tutsak ettiler. Aynı ihanet diğerlerine de aynı anda uygulandı ve hızlıca geminin farklı yerlerinde

³¹¹ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.101-102

demirlere bağlandılar ve köleliğe mahkûm edildiler. “*Bir eğlenceden farksız olduğunu düşündükleri*” bu hain planı gerçekleştirdikten sonra hep birlikte “*bu masum ve harikulade ödülle*” yelken açtılar.³¹²

Sypher, Behn’in kurmaca olduğu iddia edilen metnindeki bazı gerçekçi unsurlara dikkat çekmiştir. Ona göre; Surinam ve Karayiplerdeki bu tür köleleştirme pratiklerine dair 1700’lerden önce pek fazla kaynak olmasa da romanda verilen detaylara bakıldığında, kaçırılarak veya savaş yoluyla tutsak edilen kölelerin yaşam koşullarına ve hangi yöntemlerle köleleştirildiklerine Aphra Behn’in vakıf olduğunun anlaşılabileceği yorumu yapılabilir.³¹³

Burada sorgulanması gereken asıl meselelerden birisi de, Aphra Behn’in tatbik edilen bu hain planın ardından yaptığı yorumdur. Bir yazar olarak gizli veya açık bir şekilde okurunu bir şeylere inanmaya davet eden, ikna etmeye çabalayan Behn, iddia edildiği üzere “ilk köle azat etme”³¹⁴ söylevi olan romanında bu olay karşısında nasıl bir tepki göstermiştir? Behn bu olayın ardından şu sözleri söyler:

“Bazıları kaptanın bu hareketini bir kahramanlık göstergesi olarak yorumladı; fakat ben okuyucumun istediği şekilde yargıda bulunması için, kendi kanaatimi bir kenara bırakıyorum.”³¹⁵

Bu sözler romanın sömürgecilik ve kölelik karşıtı bir metin olduğu iddiası açısından değerlendirilecek olursa, Behn’in suskunluğu bu iddia karşısında şüphe uyandırmaktadır. Şöyle bir soruyla devam edilecek olursa: Madem Behn’in eseri sömürgeciliğin ve köleliğin karşısında durmaktadır, ilk köle azat etme romanıdır; öyleyse neden asıl yorumunun yapılması gerektiği anda romancı susmaktadır? Behn, alkol ikramıyla bedenleri uyuşturulup gafil avlanan ve tutsak edilen Prens Oroonoko ve arkadaşları için kurulan bu

³¹² Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, 102

³¹³ Sypher, **A.g.e.**, s.403-404

³¹⁴ Joanna Lipking, “‘Others’, slaves, and colonists”, **The Cambridge Companion to Aphra Behn**, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004, s.172

³¹⁵ Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd,, S.102

tuzanın bir ihanet olduğunu kabul etmesine rağmen açık bir şekilde yorum yapmamış ve tavrını net bir şekilde ortaya koymamıştır. Bununla birlikte bu tutumundan ötürü Behn'in sömürgecilik ve kölelik düzeninden yana bir tavır sergilediğini iddia etmek de aceleci bir okuma olabilir.

Bu arada Oroonoko'nun gemideki Fransız eğitimci de zincire vurulmuştur, fakat ayrıcalıklıdır. Kaptan koloniye vardıklarında onu serbest bırakacağını sadece Oroonoko'dan yana bir tavır sergileyebileceği şüphesiyle ona bu muamelede bulunduklarını söyler. Bununla birlikte Oroonoko ve arkadaşları kendilerine getirilen hiçbir şeyden yemeyi-içmeyi kabul etmezler. Adeta bir ölüm orucu tutar gibi ölmeye azmetmişlerdir. İçinde bulundukları ruh hali, zincire vurulmuş tutsak edilmiş bir halde yaşamaktansa onlara ölümü tercih ettirir. Bu durum kaptanın çok canının sıkışmıştır çünkü satmayı planladığı böylesine güçlü kuvvetli kölelerin açlıktan ölmesi onun için büyük bir kayıp olacaktır. Kaptan, adamlarından birini Oroonoko'ya göndererek bir hata yaptığının farkına vardığını; fakat karadan bir hayli uzakta oldukları için şu anda bunu telafi etme imkânının olmadığını, yaklaştıkları ilk adada onları serbest bırakacağını; fakat yaşamak için azim göstermeleri ve bir şeyler yemeleri, gerektiğini söylemesini emreder.

Bu durumu *“isteksiz bir bakirenin baştan çıkarılması”* gibi okuyan Azim, *“siyah adamın baştan çıkarıcı gönülsüz bir dişi olarak ve esir alan beyaz [adamın] ise tatlı sözlerle kandıran, ikna eden ve aldatan bir erkek olarak zihinde canlandığını”*³¹⁶ ifade etmiştir. Kaptanın adamı, Oroonoko'ya gider ve mesajı iletir. Doğasında yalanın ve ihanetin yeri olmayan Oroonoko, bu vaade hemen inanıp şartını söyler. Tek istediği şey bir an önce, *utanç verici prangalardan* kurtulmaktır.

İngiliz kaptan, her ne kadar bir sorun çıkartabileceği ve kendilerine zarar vereceği şüphesini taşısa da iyice düşünüp taşındıktan sonra diğerlerine de danışarak yalnızca Oroonoko'nun serbest bırakılması durumunda diğer esirlerin bir şeyler yemeye ikna olacakları sonucunu varır.

³¹⁶ Azim, A.g.e., s.54

Satacağı kölelerin sağlıklı olmaları ve yaşamaları gerektiği için kaptan, ikinci planını devreye sokar. Bu kez Oronoko'nun yanına kendisi gider ve daha önce verdiği söze dair güvencelerle birlikte övgü dolu bir sürü söz sarf ettikten sonra elini tutup ondan efendinin kölesinden uslu davranacağına dair söz aldığı gibi uslu duracağı sözünü alır. Soylu kölesinin prangalarını çözer. Dört gündür ağzına bir lokma yiyecek koymayan ve hiç uyumayan Oroonoko'yu bizzat kendi kamarasına götürerek dinlendirir ve onun gönlünü almaya çalışır. Daha sonra bir şeyler yememekte ısrarlı olan esirlerle görüşmesini ve onları bir şeyler yemeye ve ilk fırsatta serbest bırakılacaklarına inanmaya ikna etmesi için ricada bulunur. Daha sonra her şey kaptanın planındaki gibi işler. Prenslерinin serbest olduğunu gören esirler artık kendilerine getirilen şeyleri yememekte direnmezler ve tutsak olmalarına rağmen durumlarından şikâyet etmezler.

Yolculuk sonunda biter ve “*İngiltere Kralına ait olan koloniye*”, Surinam Nehri'nin ağzına varırlar. Kaptan kendine yaraşır bir şekilde sözünde durmayacaktır. Oroonoko, “*küçümseyen, öfke dolu gözleriyle paylarcasına*” kaptana bakar ve şu sözleri haykırır: “*Elveda Bayım! Bu, siz ve adına and içtiğiniz tanrılarınıza dair gerçek bilgiyi elde etmek için çektiklerime değdi.*” Bu sözlerde Behn, kahramanın dilinden Hristiyanların öğretileriyle ters düşen yaşantılarını ve uygulamalarını sorguluyor gözükmektedir.

Daha sonra köleler için önceden anlaşma yapmış olan tüccarlar gelirler. Oroonoko ve arkadaşları da burada satılır; fakat özellikle farklı kişilere satılmışlardır ve birbirini tanıyan iki köle aynı gruba verilmemiştir. Oroonoko, Trefry adlı genç bir beyefendiye düşer. Trefry Oroonoko'daki sıradışılığı fark etmiştir. İçinde ona karşı kısa zamanda olumlu duygular gelişir. Behn, Trefry'i İspanyolca ve Fransızca da bilen çok iyi matematik bilgisi olan bir genç olarak tanıtır. Muhabbetiyle Oroonoko'yu eğlendirir ve çok kısa zamanda Oroonoko ve efendisi Trefry birbirlerine ısınırlar.

Trefry, Oroonoko'nun başına gelenleri öğrenince epeyce kızar ve Oroonoko'ya onu ülkesine göndermenin bir yolunu bulacağına dair şeref

sözü verir. Her ne kadar beyaz efendisinin vaadine inanmak zor olsa da Oroonoko, Trefry'nin simasında samimiyet ve dürüstlük sezinler.

Efendisi her ne kadar Oroonoko'ya iyi davransa da sömürge toplumunun olmazsa olmazlarından bir ayinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Oroonoko'ya sahibi tarafından yeni bir isim verilir. "Efendi ve köle" ayrımının insanın kalbine ve ruhuna indirdiği ilk darbe, kimliğin hiçe sayılması suretiyle Batılı öznenin nesnenini kimliksizleştirmesiydi. Bu merasim, Coşkun'un, Robinson Crusoe'nun kölesine verdiği isimle ilişkili olarak ifade ettiği gibi "*Cumalaştırma*"³¹⁷ projesiydi. Oroonoko'ya "Ceaser" ismi verildi. Oroonoko, Ceaserlaştırıldı. Behn romanında bu durumu şu sözleriyle ifade eder:

"İngilizler bir köle satın almaya görsünler; telaffuzu zor ve kulağa barbarca geldiği için hemen o köleye yeni bir ad verirlerdi."³¹⁸

*"İsim vermek... baskın olan öznenin sahiplenme eylemidir"*³¹⁹ kaidesince; Oroonoko'ya yeni bir isim verildikten sonra, beyaz ırk adına söz alan Behn de romanında onu Ceaser olarak anacaktır. Behn, onu ölürken bile Ceaser olarak anacaktır. Köleleştirilen insana uygulanan ilk eylem kimliğin yok edilmesidir. Oroonoko'nun Surinam'da vereceği mücadele, ruhen Ceaser olmama mücadelesidir. Bu süreç ismin değişimiyle başlar; yeni bir isim yeni bir kimliktir. Sömürgeciliğin kimliksizleştirme projesi, karşısında efendisine itaat eden Cumalar'ı bulamayınca şiddetle birlikte devam edecek ve Oroonoko'yu yozlaştıracaktır.

Ceaser'a plantasyondaki görevi, sorumlulukları ve kalacağı yer gösterilir. Ceaser, bir müddet yeni kimliğine alışamamanın verdiği kederle evden dışarı çıkamaz. Daha sonra yapacağı işi ve kendisine tahsis edilen toprağı görmek için evden çıkar. Kendi başına bir kasabayı andıran, kölelerin evlerinin olduğu yere geldiğinde bütün köleler işi bırakıp toplanırlar ve

³¹⁷ Bakınız: Coşkun, **A.g.m.**, Cumalaştırma

³¹⁸ Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.108

³¹⁹ Azim, **A.g.e.**, s.55

dikkatle ona bakarlar. Sonra anlarlar ki o, bir zamanlar kendilerini tacirlere satan prenştir. Derin bir saygıyla süzdükleri Ceaser'ın ayaklarına kapanarak ve sanki efendilerine biat ederek “*şaşkınlık ve huşu içinde*” kendi dillerinde “*Yaşasın, Kral! Çok yaşa ey Kral!*” şeklinde haykırırlar. Köleler içinde bir köle de olsa soyluluğu her halinden belli olan Ceaser, adeta yeniden prens olmuş gibidir. Fakat o bu durumdan rahatsız olur. Beni de kendiniz gibi arkadaş bir köle olarak kabul edin der

O gün köleler, Ceaser için büyük bir akşam yemeğinin hazırlıklarını başlattırlar. Behn'in “*barbarca*” diye nitelediği müzikler eşliğinde Ceaser'ı yani “*asilzade kaptanlarını*” mutlu etmek için eğlenip dans ederler. Hazırladıkları görkemli yemeğe Trefry ve beraberindeki birkaç İngiliz de dâhil olur. Yemek esnasından Trefry, Ceaser'a orada bulunan genç kölelerin Clemene adlı bayan bir kölenin aşkından perişan olduklarını anlatır. Ceaser'a onun büyüleyici güzelliğinden, soyluluğundan bahseder. Kimseyi kabul etmediğini iffetiyle ve gözyaşlarıyla kendisini de geri çevirdiğini; efendisi olmasına rağmen ona karşı zor kullanmadığını anlatır. Yanlarındaki İngilizler bu sözlerle gülse de Ceaser onu takdir eder. O geceyi bu şekilde geçirirler.

2.3.3- Kurmaca Dünyada İmkânsız Aşk Yoktur

Ertesi gün Trefry, Ceaser'ı yürüyüşe çıkartır ve kasıtlı bir şekilde önceki gece bahsettiği güzel köle Clemene'in yaşadığı kulübeye doğru götürür. Kurmaca dünyada imkânsız aşk yoktur ve bu yüzden kurmaca iki aşığı tekrar bir araya getirme istikametinde işleyecektir. Clemene ve Ceaser'ın; bir zamanlar Coramantien'deki Prens Oroonoko ve Prenses Imoinda'nın yasaklanmış aşkları daha şiddetli bir şekilde alevlenir. İki aşk hastası birbirine kavuşur ve başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar. Hasret giderirler. Ayrı kalmaktansa beraber oldukları müddetçe köleliğe ve prangalara seve seve katlanabileceklerini; birbirlerinin oldukları sürece böyle bir hayatın kendilerine daha kolay ve tatlı geldiğini düşünürler.

Trefry de genç âşıkların tekrar birbirlerine kavuşmalarından çok mutlu olur ve onları başbaşa bırakır. Daha sonra Behn'in yanına giderek olup bitenleri anlatır. Daha önce Ceaser'la tanışmış olan Behn, Trefry'den duyduklarından sonra Clemene ile de tanışmak için can atmaktadır. Behn, Ceaser ile aralarında geçen bir muhabbette Ceaser'a *"vali koloniye gelir gelmez özgürlüğüne kavuşacağı garantisini"* de yazar.

Behn olayların inandırıcılığını arttırmak için realist söylemine yeni unsurlar ekler. Romanında aktardığı; fakat gerçekleştiği esnada şahit olamadığı hadiselerin - iddia ettiği üzere gerçeklerin - bir kısmını Ceaser'dan bir kısmını ise Trefry'den dinlediğini ve dinlediklerini Surinam'a Ceaser ve arkadaşlarıyla birlikte ihanete uğradıkları gemiyle getirilen Fransız'a teyit ettirdiğini söyler. Fransız'ın Surinam'da da ayrıcalıklı konumu dikkat çekicidir. Ona gemide olduğu gibi burada da ayrıcalıklı davranılır. *"Bir Hristiyan olduğu için köleleştirmedikleri Fransız'ı, talihini aramak üzere adaya bırakmışlardır."* O, her gün Parham'a gelerek öğrencisi Ceaser'ı ziyaret etmeye devam eder.

Genç âşıkların evlilikleri Clemene'nin hamileliğini de beraberinde getirir. Ceaser, karnında çocuğunu taşıyan Clemene'nin de hayatına girmesiyle özgürlük için daha fazla bilenir. Trefry'e her gün bu konuyu açar ve kendisine ve ailesine özgürlüğünün geri verilmesi şartıyla fidye olarak hem altın hem de pek çok sayıda köle teklif eder. Behn'in ifadesiyle Ceaser'ın özgürlük talebi karşısında geleceği söylenen, fakat bir türlü koloniye gelemeyen valinin geleceği bahanesiyle Ceaser'ı *"günden güne vaatlerle beslediler ve ağırdan aldılar."* Bu durum karşısında beyaz adama güvenilmeyeceğini daha önceden tecrübe eden Ceaser, *"yalan söyledikleri ve onu karısının doğumuna kadar oyalayarak çocuğunu da bir köle yapacakları şüphesine kapıldı ..."* Çünkü doğacak olan bebekler de kolonyal sistemin potansiyel köleleridir. Bu durum her iki tarafı da rahatsız eder. Oroonoko, ailesinin geleceğinden endişe duyarken karşısındaki güç bir isyana sebep olabileceği endişesini taşır. Genelde işlenen bu tür suçlar kolonilerde bazen ölümle sonuçlanabilen çok ağır cezaları sonuç verir.

Karşılıklı endişeler sürüp giderken Behn, sürekli onlarla birlikte vakit geçirir bir bakıma o da Ceaser'ı oyalayarak ona endişelerini unutturmaya çalışır. Muhabbet ederek, rahibelerin, büyük savaşçıların, Romalıların maceralarını anlatarak, birlikte yiyip içerek onları eğlendirmeye uğraşır. Hatta Behn, misyonerlik bile yapar. Ceaser'ı kendisine göre doğru olan Tanrı inancına; teslis inancına ikna etmeye çalışır. Birlikte gezintiye çıkarlar. Plantasyonların haricindeki yerlilerin yaşadığı diğer bölgelerde bazı karışıklıklar vardır. Behn, bu yerleri ziyaret etmenin tehlikelerinden bahseder; Ceaser ise korkmamaları gerektiğini onları koruyabileceğini söyler. Bu durumda Ceaser, diğer kolonyal metinlerde olduğu gibi efendilerini korumak için kendini feda edebilecek olan Cuma karakterini temsil eder. Siyah köle, beyaz efendileri uğrundan kendinin tehlikeye atma sorumluluğunu üstlenir. Ceaser'ın tavrı Behn ve diğerlerini cesaretlendirir. Behn erkek kardeşi ve annesinin de beraberlerinde olduğunu söyler. Beraberlerinde o bölgedeki yerlileri tanıyan bir taciri de götürmeye ikna ederler.

Bir şekilde karar verip yola çıkarlar; sekiz gün süren bir yolculuktan sonra yerlilerin yaşadığı bir bölgeye ulaşırlar. Behn'in hepsini çıplak olarak tasvir ettiği yerlilere beyaz adamların kılık ve kıyafetleri şaşırtıcı gelir. Yerliler onlara korktukları gibi davranmaz; aksine izzet ve ikram da bulunurlar. Yerliler, ziyaretçilerden birinin kâğıt parçasını elindeki büyüteçle yaktığını gördüklerinde daha önce hiç görmedikleri bu olay karşısında büyülenirler. Ona bir peygamber muamelesinde bulunurlar. Behn, son derece bilgisiz ve saf doğalarından ötürü bu yerliler arasında saçma olan veya bilinmeyen bir dini tesis etmenin zor olmayacağını ve onları aşırı derecede batıl inançları olan insanlar olarak tasvir eder. Onlara hayal ürünü değerleri veya kavramları kabul ettirebilmenin kolaylığına dikkat çeker. Manzanos Calvo'nun saptamasıyla ifade edilecek olursa bu ifadelerde beyaz adam tarafından işlenmeye müsait olan yerliler ve Afrikalılar adeta "tabula-rasa" olarak sunulmuştur. Yerliler ve Afrikalılar Shakespeare'in kendisini beyaz efendisine hizmet etmeye adanmış Prospero'ları gibidirler. Avrupalıların kültürel

emperyalizmine de doğaları gereği yatkındırlar.³²⁰ Bu açıdan köle olmaya ve sömürülmeye uygun durumdadırlar.

Bu kısımda ilk söylemlerde resmedilen '*soylu vahşi*'den farklı olarak doğaları itibariyle irrasyonel olarak nitelenebilecek yerlilere doğru yöneliş gösteren bir söylem de hissedilmektedir. Ve bu açıdan Behn'in yerlilerin doğasına ilişkin sunumları da çelişkili bir şekilde değişiklik göstermektedir. Behn, keyfi olması sebebiyle aşağılayıcı ve oryantalist olarak nitelenebilecek tutumunu sürdürerek yerlileri irrasyonel varlıklar olarak sunmaya devam eder. Yerliler arasında Ceaser'ın da dikkatini çeken garip bir durum vardır. Bu yerlilerin vücutlarında çok değişik ve korkunç yara izleri vardır. Daha da kötüsü kiminin yüzünün bir kısmı kimisinin de burnu kesiktir. Yerliler arasında dişleri görünecek derecede dudakları veya kulakları olmayan savaşçılar vardır. Beraberlerinde getirdikleri tüccarın tercümanlığına başvurarak bu durumun sebebini sorarlar. Durum şöyle hikâye edilir: Bir savaş yapılacağı zaman ordunun komutanlığını üstlenecek olan kişiyi belirlemek için daha önce bu işte tecrübe göstermiş yaşlı komutanlar tarafından iki kişi seçilir. Bu kişilerden cesaretlerini ispat etmeleri ve gerçekten bir orduyu yönetme konusunda ehil olduklarını göstermeleri için nelerini ortaya koyabileceklerini göstermeleri istenir. Bunun ardından her iki aday da birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla pervasızca vücutlarından bazı uzuvları keserek yere atar ve bu ölümcül mücadele diğeri vazgeçinceye belki de ölünceye kadar devam eder.

Yang, Oroonoko'daki ideolojik karmaşaları ve anlam ikircikliğini çözümlemeye çalıştığı makalesinde, Said'in, Gramsci'nin 'kültürel hegemonya' kavramına ilişkin yapmış olduğu çözümlemenin Oroonoko'da da mevcut olduğu yorumunu yapmıştır. Irkçı ön yargının mevcudiyetine ve Avrupalı kimliğinin Avrupalı olmayan kültürlerle ve insanlara nispeten üstün olduğu vurgusunun Behn'in söyleminde de kendini hissettirdiğine dikkat

³²⁰ Ana Maria Manzanás Calvo, "Ideological Tensions in Aphra Behn's *Oroonoko*", **SEDERI 6**, 1996, s.101

çekmiştir. Yang'a göre; her ne kadar Behn bir kadının bakış açısıyla, zulme uğradığı için Oroonoko'ya karşı sempati duysa da beyaz ırkın bir üyesi olması sebebiyle Oroonoko'ya gösterdiği köle muamelesinden sıyrılamamıştır.³²¹

Edward Said'in, Gramsci'nin 'hegemonya' ve Hay'in 'Avrupa fikri' kavramları üzerinden temellendirdiği şekliyle ifade edilecek olursa; oryantalizm:

*"... tüm "o" Avrupalı olmayanlar karşısında "biz" Avrupalıların kimliğini belirleyen ortak düşünceye hiç de uzak değildir; dahası, Avrupa kültürünün en önemli bileşeninin, tam da bu kültürü – hem Avrupa'da hem Avrupa dışında – hegemonyacı kılan şey olduğu savlanabilir: Avrupalı olmayan halklarla kültürlerle karşılaştırıldığında, Avrupalı kimliğin diğerlerinden üstün olduğu fikri."*³²²

Bu bakımdan Afrikalı insanlar ve kültürleri üzerinde Avrupa ırkının ve kültürünün kurmuş olduğu hegemonyayı bir şekilde Oroonoko'da da okumak mümkün gözükmemektedir. Avrupalı beyaz kadın, yerlilere dair irrasyonel varlıklar oldukları imgesini okurlarının muhayyilesinde canlandırır. Bir imge inşası, öznel gerçekliğinin zihinlerde yapılandırılması; kendini anlatma fırsatı olmayan ötekilerin ötekileştirenler tarafından tanıtılması söz konusudur. Bilgi ve birikimleriyle, üstün özellikleriyle Avrupalılar, yerliler arasında batıl inançları, uydurma dinleri yayabileceklerine inandırılmaya çalışılır. İşlenmeyi bekleyen 'boş levha'lar doğaları itibarıyla irrasyoneldir.

Baştan itibaren Behn'in diğer kölelere dair takındığı tutum ve bölgedeki yerli halklara dair yaptığı sunumlar çelişkileri bünyesinde barındırmaktadır. İlk söylemlerde kutsanan soylu vahşi doğası itibarıyla irrasyonel varlıklara dönüşmüştür. Kabul edilegeldiği üzere metnin bazı gerçekleri yansıtmakla birlikte kurmaca olması özelliği Behn'in oryantalist tutumunu daha güçlü bir şekilde nazara vermektedir. Zira yapılan sunum ve tasvirler her ne kadar entelektüel bir birikimin ürünü olsa da metin, bir

³²¹ Tsai-hua Yang, "The Imperial Gaze in Aphra Behn's Oroonoko", **WHAMPOA - An Interdisciplinary Journal**, 49, 2005, s.267-271

³²² Said, **A.g.e.**, s.16-17

Batılı'nın kaleminden Afrikalı kölelere ve Surinamlı yerlilere dair yapılan keyfi yorum ve tasvirler içermesi sebebiyle de oryantalist söylemden sıyrılamamaktadır. Yazarın ideolojisi veya dünya görüşü bazen metinde yazarın kendi yorumlarında belirirken bazen de karakterlerin cümlelerinde söz almaktadır. Bu bakımdan Behn'in metninde bazen kendi yorumlarında bazen kurmaca dünyasında yarattığı karakterlerin söylemlerinde takınmış olduğu oryantalist tutumu rahatlıkla görmek mümkündür.

Bu noktada farklı bir soruyla devam edilebilir. Bütün köleler Behn'in gözünde aynı mıdır? Yoksa Behn'in iddia edildiği gibi köleliği ve sömürgeciliği eleştirmesi sadece Oroonoko'ya duyduğu sempatiden mi ileri gelmektedir?

"Behn, Oroonoko'ya tutsak edilmiş soylu bir şef olduğu için mi merhamet etmektedir, yoksa köleleştirilmiş bir insan olduğu için mi?" sorusuyla bu konuya dikkat çeken Hayden'e göre; Behn, eserindeki sahnelerin tümüyle köleliğin devam etmesi, sürdürülmesi gerektiği fikrine destek vermektedir.³²³ Her ne kadar Behn, Oroonoko ve Imoinda'yı yüceltse de onları salt insan olma özelliğinden ötürü değil soylu ruhları ve fiziksel görünüşleri açısından yüceltmektedir. Oroonoko'yu diğer kölelerden farklı bulduğu ve romanına verdiği isimde de dikkat çektiği üzere; onu soylu bir köle olduğu, kral soyundan geldiği için ön plana çıkarmaktadır. Köleler Oroonoko'yu isyanında yalnız bıraktıklarında Behn, diğer *zencilere ve siyahlara** dair benimsediği görüşü Oroonoko'nun bizzat kendi hitabında, onlara karşı duyduğu öfke dolu sözlerde dillendirecektir.

Ziyaret ettikleri bu yerlilerden sonra plantasyona dönerken karşılaştıkları başka yerliler ve beraberlerinde getirdikleri altın tozuyla dolu çantalar da ilgi çekicidir. Sömürgeciliğin ve merkantilizmin asıl hedefi burada da kendini ele verir. Behn, iştahları kabartırcasına nehrin ötesinde, uzaklarda gizli saklı olan muhtemel altın yataklarını nazara verir. Altın ve sunduğu diğer imkânlarla bölgeye bir davet vardır adeta. Meraklar cezbedilir. Heyecanlar ve

³²³ Hayden'den aktaran, Pigg, **A.g.e.**, s.105

* Behn, kölelerden bahsederken sıklıkla *"negroes"* ve *"blacks"* kelimelerini kullanmıştır.

arzular coşturulur. Bu adamları Parham Plantasyonuna götürürler. Lord Willoughby, gelene kadar orada bekletileceklerdir. Vali gelmez; ama yazdığı mektupta Amazon nehrinin ağzına bir muhafız birliği yerleştirilmesini emreder. Çünkü bütün ülke bu altın macerasına tutulmuştur. Bu yüzden altın olduğu bilinen bu bölgelere insanların gitmesini yasaklar. Behn, daha sonra valinin ölmesiyle birlikte Amerika kıtasındaki bu değerli toprakların Hollanda'nın kontrolü altına girmesinin yasını tutmayı ihmal etmez.

2.3.4- Ceaser'ın İsyân Nutku ve Şiddetin Köleliğe Kazandırdığı Meşruiyet

Sürekli vaatlerle ertelenen Ceaser, kolonyal sistemle giriştiği mücadelesini bir isyana kadar götürür. Sonunda sömürgecilerin korktukları şey başlarına gelir. Ceaser, kolonideki beyazların eğlendikleri ve içki içtikleri sefahata daldıkları bir Pazar gününü fırsat bilerek köleleri isyana teşvik eder. Oroonoko, vermiş olduğu isyân nutkunda bir kral edasıyla köleleştirilme biçimlerini sorgulayarak etrafındakilere şu sözleriyle hitap eder:

“Neden değerli arkadaşlarım ve dert ortaklarım neden bilmediğimiz bir insanın köleleri olalım? Onlar bizi mertçe yapılan bir savaşta mı yendiler? Bizi onurlu bir savaşta mı kazandılar? Bizler bir savaşın tesadüfi neticesi ile mi onların köleleri haline geldik? Hayır, bu asil bir kalbi öfkelenmez, bir askerin ruhunu hareketlendirmez; lakin biz maymunlar gibi, kadınların, ahmakların ve korkakların oyuncağı olmak için alınıp satıldık; yağmacılıkları, cinayetleri, hırsızlıkları ve alçaklıkları için ülkelerini terk etmiş bu serserilerin oyuncağı olmak için....”³²⁴

Gerçekten de bu sözlerde Behn'in kölelere duydu sempatiyi okumak mümkün gözükmemektedir. Bu sözler, Hristiyanların yanlış uygulamalarına dair yöneltilmiş bir eleştiri niteliğindedir. Fakat ileride bu durum değişecek ve Behn için kölelerin gerçek değerinin ne olduğu yine Oroonoko'nun hitabında ifşa olacaktır.

³²⁴ Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.126

Chernaik, Oroonoko'nun yukarıdaki sözlerinde – Behn'in sözlerinde demek daha doğru olur – Hobes ve Locke'un köleliğe ilişkin görüşlerini analiz eder. Roma döneminde olduğu gibi geleneksel görüşe göre efendi-köle ayrımı karşılıklı bir mücadele sonucunda karşı tarafı yenmekle, köleleştirilecek olana karşı zafer kazanmakla belirlenir. Hâkimiyet kurmak için mücadele ve zafer gereklidir. Fakat diğer türlü olduğunda köleleştirilen insanlar *“insan statüsünden mahrum edilip alınıp satılan bir meta”* haline getirilmektedir.³²⁵ Behn'in Coramantien halkını anlatırken vurguladığı üzere; sınır komşuları ve prensler arasında süregelen savaşlar vardır. Fakat Behn bu savaşların sebeplerinden hiç bahsetmez. Chernaik'in ifadesiyle *“17. yüzyıl sonlarında gelişen Afrika köle ticareti, Afrika içerisindeki kabile savaşlarından beslenmiştir ve bu durum pek çok yeni esirler üretmiştir.”*³²⁶

“Satın alanlar olmasaydı satanlar da olmazdı” yaklaşımında vurgulandığı gibi; Afrikalılar, sömürgeci uluslar tarafından kışkırtılmamış olsaydı durum daha farklı olabilirdi. “Avrupa metropoller, Afrika ve Amerika kıtaları” arasında gerçekleşen üçgen ticaret ağı ve istilacı merkantilist anlayış Afrika köle ticaretini teşvik etmiştir. Kabileler arasında düşmanlığı ve savaşları tetikleyerek; sayısı sürekli artış gösteren köleler üretmiştir.

İsyan vaazından sonra Tuscan isimli bir köle, Ceaser'a duyduğu hayranlıkla birlikte böyle bir girişimin zorluklarından bahseder. Ona kadınlarının ve çocuklarının kendi hayatlarından daha önemli olduğunu, onların böyle bir kaçışta yolculuk şartları için uygun olmadıklarını, önlerindeki geçit vermez dağların, bataklık ve çalılıkların zorluğunu, geçmeleri gereken nehirleri ve karşılarına çıkabilecek korkunç yaratıkları hatırlatır. Oroonoko, daha sonra yapmış olduğu konuşmada insan onurunun her şeyden önce geldiğini ve böyle bir hayatı yaşamak ve düşmanlara yem olmaksızın

³²⁵ Chernaik, **A.g.m.**, s.100

³²⁶ Chernaik, **A.g.m.**, s.100

özgürlükleri için kadın çocuk demeden bu mücadelede hep birlikte yer almaları gerektiğini söyler. Tuscan ve diğerleri ikna olurlar. Ceaser, denize doğru yol alacaklarını kendi kolonilerini kurup oraya herhangi bir şekilde gelecek olan bir gemiye el koyarak ülkelerine döneceklerini ve özgürlüklerine kavuşacaklarını söyler. Böyle bir teşebbüste ölmeleri halinde ömür boyu köle olmaktansa daha mertçe bir davranış sergilemiş olacaklarını ifade eder. Yapmış olduğu bu konuşmanın ardından erkekler kadınlarına hazırlanmalarını söyler. Herkes kararlaştırılan noktada buluşur. Ceaser, onları yüreklendirecek ikinci bir konuşma yapar. Hep birlikte yola çıkarlar.

Denetçiler, Pazartesi sabahı köleleri plantasyonlara çalışmaya gitmeleri için çağırmaya geldiklerinde hiçbirinin yerinde bulamadıkları için şaşırırlar. Kaçtıkları haberi çok hızlı bir şekilde plantasyonda yayılır; hatta komşu plantasyonlara bile haberler ulaşır. Her defasında vaatleriyle Ceaser'ı oyalayan ve ona arkadaş gibi davranan Vali Yardımcısı Byam çok öfkelenir. Fakat Ceaser ve beraberindekileri bulmak zor olmayacaktır. Çünkü yaktıkları ateşten ve aşmak için kestikleri çalılıklardan izleri bir şekilde belli olur. Oroonoko, takip edildiklerini anladığında kadınları ve çocukları arkalarına alacak şekilde yanında Tuscan ve diğer kölelerle savunmaya geçer. İngilizler, içlerinden bazılarını yaralayıp öldürür.

Bu arada sömürgeciliğin şiddetli sesi şu sözlerle kölelerine seslenir:

“Teslim olun ve yaşayın, teslim olun ve bağışlanın!”³²⁷

Kocalarının içine düştüğü durumu gören anneler ve çocukları da:

“Teslim olun, teslim olun ve Ceaser'ı onların intikamıyla baş başa bırakın”³²⁸ sözlerini haykırırlar.

Şiddetin köle olarak yaşamaya mahkûm ettiği, köleliğin mizaçlarına işlediği bu insalar Ceaser, Clemene ve Tuscan'ı yalnız bırakır. Köleler meşruiyet taraftarları ve çatışmadan yana olanlar olmak üzere ikiye ayrılır.

³²⁷ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.129

³²⁸ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.129

Fakat meşruiyeti sağlayan faktör sömürgeci şiddettir. Tabiatları ve ruhları köleleşmiş bu üç kişi yalnız kalır. Clemene'nin sadağı zehirli oklarla doludur. Bu oklarla düşmanlardan birkaç tanesini öldürür. Oklardan biri sömürge valisi Byam'ın omzuna isabet eder. Byam'ın metreslerinden yerli bir kadın, hemen valinin omzundaki zehiri emerek yarayı zehirden arındırır. Böylece Byam ölümden kurtulur. Yine tatlı dilli bir insana dönüşerek onu vaatleriyle oyalayan Byam, bu kez de Ceaser'a aynı şekilde yaklaşır. Ona duyduğu sözde saygıdan bahseder. Çıktıkları bu yolculukta başlarına gelecek tehlikeleri anlatır. Teslim olmaları halinde karısına kendisine ve çocuğuna özgürlük vaat eder.

Ceaser, Byam'ın vaadi karşısında beyaz adamda ve onlara yanlış prensipler öğreten taptıkları ilahlarda da hiç inanç olmadığını, Hristiyanlarla birlikte vakit geçiren onlarla yiyip içen birisinin her an tetikte olması gerektiğini ve onların hiçbir sözüne güvenilmemesi gerektiğini söyler. Doğuştan köle ruhlu, Hristiyanların oyuncağı ve köpekleri olmaya uygun bu varlıkları özgürleştirmeye kalkışmakla ne kadar büyük bir hata yaptığını anlayarak utancını ifade eder. *“Bu köpeklerle aynı dünyada yaşamaktansa ölmeyi yeğlerim”* der. Ceaser'ı gerçekten seven sahibi Trefry de bir *“arabulucu”* olarak oradadır ve Byam'ın sözlerine inanmıştır. En içten duygularıyla konuşan Trefry bir şekilde onu ikna etmek için gözyaşlarına boğulur.

Ceaser, Imoinda'yı da düşünerek ikna olur; fakat beyaz adamın sözüne, vaatlerine inanmayan Ceaser, beyaz adamların aralarında daha önce yaptıklarını gördüğü şekilde sözlerinin bir kâğıda yazılarak onaylanmasını bir kontrat imzalanmasını talep eder. Tuscan'ın affı da anlaşmaya dâhil edilir. Teslim olurlar ve Byam'la birlikte sakin bir şekilde plantasyona doğru yürürler. Fakat bu anlaşma çok kısa süreliğinedir. Byam'ın şahsında kolonyal sistemin gerçek yüzü bir kere daha kendini gösterecektir. Vali gereken emri vermiştir. Plantasyona vardıklarında Ceaser ile birlikte isyana kalkışan bütün kölelerin kırbaç cezaları tatbik edilir. Ceaser ve Tuscan'ı kazıklara bağlayarak içler acısı ve insanlık dışı uygulamalarla kırbaçlarlar; eziyet ederler. Vücudu yara

bere içinde kan kaybetmiş baygın ve bitkin haldeki Ceaser'dan yeterince intikam aldıktan sonra onu çözerler. Üstelik acımasız bir şekilde yaralarına biber sürerler. Clemene'ye bu olanları göstermezler. Behn bu durumu şu sözleriyle açıklar:

“...bu onun iyiliği için değildi, manzarayı görmesi veya düşük yapması sonucunda ölebileceği korkusuyla ve böylece genç bir köleyi belki de anneyi kaybedebilecekleri içindi.”³²⁹

Bu sözlerde de Behn'in kölelere karşı benimsenen yanlış uygulamaları eleştirdiği ve karnında bebeği olan bir kadın olması sebebiyle, hemcinsine karşı sempati duyduğu hissedilmektedir.

Ceaser'ın iyileşmesi, sağlığına kavuşması için Behn ve Trefry ellerinden gelen her şeyi yapar. Bir müddet sonra Ceaser yürümeye ve konuşmaya yetecek kadar sağlığına kavuşur. Fakat bu arada intikam alacağına dair savurduğu tehditler Byam'ın kulağına gitmektedir. Byam, danışma kurulunu toplayarak oy birliğiyle Ceaser'ın idam edilmesi kararını verir. Byam, ileride ortaya çıkabilecek olası köle isyanlarını bastırmayı ve sömürge toplumuna bir ibret dersi vermeyi hedeflemiştir.³³⁰

2.3.5- İrrasyonel ve Yozlaşmış Köle “Ceaser”

Bir gün, yürüyüşün kendisine iyi geleceğini söyleyerek Trefry'den izin alan Ceaser, Clemene ile daha önce mutlu günlerinde yaptıkları gibi ormana açılırlar. Çaresizliğin verdiği hüznle bir karara varırlar. Ceaser'ın Clemene'e olan sevgisi, onu ölümden daha kötü olacağına inandığı bir kaderden koruma uğrunda kendi elleriyle öldürmeye iter. Sistemin esiri olmaktansa Clemene, Ceaser'ın ellerinde ölecektir. Imoinda'yı “*Düşmanlarına bir yem olarak bırakmamak için*” bu bir çözüm yolu olarak seçilmiştir. Yaptığı plana göre Ceaser, daha sonra intikam alacaktır. Clemene kocasının kararına itaat eder.

³²⁹ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.133

³³⁰ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.134

Ceaser'ın ellerinde ölmeyi gülerek karşılayan Clemene, karnındaki bebeğiyle birlikte narin bedenine Ceaser'ın sapladığı bıçak darbesiyle ölür.

Ceaser'ın gözlerinden yaşlar akarken kendi rızasıyla ölümü gülerek karşılayan Clemene, onu delicesine seven bu soylu adamın ellerinde ölümden sonraki vatanına gideceği için huzur içindedir. Bir yandan kölelerin şiddet karşısında isyandan vazgeçip kaderlerine boyun eğmelerini görmek mümkünken diğer taraftan ise Ceaser ve Clemene'nin şahsında sömürgeci ve kölecî sistemin sömürülen insanların psikolojisinde açtığı derin yarayı görmek de mümkündür. Sömürgeci düzen, sömürge toplumunu irrasyonel davranışlara iter ve çığırından çıkarır. Ne yapacağını bilemeyen köleler yozlaşırlar. Romanın kahramanı Oroonoko, tıpkı Goldmann'ın roman tanımındaki “yozlaşmış kahramana” benzer. Goldmann'ın “*Roman Sosyolojisi*” adlı eserinde belirttiği gibi:

“Romanın *deli* kahramanı bir çılgın ya da bir suçludur. Fakat her koşulda... konformist ve uzlaşmacı dünyada, sahih değerlere ulaşmak için yozlaşmış bir arayışın içinde olan ve hatta sırf bu yüzden sahih olmayan biridir. İşte bu kahraman bireyci toplumdaki yazarlar tarafından yaratılan ve adına “roman” dediğimiz bu edebi türün içinde oluşur.”³³¹

Ceaser, ciddi sıkıntılar yaşamış, tuzağa düşürülmüş ve köleleştirilmiştir. Kolonyal sistem, bunu anlayamasa da, bir delilik olarak görse bile o, karnında çocuğunu taşımasına rağmen sevgilisi İmoinda'yı kolonyal sistemin bir kölesi olarak bırakmayacaktır. Bu yüzden Ceaser, Clemene'i kendi elleriyle öldürür. “*Konformist ve uzlaşmacı dünyada, sahih değerlere ulaşmak için yozlaşır.*”

Manzanas Calvo'nun tespitiyle bu noktada - Shakespeare'in çılgına dönmüş Berberi'si, Othello'da da olduğu gibi - okurların karşısına karısını katleden bir canavar karakteri çıkmaktadır. Yerlilerin ve Afrikalı Oroonoko'nun şahsında çizilen soylu vahşî portresi ilerleyen sayfalarda vahşî adam portresine dönüşmektedir. ‘Soylu vahşî’ Oroonoko'dan canavar ve

³³¹ Lucien Goldmann, **Roman Sosyolojisi**, Çev. Ayberk Erkay, Birleşik Yayın Evi, 2005, Ankara, s.19

irrasyonel Ceaser karakterine doğru yapılan yolculukta açık bir şekilde yorum yapmamaya gayret gösteren Behn'in suskunlukları, sözlerinden daha kuvvetli ve yüksek sesli bir şekilde konuşmaktadır ve Behn'e gizlemeye çalıştığı ideolojisi hususunda çelme takmaktadır. Siyah adama bir yandan beyaz adamın (kadının) edebiyatında yer verilirken bir yandan o, bu edebiyat vasıtasıyla "öteki" olarak dışlanmaktadır.³³²

Ceaser yozlaşmıştır; fakat her şeye rağmen o bir soyludur. Erdemleri olan değerleri olan bir kahramandır. O da köle ticareti yapmıştır; fakat o, bir insanı köle yapabilme şartı olarak mertçe yapılan bir savaş neticesinde esir almak gerektiğine inanır. O, beyaz adama göre vahşidir; fakat erdemleriyle ve masumluğuyla soyludur. İbn Haldun'un ve Roussau'nun doğal halindeyken daha masum bulunduğu 'soylu vahşi'dir. Yalana ve ihanete onun dünyasında yer yoktur.

Ceaser, yapmış olduğu plana göre intikam alacaktır; fakat kalbinde ve ruhunda duyduğu ızdırabın acısı onu hedefinden saptırır. İçine düştüğü içler acısı bu durum sonucunda mantığını kaybeden Ceaser, cinayeti işlediği bıçağı binlerce kez kalbine doğrultur; fakat intikam alacağını hatırlayarak vazgeçer. İki gün boyunca yemeden içmeden kesilmiş bir vaziyette Clemene'in yanında bu içler acısı durum içinde kalır. Uzandığı yerden kalkacak takati kalmamıştır. Başı dönmekte ve sersemlemiş bir vaziyettedir. Dudaklarındaki uyuşuklukla birlikte nefesi daralmaktadır. Güçsüzlüğüne rağmen, bir yandan "*kalbinin ölü idolünün yasını tutarken*" bir yandan da intikam için iyileşip ayağa kalkmayı ummaktadır. Altı gün boyunca bu vaziyette kalır ve her gün denemesine rağmen yerinden kalkamaz. Bu arada olaylardan habersiz olanlardan bazıları onun bir daha asla dönmek üzere kaçtığını bazıları da başına bir kaza geldiğini düşünürler. Onları aramak için yüz kişi gönderilmiştir.³³³

³³² Manzanar Calvo, **A.g.m.**, s.104

³³³ Behn, **A.g.e.**, Ed. Janet Todd, s.137

Sonunda olan olur ve arayanlar Clemene'in çürüyen bedeninden gelen kokuyu fark ederler. Clemene'in ölü cesedini ve Ceaser'ı bulurlar. Ceaser, içler acısı haline rağmen direnir ve onlara teslim olmak istemez. Güçsüzlüğünü fırsat bilen İngilizler, "*Mutlaka onu canlı olarak ele geçirelim*" deyince, Ceaser sanki ayılmış veya bir rüyadan uyanmışçasına "*Hayır baylar, yanılıyorsunuz artık kırbaçlayacağınız Ceaser'ları bulamayacaksınız...*" der. Onlara "*imansızlar güruhu*" olarak hitap eder ve boğazından bir et parçası keserek önlerine atar. Onlardan ve ölümden korkmadığını aradığı şeyin yaşam olmadığını intikam için yaşadığını söyler.

Ona saldırma cesaretinde bulunan bir İngiliz'i kalbinden bıçaklar ve cansız bedenini yere serer. Bu arada daha önce başarısızlıkla sonuçlanan köle isyanında Ceaser'a yardımcı olan cesur köle Tuscan, "*Seni seviyorum Ceaser ve bu yüzden mümkünse ölmene müsaade etmeyeceğim*"³³⁴ diyerek ona doğru koşar ve onu kollarına alır. Ceaser'dan refleks sonucu gelen darbe Tuscan'ı yaralar. Artık Ceaser'ın daha fazla direnecek gücü kalmamıştır. Ele geçirildikten sonra Ceaser'ı iyileştirmek için her şeyi yaparlar. Birkaç gün boyunca kimse onunla konuşmaz. Altı yedi gün içinde kendine gelir ve yaralarının bir kısmı iyileşir. Konuşabilecek seviyede bir iyileşme gösterdiğinde Behn, onunla konuşup neden Clemene'i öldürdüğüne dair sorular sorar. Ceaser, beni yaşatmayın diyerek onlara yalvarmaktadır. Böylece Behn'le Ceaser arasında geçen son konuşmalar gerçekleşir.

Daha sonra Behn, bir süreliğine diğer kumpanya ile Albay Martin'in bulunduğu bölgeye gider. Ceaser'ın sahibi Trefry, hizmetçiler ve Oroonoko'nun yaralarını tedavi edenler ona en iyi şekilde bakacaklarına dair söz vermişlerdir; fakat Byam, Trefry'i bölgeden uzaklaştırmak için ona numaradan bir görev verir. Onu koruyacak kimsenin olmadığı bir anda Byam'ın planıyla Ceaser barbarca öldürülecektir. Zaten onun da istediği budur. Son arzusu tütün içmek olan Ceaser'ın isteği yerine getirilir. Cellat (Banister) gelir ve öncelikle bazı uzuvlarını, kulaklarını, burnunu keser ve

³³⁴ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.138

daha sonra kestiği parçaları önceden hazırladıkları ateşte yakar. Bu esnada Ceaser hiç bir şey olmamış gibi tütün içmeye devam eder. Kolları da kesildikten sonra başı öne eğilir ve piposu ağzından düşer. Bu esnada hiç ses çıkartmaz ve son nefesini verir. Behn, annesinin ve kız kardeşinin de o esnada orada olduklarını söyler. Daha sonra ibret olsun diye Ceaser'ın parçalara ayrılan bedeni başlıca plantasyonlara gönderilir.³³⁵

Oroonoko ve Imoinda'nın hüsrarla sonuçlanan aşkında, Shakespeare'in Romeo ve Juliet'inde olduğu gibi, iki sevgilinin de birbirlerine kavuşamamaktansa ölümü tercih edişleri tekrarlanır. Bu bakımdan Shakespeare'e olan hayranlığıyla da bilinen Behn'in, kurmaca olduğu iddia edilen metnini, Rome ve Juliet'ten esinlenerek noktalandırdığı yorumu da yapılabilir.³³⁶

2.3.6- Aphra Behn'in Sömürgecilik Anlayışı

Retoriğe ve ideolojiye dönük olarak yapılan bu sosyolojik metin çözümlemesinde, çıkış noktasındaki sorulara cevap bulabilmek için bütün bu olup bitenler karşısında Behn'in tavrının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Ceaser'ın parçalara ayrılan bedeninin plantasyonlara gönderilmesi karşısında Behn'in takındığı tavır oldukça kayda değerdir.

Behn son sözlerinde, Oroonoko'nun parçalanan bedeninden plantasyonlara gönderilen parçalardan bir tanesinin *"Albay Martinin plantasyonuna da gönderildiğin; fakat onun bunu reddettiğini ve plantasyonlarında Ceaser'ın bedeninin parçalarını görmektense valinin ve Banister'in cesedinin parçalarını görmeyi yeğlediğini"* söyler. Albay Martin'i *"Zencilerini ezilmiş [yenik düşmüş] bir kralın ürkütücü görüntüleriyle korkutup onlara açtıkları çektirmeden kontrol edebilen"*³³⁷ bir koloni sorumlusu olarak sunar.

³³⁵ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.135-140

³³⁶ Constantakis, A.g.e., s.277

³³⁷ Behn, A.g.e., Ed. Janet Todd, s.140

Sömürge valisi Byam'ı ise baştan itibaren acımasız, inançsız ve güvenilmez bir insan olarak tanıtır. Ceaser'ı kaçıran gemi kaptanı karakteri itibariyle Byam'a benzemektedir. Ceaser'ın sahibi iyi kalpli Trefry ise Albay Martin'e benzemektedir. Afrika'dan getirilen "zencilerin" köleleştirildikleri sömürgecilik düzeni ve işleyiş biçimi karakterler üzerinden okunacak olursa, Behn'in romanında iki farklı sömürgecilik sistemi ortaya çıkmaktadır:

Birincisi, Behn tarafından onaylanmayan; ikincisi ise onaylanan ve kutsanan sömürgecilik düzenidir. Banister, Byam ve adamlarının, Ceaser ve arkadaşlarını köleleştiren kaptanın şahsında ikiyüzlü, acımasız bir sömürgecilik ve kölelik düzeninin eleştirildiği hissedilmektedir. Bununla birlikte Albay Martin ve Trefry'nin şahsında ise kölelerine eziyet etmeden, şiddet uygulamadan, onları korkutmadan ehlilleştirilmiş bir şekilde hüküm sürebilen bir sömürgeciliğin var olabileceği fikri destekleniyor gözükmektedir. Zaten Trefry ve Albay Martin Oroonoko'ya daima şefkatle yaklaşmakta ve başına gelenleri onaylamamaktadırlar. Bu açıdan her ne kadar karışık bir metin gibi gözükse de baştan sona dek Behn'in retoriği sömürgeciliğe ve köleliğe dair tutumunu ortaya koymaktadır.

Romanda geçen şahıslar ve olaylar tamamen veya bazı kısımları itibariyle kurmaca olsa bile eserde Behn'in ideolojisi söz almaktadır. Kurmaca olması halinde bu ihtimal daha çok güçlenir. Zira romanındaki dünyayı karakterleriyle birlikte kuran Aphra Behn'in bizzat kendisidir. Roman, kurgu değilse de yine aynı sonuca varılabilir; çünkü bu defa da Behn, suskunlukları ve royalist duruşuyla sömürgeciliği desteklemektedir.

Bazı eleştirmenler, Oroonoko'yu Behn'in kölelik ve sömürgecilik sistemine karşı gösterdiği bir tepki ve "*ilk azat etme romanı*"³³⁸ olarak yorumlarken bazılarıysa bu tür bir okumanın çıkmazlarını ve sınırlılıklarını savunmuşlardır. Behn'in kölelik ve sömürgecilik düzenine karşı tutumu farklı çözümlemeler ve okumalar sonucunda ihtilaflar ortaya çıkarsa da romanın

³³⁸ Lipking, A.g.e., s.172

İngiliz edebiyatında soylu vahşinin ilk tasvirlerini bünyesinde barındırdığı iddiası tutarlı gözükmemektedir.

Bununla birlikte Hughes'ın da dikkat çektiği gibi Oroonoko üzerinde yapılan çalışmalarda din konusu ihmal edilmiştir.³³⁹ Oroonoko'nun Hristiyanlara ve beyaz adamın Tanrılarına karşı tepkilerini dile getiren sözleri, Behn'in Hristiyanlığın çelişkilerini sorguladığı izlenimini de vermektedir. Damrosch bu ihtimali şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Okuyucular Oroonoko'nun sesinin ne ölçüde Behn'in kendi sesini yansıladığı üzerinde kafa yorsalar yeridir; nitekim Behn'in metni, hem köleliğe hem Hristiyanlığa karşı bir şikâyet olabileceği gibi, Hristiyanların sahip oldukları gerçek değerlere uygun davranmaları ve kölelerine daha iyi muamele etmeleri için yazılmış bir talep de olabilir.”³⁴⁰

Behn, gücün yanlış kullanımını ve istismar edilmesini³⁴¹ eleştirmektedir. Bu açıdan kölelere Hristiyanlığın öğretilerine uygun olarak muamele edilmesi gerektiği fikrini vurgular gözükmemektedir.³⁴² Yani Hristiyan'ca bir kölelik düzenini istemektedir.

Urgan da Behn'i “Afrikalıların, acımasız Avrupalı sömürgecilerin elinden çektiklerine ilk değinen, insancıl bir tutumla köleliğe ilk karşı çıkan İngiliz yazarı”³⁴³ olarak tanıtmıştır. Chernaik, farklı ve çelişkili bir şekilde metne yaklaşarak yaşamı boyunca royalist duruşundan ödün vermemiş olan Behn'in bu romanında cumhuriyetçi bir tavır sergilediğini iddia etmiştir. Sömürgeciliğe ve köleliğe karşı çıktığını, bütün insanların doğumundan itibaren özgür olduğu fikrini savunan cumhuriyetçilerin ideolojisini benimsediğini iddia etmiştir.³⁴⁴ Bu yorumların her birisi romana ve romanda Behn'in ideolojik ve retorik söylemine dair ufuk açıcı özelliklere sahiptir. Fakat sosyolojik ve sorgulayıcı bir okumayla esere yaklaşıldığında hayatı boyunca

³³⁹ Derek Hughes, “Race, Gender, and Scholarly Practice: Aphra Behn's Oroonoko”, *Essays In Criticism* - A Quarterly Journal Founded By F. W. Bateson, January 20202, No.1, s.17

³⁴⁰ David Damrosch, *Dünya Edebiyatı Nasıl Okunmalı?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul, 2010, s.113

³⁴¹ Nash, *A.g.e.*, s.1

³⁴² Damrosch, *A.g.e.*, s.113

³⁴³ Urgan, *A.g.e.*, s.873

³⁴⁴ Chernaik, *A.g.m.*, s.97

royalizmi savunmuş, aristokrasiyi her zaman övmüş ve aristokrasinin değerlerini ve kabullerini içselleştirmiş olan Behn'in eserini, sömürgecilik ve kölelik karşıtı olarak değerlendirmek aşırı iyimser bir okuma olur.

Starr'ın da belirttiği gibi; her ne kadar Behn, köleliğin ve sömürge pratiklerinin “*sözde uygarlaştırıcı misyonunu*” doğrudan onaylar gözükmesine de Oroonoko'nun saflığını, sahip olduğu meziyetleri, eğitimi ve kültürü Oroonoko'ya eğitmenlik yapmış bir Fransız'a ve Oroonoko'nun bir köle taciri olarak Avrupalılarla olan yoğun temasına atfetmiştir. Behn'in gözünde Batılılaştırılmış bir soylu olması sebebiyle Oroonoko değerlidir. “*Yaratılışı itibariyle kendi ırkından olan ötekilerden farklı olduğu ölçüde uygardır ve bir ölçüde de yetiştirilmesi nispetinde uygardır ki bu onu “Barbarlıktan” izale eden...” Batılıların ona verdikleri eğitimle mümkün olmuştur.*³⁴⁵

Oroonoko'yu Behn'in gözünde değerli kılan diğer kölelerden fiziksel ve entelektüel özellikleriyle de farklı olmasıdır. Büyüleyici vücudu ve fiziksel özellikleriyle adeta fetişize edilen Oroonoko, kendisi olduğu için değil bir Avrupalı (Fransız) tarafından eğitildiği için, dudakları, burnu, kaş, gözü ve sair fiziksel özellikleriyle Avrupalı bir görünüme sahip olduğu için önemlidir.³⁴⁶

Nash'a göre de Behn'in gözünde Oroonoko'yu farklı kılan, ona değer atfederek ona yapılan haksızlık ve işkenceleri kınamasına sebep olan asıl etken, “*kölelik müessesesinin bütünüyle yanlış olması değil*” Oroonoko'nun soylu bir köle olmasından kaynaklanmaktadır.³⁴⁷ Yani bütün köleler Behn'in gözünde aynı statüde değildir. Fergusonun da belirttiği gibi “*Behn, kölelik kurumuna değil Surinam kolonisinin işleyişindeki haksızlıklara ve yönetimdeki yetersizliklere saldırmaktadır.*”³⁴⁸

³⁴⁵ G. A. Starr, “Aphra Behn and the Genealogy of the Man of Feeling”, **Modern Philology**, Vol. 87, No. 4 (May, 1990), The Uni. Of Chicago Press, pp.362-372, s.366

³⁴⁶ Constantakis, **A.g.e.**, s.283

³⁴⁷ Nash, **A.g.e.**, s.14

³⁴⁸ Ferguson'dan aktaran: Anne Fogarty, “Looks That Kill – Violence and representation in Aphra Behn's Oroonoko”, **The Discourse Of Slavery - Aphra Behn to Toni Morrison**, Ed. Carl Plasa & Betty J. Ring, Routledge, İngiltere, 1994, s.6

Behn'in eserinin bulunduğu dönemdeki İngiliz Sömürgeciliğinin işleyişini ve uygulamalarının yansıtması meselesine gelince; Lipking'in ifadesiyle; her ne kadar Behn'in eserinde sunulan İngiltere ve Surinam kolonisine dair yapılan betimlemeler gerçeği bütünüyle yansıtan bir ayna olarak okumak uygun olmasa da eseri, "...gelişmekte olan bir koloninin ilk dönemi olarak" okumak mümkün gözükmektedir."³⁴⁹ Bununla birlikte "*Oroonoko'da Behn'in ilgi çekici primitivizmleriyle Amerika kıtasının yerlilerine dair sunduğu sahneler ve yeni karşılaşmalar kolaylıkla sömürgeci ideolojiyi ifade etmektedir.*"³⁵⁰

Her ne kadar Behn, sömürgecilik ve köleliğe dair çelişkiler gösteren söyleminde kölelerin çektiği sıkıntılara değinse de bir yandan da daha sonra Surinam topraklarının Hollanda'ya verilisinin ve İngiltere'nin bu toprakları ve sahip olduğu zenginlikleri kaybedişinin yasını tutmaktadır. Bu bakımdan Aristokrasiye olan yakınlığından ve royalizminden asla ödün vermeyen Behn, "*II. Charles'ın böylesine zengin toprakları kaybetmesinin yasını tutarak... açık sözlü ve heyecanlı bir kolonyalist gibi yazmaktadır.*"³⁵¹

Fakat Behn'in savunmuş olduğu sömürgecilik modelinde sömürge valisi, kölelerini korkutmaksızın ve onlara işkence etmeksizin hüküm sürebilen Albay Martin gibi bir duruş sergilemelidir. Kölelerin efendileri ise Trefry gibi sempatik ve empatik bir hükmetme biçimine sahip olmalıdır. Bir yandan vali Byam'ı ve yönetim biçimini lanetlerken Albay Martin ve Trefry'nin tutumlarından övgüyle bahseden Behn, İngiliz sömürgeciliğinin nasıl olması gerektiğini işaret etmekte ve sınırlarını çizdiği sisteme meşruiyet kazandırma çabasıdadır.

Frohock, Albay Martin'in sömürgeci pozisyonunu, Louise Pratt'in yayılmacılığın ve 'sömürgeciliğin vicdani tereddütleri' olarak

³⁴⁹ Lipking, **A.g.m.**, s.182

³⁵⁰ Lipking, **A.g.m.**, s.179

³⁵¹ Lipking, **A.g.m.**, s.179

adlandırılabilir tespit ile ilişkilendirmiştir.³⁵² Pratt, doğa bilimcilerin yapmış olduğu gözlem ve gezi yazılarından oluşan yazın türleri üzerine yapmış olduğu incelemesinde, bu durumu, emperyalist yayılcılığın şiddete başvurmaksızın ve [nesnesini] zapt etmeksizin sahiplenmeye duyduğu müthiş bir özlem duygusu olarak ifade etmiştir.³⁵³

Frohock'a göre Behn, İngiliz sömürgecileri arasında sınıf farkı gözeterek karakterler ile sömürgeci uygulamalarını mensup oldukları sınıflarla özdeşleştirmektedir. Kendisince sömürgeciliğin ahlakını ve 'ne'liğini karakterler üzerinden çözümlemektedir. Bu sayede Behn, İngiliz emperyalizmine bir bakıma üst sınıfın elinde estetizm getirirken sömürgelerdeki İngiliz barbarlığını ve kölelere uygulanan şiddetin sorumluluğunu alt sınıfın üzerine yıkmaktadır.³⁵⁴ Bu sayede üst sınıfın mensupları olarak Trefry ve Albay Martin aklanmaktadır. Alt sınıfın değerleri ile özdeşleştirilen Banister, Vali Byam ve adamları üzerinden ise kolonideki düzensizlik eleştirilmiştir. Byam ve Banister devlet erkânından olsalar bile Behn, anlatımında onları aşağı sınıfla özdeşleştirmiştir.* Böylelikle hedef değiştirilmiştir. Kolonideki bu düzensizliğin sebeplerinden bir diğeri ise Behn'in sömürge valisi olduğunu ve seyahat esnasında öldüğünü iddia ettiği babasının ve bütün kolonilerin sahibi olan Lord Willoughby'un yokluğundan ileri gelmektedir.³⁵⁵ Otorite boşluğundan ötürü karmaşa ortaya çıkmıştır. Karmaşanın sebebi otorite boşluğundan istifade eden kişilerin alt sınıfla özdeşleştirilmiş karakterlerinden kaynaklanmaktadır. İlginçtir ki Behn, Albay Martin ve Trefry Oroonoko'nun öldürülmesi esnasında ortada yoktur. Bu üç karakter bir şekilde sömürgeciliğin ve köleliğin vahşetiyle özdeşleştirilmekten her zaman uzaktırlar. *"Behn, İngiliz emperyalizmini estetize etmek için bir*

³⁵² Richard Frohock, "Violence and Awe: The Foundations of Government in Aphra Behn's New World Settings," **Eighteenth-Century Fiction**, Vol. 8: Iss. 4, Article 2, 1996, s.448

³⁵³ Mary Louise Pratt, **Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation**, Routledge - Taylor & Francis-Library, 2003, s.57

³⁵⁴ Frohock, **A.g.m.**, s. 444

* Frohock, Banister ve Byam'ın özdeşleştirildiği sınıf mensubiyeti tespitini, Guffey ve Pacheco'nun Behn'in tutumuna dair yapmış oldukları değerlendirmeler üzerinden yapmıştır. Bakınız: Frohock, **A.g.m.**, s.445, (Dipnot: 18)

³⁵⁵ Frohock, **A.g.m.**, s. 444

*sınıf ikiliği kullanmaktadır. Yeni Dünya Emperyalizminin zulümleri üst sınıfa mensup plantasyon sahipleri tarafından gerçekleştirilmemektedir.*³⁵⁶

Bu açıdan üst sınıfla içli dışlı bir yaşantıya sahip; aristokrasinin prensiplerini benimsemiş ve savunmuş bir psödo-aristokrat olarak Behn, üst sınıfın mensuplarını savunmakta ve onları sömürgeciliğin zalim uygulamalarıyla özdeşleştirilmekten uzak tutmaya çalışmaktadır. Bir yandan köleliğe karşı çıkmak bir yandan da kölelik müessesinin sürdürülmesine sebep olan zümreyi desteklemek; sömürgeciliğin ve köleliğin acımasız uygulamalarından aklamaya çalışmak Behn'i içinden çıkılmaz bir çelişkinin ortasına itmektedir.

Şiddet olmaksızın kölelere hükmetmek ve böyle bir ortamda sömürge düzenini sürdürebilmek mümkün müdür? Mümkün olsa bile böyle bir sistemin insani oluşu da ayrı bir tartışma konusudur. Bununla birlikte Frohock'a göre bu tarz bir sömürge düzenine rastlamak doğada değil ancak kurmaca bir dünyada mümkün olabilir. Her ne kadar Behn'in savunuculuğunu yaptığı üst sınıf mensubu sömürgeciler şiddetle özdeşleştirilmekten kaçınsa da bu mümkün gözükmemektedir.³⁵⁷ Bu açıdan Behn'in ütöpik bir sömürgecilik düzeninden yana olduğu yorumu yapılabilir.

Behn, her halükarda sömürgeciliği savunmaktadır ve eseriyle Restorasyon sonrası İngiltere'nin iç politikalarını yansıtırken bir yandan da kendine has üslubu ve yorumuyla İngiltere'nin sömürgeci nüfuzunu kuramsallaştırmaktadır.³⁵⁸ Bu kurama göre hatalarına rağmen sömürgecilik var olmak zorundadır. Hatalar üst sınıfa ait değildir. Behn, arabuluculuk yapan bir barış elçisi edasıyla sömürgeciliği ehlîleştirirken yanılsamalar üreterek sömürgeciliğin şiddet olmaksızın da var olabileceği iddiasını savunmaktadır. Fakat Albay Martin ve Trefry'nin şahsında sunulan masum bir sömürgecilik düzeni gerçek hayatın neresindedir? Böyle bir sömürge

³⁵⁶ Frohock, **A.g.m.**, s. 444

³⁵⁷ Frohock, **A.g.m.**, s.452

³⁵⁸ Frohock, **A.g.m.**, s.437-52

düzeni teori de mümkün olsa bile bu düzenin uygulama da alt sınıfla özdeşleştirilen Byam, Bannister ve diğerlerinin şiddet ve vahşet içerikli sömürgeciliğinden ayırt edilebilirliği ne derecede somuttur? Eserde Behn'in sunmuş olduğu sömürgecilik düzeninin işlerliğini görmek mümkün gözükmemektedir.

Üretmiş olduğu yanılsama sayesinde Behn'in eseri, ilk köle azat etme romanı ve sömürgecilik karşıtı bir metin olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan metnin ve yazarın retorik-ideolojik boyutunun okurlar tarafından tam manasıyla anlaşılmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Metin, bazı okurlarda ve eleştirmenlerde oluşturduğu etki itibarıyla sömürgecilik karşıtı bir metin olarak yorumlanmıştır.

Oroonoko'yu sömürgecilik ve köleliğe dair yeni bir paradigma olarak okuyan Ferguson, Behn'in çelişkili tutumunu “*plantokratik*” ideolojiyi destekliyor olmasıyla açıklamaktadır. Yani Behn, ‘*plantokrasi*’den³⁵⁹, plantasyon sahibi aristokratların ve üst sınıf mensuplarının sömürgecilik ve kölelik konusundaki ideolojik tutumlarından yana bir tavır sergilemektedir.³⁶⁰ Todd'un, Behn'in mensubu olduğu sınıf konusundaki ‘*psödo aristokrat*’ tespiti de bu açıdan tutarlılık göstermektedir. Behn, Oroonoko'nun ünlü nutkunda; her ne kadar kölelik karşıtı ve kölelerin azat edilmesine yönelik bir perspektifi onaylar gözüksün de yine de “...Afrikalılara karşı Avrupa-merkezli tutumlar üzerinde yoğunlaşarak ve sömürgeci statükoyu destekleyerek örtük olarak da olsa plantasyon sahiplerinin yönetimini destekleyen plantokratik ideolojiye imtiyaz tanımaktadır.”³⁶¹

Behn'in bir barış elçisi edasıyla kölelere karşı takındığı tavır, daha önce Fanon'dan alıntılanan anne tipolojisiyle ilişkilendirilebilir. Sömürgeci, bir anne edasıyla kölelerine muamelede bulunurken evladına şefkatle yaklaşan

³⁵⁹ “Plantokrasi” tanımı için bakınız: “*Plantasyon sahiplerinden oluşan yönetici sınıf*”:

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/plantocracy>, Erişim tarihi: 13.9.2012

³⁶⁰ Moira Ferguson, “Oroonoko: Birth of a Paradigm”, **New Literary History**, Vol. 23, No. 2, Revising Historical Understanding, Spring, 1992, s.356

³⁶¹ Ferguson, **A.g.m.**, s.356

ve onu düşmanlarından koruyan bir anne imajıyla kendini göstermez. Eğer bu imajı benimserse sömürge toplumuna hastalıklı olduğu yanılsamasını kabul ettiremez. Zira sömürgecinin asıl niyetinde, kendisini, sömürülenlerin bilinç altında “...sapık çocuğunu intihar etmekten ve kör iç güdülerine yol vermekten koruyan bir anne....”³⁶² olarak inşa etme niyeti vardır. Bu bakımdan Behn’in çizdiği anne portresi, doğuştan itibaren hastalıklı olan çocuğunu “*kendi kendini yok etme eğiliminden*” koruyan bir anne olarak ortaya çıkar.³⁶³

Behn, siyah ırkın ne olduğunu ve neye müstahak olduğunu bizzat soylu, siyahî kahramanı Oroonoko’nun hitabında dile getirmiştir: Siyah ırk, hastalıklıdır, sömürülesidir, mizaçları gereği köle olmayı hak etmektedir. Avrupa ırkı ise – özel olarak İngilizler – üstündür. İngilizler, tabiatları gereği hükmetmeye ve sömürmeye layıktır. Bu yüzden sömürgecilik sürdürülmeli ve desteklenmelidir. Fakat üretilen yanılsamalarla üst sınıf mensubu ve arsitokrat plantasyon sahipleri, sömürgeci bir ulusun barış elçileri olarak sunulmalıdır.

³⁶² Fanon, **A.g.e.**, s.206

³⁶³ Fanon, **A.g.e.**, s.206

SONUÇ

Behn ve eseri “*Oroonoko veya Soylu Köle*” hakkında yapılan okumalarda Behn’in kölelik ve sömürgecilik karşısındaki tutumu genel itibariyle özetlenecek olursa iki şekilde anlaşılmıştır. Kimilerine göre ilk köle azat etme romanı veya kölelik ve sömürgecilik karşıtı bir eser olarak okunan Oroonoko, kimilerine göreyse sömürgecilik ve kölelik düzenine karşı değildir; aksine sistemi desteklemektedir. Birinci ihtimali desteklemek, yani Behn ve eserinin ilk köle azat etme romanı veya kölelik ve sömürgecilik karşıtı bir eser olduğunu savunmak, kolay bir yorumlama ve okuma çabasına talip olmaktadır. Zira yüzeysel bir okumayla bu yorumu yapmak zaten mümkündür. Bu okuma biçimi, tıpkı Defoe’nin Robinson Crusoe’sunu okuyup romanın bir maceracının günlüğü olduğunu iddia etmek kadar kolaydır. Fakat sosyolojik eleştiriyi benimseyerek eseri okumak, araştırmacıya ekstradan iş çıkartmaktır. Hem rutinleşmiş kabulün yanlışlığını veya doğruluğunu test etmek hem de daha uzun bir uğraş gerektiren ikinci kabulün doğruluğunu ispat etmeye çalışmaktır.

Bu bağlamda yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- İlk köle azat etme romanı olarak adlandırılan “*Oroonoko veya Soylu Köle*” romanı sömürgecilik ve kölelik düzenine karşı değildir. Çünkü şahıslar üzerinden okunduğunda iki tip sömürgecilik ve kölelik anlayışı sunulmaktadır. Birinci tip sömürgecilik meşruiyet için şiddetten ve işkenceden yanayken; ikinci tip sömürgecilik ise – her ne kadar sömürgecilik ve köleliğin hiçbir şekilde meşruluğu söz konusu olmasa da – kölelerine işkence etmeden söz geçirebilen ehlilleştirilmiş bir düzendir. Behn, birincisini yermekte ikincisini yüceltmekte ve bu

vesileyle kendince kuramsallaştırdığı bir sömürgecilik ve kölelik sistemine meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır. Bu tarz bir sömürge düzeni yalnızca kurmaca bir dünyada mümkün olabilir; bu bakımdan Behn, ütöpik bir sömürgecilik anlayışını teorize eder. Zira Behn'in eserinde kınadığı sömürgecilik şeklinin uygulamalarını bol miktarda görmek mümkünken; estetize ettiği sömürgecilik düzeninin somut delillerini görmek zordur. Teorisini yalnızca Albay Martin ve Trefry'nin şahsında kuramsallaştırma çabasıdır. Oroonoko idam edilirken her nedense üst sınıfın değerleriyle özdeşleşmiş olan Behn, Albay Martin ve Trefry tesadüfî bir şekilde olay yerinde bulunmazlar. Zira barış elçileri bu tür sahneleri görmeye dayanamaz. Böylece sömürgeciliğe ve köleliğe yönelecek olan nefret bu şahıslardan uzak tutulur.

- Eserde Afrika toplumları arasında savaşlar olduğu ve bu savaşlarda sürekli karşı taraftan esir alınan insanların köleleştirilerek Afrikalılar tarafından İngilizler'e satıldığı ve doğal olarak sistemi bizzat Afrikalılar'ın destekledikleri vurgulanır. Üstelik romanın kahramanı Oroonoko da zamanında köle tacirleri ile işbirliği yapmış bir Afrikalı Prens olarak kurgulanmıştır. Fakat Behn, Afrika toplumları arasında geçen savaşların sebebine değinme zahmetinde bulunmamış ve bu sorunu açıklığa kavuşturma gereği duymamıştır. Afrika toplumlarının Avrupalılar tarafından kışkırtıldığı gerçeği açıklanmamıştır.
- Behn'in gözünde bütün köleler aynı değere sahip değildir; doğal olarak eşit de değillerdir. Onun gözünde önemli ve değerli olan köle, fiziksel özellikleri ve Avrupalı eğitimiyle romanın başkahramanı, soylu köle Oroonoko ve sevgilisi soylu Imoinda'dır. Oroonoko'nun özgürlük mücadelesinde sömürgeci şiddet tarafından sindirilen köleler korkarak onu yalnız

bırakırlar. Utanç ve ızdırap içinde kalan Oroonoko, kendisini yalnız bırakan köleleri “doğuştan köle ruhlu, Hristiyanların oyuncağı ve köpekleri olmaya uygun varlıklar” olmakla itham eder. Yani Behn, eski Roma’dan beri süregelen “bazıları doğuştan itibaren hükmetmek ve yönetmek için bazıları ise köleliğe mahkûm olmak için dünyaya gelirler” düsturunu, Oroonoko’nun soydaşlarına karşı yapmış olduğu konuşmayla dile getirir. Bu bakımdan Oroonoko’nun hitabında Behn’in sesi, ideolojisi yankılanmaktadır. Achabe’nin, Joseph Conrad’ın sömürgecilik karşıtı kabul edilen meşhur eseri, “Karanlığın Yüreği” adlı eseri için yaptığı yorumla ilişkilendirilecek olursa; Oroonoko’da bir yandan kölelerin çektiği sıkıntılar için empati havası esmekte diğer taraftan da “doğuştan köle ruhlu, Hristiyanların oyuncağı ve köpekleri olmaya uygun varlıklar” söylemiyle “ırkçılığın demirden dişi bilenmektedir.”

- Şehvet düşkünü yaşlı bir kral kurgusuyla başlayan keyfi sunum ve tasvirlerde ötekileştirici, oryantalist ve ırkçı tutum baştan sona dek sürmektedir. Behn, her ne kadar Surinam toplumunu özelliklerinde, kahramanı Oroonoko ve sevgilisi Imoinda’nın şahsında ‘soylu vahşi’yi sunsa da eserin sonuna doğru tasvir edeceği kolonyal karşılaşmalarda bu tutumdan uzaklaşarak diğer yerlileri ‘irrasyonel varlıklar’ olarak sunmuştur. Behn, Avrupalıların kendileri haricindeki toplumlara nazaran üstün olduğunu; yerlileri yönetmenin, onlara hükmetmenin; batıl inançları, aslı astarı olmayan dini ve hayali kavramları onlara kabul ettirebilmenin kolaylığına dikkat çeker. Yerliler, sömürgeci bir ulusun evlatları tarafından işlenmeye müsait olan ‘boş levhalar’ olarak sunulur. Avrupa hegemonyası meşruiyetini ötekilerden üstün olmaktan, rasyonalist olmaktan alır.
- Behn, royalizmi ve aristokrasinin ideolojisini benimsemesi sebebiyle de sömürgecilik ve kölelik karşıtı değildir. Zira yeri

geldiğinde ajanı olarak yeri geldiğinde edebiyatıyla siyasi görüşlerine hizmet ettiği Kral II. Charles ve hanedanlığına gönülden bağlıdır. Zaten dönem itibariyle sömürgeci ve köleci düzen krallığın maddi manevi teşvikinden nasibini almaktadır.

Bu sonuçlar bağlamında ortaya çıkan hakikat, sosyolojik okuma sanatının eser analizinde ortaya koyduğu sorgulayıcı ve bütüncül yaklaşımın rutin okumaları ve algılayışları bozduğu ve okura yeni ufuklar açtığı gerçeğidir. Sosyolojik düşünmek, varlığıyla her an toplumun bir parçası olan bireyin edebiyattan siyasete kadar kullanabileceği bütüncül bir kavrayış tarzıdır. Toplumumuzdan benimsemesini beklediğimiz okuma ve kavrama biçimi; sosyolojik okuma uğraşında olduğu gibi, sorgulayıcı ve kuşatıcı bir nazarla bütün faktörleri hesaba katarak gerçekleştirilecek bir idrak ve tefekkür biçimidir.

KAYNAKÇA

- ACHABE, Chinua, "An Image of Africa: Racism in Conrad's Heart of Darkness." An Authoritative Text, Background and Sources, Criticism. 3rd ed. Ed. Robert Kimbrough, London: W. W Norton and Co., 1988, pp. 251-261
- ADAÇAY, F. R. ve İSLATİNCE H., İktisadi Düşünceler Tarihi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009
- AKTUNÇ, Hulki, "Söz Almak", Kitap-lık, Romanda İdeoloji, YKY, Sayı:120, Ekim 2008
- ALVER, Köksal, "Edebiyatın Sosyolojik İmkânı", Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006
- ALVER, Köksal, "Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş, Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006
- ARARGÜÇ, M. Fikret, "Sömürgeci Ve Emperyalist Söylem Işığında Rudyard Kipling Ve Kim" Doktora Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2002
- AYDIN, Ertuğrul, "Edebiyat Sosyolojisi Ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev Ve Öncelikleri", Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006
- AZİM, Firdous, The Colonial Rise of the Novel, Taylor & Francis e-Library, USA, 2002
- BAILEY, Anne C., African Voices of the Atlantic Slave Trade – Beyond the Silence and the Shame, Beacon Press, Boston, 2005
- BAUMAN, Zygmunt, Sosyolojik Düşünmek, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010
- BEHN, Aphra, Oroonoko, The Rover and Other Works, Ed. Janet Todd, Penguin Books, England, 2003
- BEHN, Aphra, Sir Patient Fancy, (Okuyucuya bölümünden), http://www.gutenberg.org/files/27273/27273-h/patient.html#patient_reader, Erişim Tarihi: 09.07.12
- BERNBAUM, Ernest, "Mrs. Behn's Biography Fiction", PMLA Vol. 28, Modern Language Association, 1913, (432-453)
- BİLGEGİL, M. Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât), Enedrun Kitabevi, İstanbul, 1989
- BİLGİN, Nuri, Kimlik İnşası, Aşina Kitaplar-Turmaks Yayınları, Ankara, 2007

- BILGER, Audrey, "Aphra Behn: The Original Punk-Rock Wordsmith", Bitch Magazine: Feminist Response to Pop Culture, Spring 2007, Issue 35
- BLAIN, Virginia, P. Clements, I. Grundy, The Feminist Companion to Literature in English, B. T. Batsford Ltd., England, 1990
- BONN, Julien D. (Ed.): A Comprehensive Dictionary of Literature, Abhishek Publications, India, 2010
- BOLLAS, Christopher, "Edward Said'i Sunuş", Freud ve Avrupalı Olmayan, (Çeviren: Erol Mutlu), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2004
- BRODIE, Richard, VIRUS OF THE MIND- The New Science of the Meme, Hay House, London, 2009
- BURKE, Peter, Gutenberg'ten Diderot'ya Bilginin Toplumsal Tarihi, Çev. Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004
- CAN, Şefik, Klasik Yunan Mitolojisi, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 6. Baskı, (Tarih Verilmemiş)
- CANBAY, Tatar Hüsniye, "İrkçilik ve Öteki", Türk Yurdu, Mart 2012, Cilt 23, Sayı 295
- CASHMORE, Ellis, Encyclopedia Of Race And Ethnic Studies, Taylor & Francis e-Library, New York, 2004
- CESAIRE, Aime, Sömürgecilik Üzerine Söylev, Çev. Güneş Ayas, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2005
- CHERNAIK, Warren, "Captains and Slaves: Aphra Behn and the Rhetoric of Republicanism", Seventeenth Century, Seventeenth Century, Spring 2002, Vol. 17 Issue 1, 97-107
- CONNERTON, Paul, Toplumlar Nasıl Anımsar?, Çev. Aleaddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999
- CONSTANTAKIS, Sara, (Project Editor), Novels for Students, Volume 35, Cengage Learning, USA, 2011
- COŞKUN, İsmail, "Sömürgeciliğin İşleri ve Günler'i: Robinson Crusoe", Sosyoloji Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 3. Dizi- 7. Sayı, 2003
- COŞKUN, Sezai, "Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları İçin Bir Yöntem denemesi", Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

CUMA, Ahmet, "Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi- Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:22, 2009

ÇETİN, Nurullah, "Bir Türk Edebiyatı Sosyolojisi Tasarımı, Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları İçin Bir Yöntem Denemesi", Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

ÇETİN, Nurullah, Mitoloji Karanlıktan Aydınlığa Kaçış Özlemidir, 6 Mayıs 2010, http://www.edebiyatufku.com/artikel.php?artikel_id=1079, Erişim Tarihi: 27.12.2011

ÇETİN, Nurullah, Kitap Tahlili: Emperyalist Oryantalizmin Kılavuzu Bir Roman: Robinson Crusoe, 3 Ekim 2011, http://www.edebiyatufku.com/artikel.php?artikel_id=1238, Erişim Tarihi 23.12.2011

ÇETİN, Nurullah, Kitap Tahlili: İstanbul'un Fethine Oryantalist Kuşatma, 2 Eylül 2011, http://www.edebiyatufku.com/artikel.php?artikel_id=1220, Erişim Tarihi: 27.12.2011

DAMROSCH, David, Dünya Edebiyatı Nasıl Okunmalı?, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul, 2010

DEFOE, Daniel, Robinson Crusoe, Oxford World Classics, (Edited by Thomas Keymer ve James Kelly), 2007, England

DEMİRÖZÜ, Damla, İlk Dönem Yunan Romanında (1834-1880) Öteki İmajı, Ankara Üni. DTCF Dergisi 43, 1 (2003)

DEVELLİOĞLU, Ferid, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001

EAGLETON, Terry, Edebiyat Kuramı, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011

ECO, Umberto, Genç Bir Romancının İtirafları, Çev. İlknur Özdemir, Kırmızıkeçi Yayınları, İstanbul, 2011

ELIOT, T.S., Edebiyat Üzerine Düşünceler, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007

EQUIANO, Olaudah, The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, Or Gustavus Vassa, The African, Hogarth Blake Ltd., London, 2008,

ERDOĞAN, Türkan, "Türkiye'de Edebiyat Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine Düşünceler" Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

- ERSOY, Arif, İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008
- ESCARPIT, Robert, "Edebiyat Sosyolojisi", Çev. Salih Özer, Ed. Alver Köksal, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006
- FANON, Frantz, Yeryüzünün Lanetleri, Çev. Şen Süer, Versus Yayıncılık, İstanbul, 2011
- FERGUSON, Moira, "Oroonoko: Birth of a Paradigm", New Literary History, Vol. 23, No. 2, Revising Historical Understanding (Spring, 1992), pp. 339-359
- FERRO, Marc, Sömürgecilik Tarihi - Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl, Çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011
- FINKE, Laurie, "Ideological Construction", Rereading Aphra Behn – History, Theory, And Criticism, Ed. Heidi Hunter, London, 1993
- FOGATRY, Anne, "Looks That Kill – Violence and representation in Aphra Behn's Oroonoko", The Discourse Of Slavery - Aphra Behn to Toni Morison, Ed. Carl Plasa & Betty J. Ring, Routledge, England, 1994
- FROHOCK, Richard, "Violence and Awe: The Foundations of Government in Aphra Behn's New World Settings," Eighteenth-Century Fiction, Vol. 8: Iss. 4, Article 2, 1996
- GAME, Ann & METCALFE, Andrew, Tutkulu Sosyoloji, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999
- GOLDMANN, Lucien, Roman Sosyolojisi, Çev. Ayberk Erkay, Birleşik Yayın Evi, 2005, Ankara
- GOREAU, Angeline Reonstrcuting Aphra A Social Biography of Aphra Behn, The Dial Press, New York, 1980
- GRISWOLD, Wendy, "Edebiyat Sosyolojisinde Son Gelişmeler", Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006
- HALDUN, İbn, Mukaddime, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988
- HEATON, Herbert, Avrupa İktisat Tarihi- İlkçağdan Sanayi Devrimine, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s.292
- HUGHES, "Derek, Race, Gender, and Scholarly Practice: Aphra Behn's Oroonoko", Essays In Criticism A Quarterly Journal Founded By F. W. Bateson, January 2002

HUGES, Derek, "The Restoration Theatre", The Cambridge Companion to Aphra Behn, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004

İNAM, Ahmet, "Edebiyat Gönül Kürede", Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

KACHUR, Matthew, "Slavery in the Americas: The Slave Trade", (Philip Schwarz, Ph.D., General Editor), Infobase Publishing, New York, 2006

KAHYAOĞLU, Orhan, "Kurgu Hayattan Daha Güvenilir", Kitap-ık, Romanda İdeoloji, Ekim 2008, Sayı 120, YKY, İstanbul

KAMM, Antony, Biographical Companion to Literature in English, Scarecrow Press Inc., USA, 1993

KARPAT, Kemal, Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009

KAYA, Yaşar - TATAR, Taner, Gelenekten Modernliğe Kalıplaşan Yenilik, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2008

KENYATTA, Jomo, Facing Mount Kenya: The Tribal Life of The Gikuyu, Mercury Books, Britain, 1965

KIPLING, Rudyard, Hymn to U.S. Imperialism, "The White Man's Burden", <http://historymatters.gmu.edu/d/5478/>, Erişim Tarihi: 15.05.12

KOLCU, İhsan, Edebiyat Kuramları Tanım-Tahlil-Tenkit, Salkım Söğüt Yayınları, Ank., 2008

KOLOMB, Kristof, Seyir Defterleri, Çev. Sait Maden, Çekirdek Yayınları, İstanbul, 1999

KURT, İrfan, Halk Kültüründe Hiciv ve "Manda Yuva Yapmış Söğüt Dalına" Gerçeği, İ.T.Ü. Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, <http://www.turkuler.com/yazi/halkkulturunde.asp>, Erişim Tarihi: 06.01.2012

KÜÇÜKALP, Kasım ve CEVİZCİ, Ahmet, Batı Düşüncesi- Felsefi Temeller, İSAM Yayınları, 2010, İstanbul

LANSON, Gustave, "Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji", Çev. Cemil Meriç, Hisar Dergisi, Sayı: 154, Ekim 1976

LEPORE, Jill, Encounters in the New World: A History in Documents, Oxford University Press, New York, 2000

LIPKING, Joanna, “‘Others’, slaves, and colonists”, The Cambridge Companion to Aphra Behn, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004

LOOMBA, Ania, Kolonyalizm Postkolonyalizm, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000

LURAGHI, Raimondo, Sömürgecilik Tarihi, Çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul, 2000

MANZANAS CALVO, Ana Maria, “Ideological Tensions in Aphra Behn’s Oroonoko”, Sederi 6, 1996

MARSHALL, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman A. Ve Derya K., Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009

MARDİN, Şerif, “Oryantalizmin Hasır Altı Ettiği”, Doğu Batı - Oryantalizm I, Yıl: 5, Sayı: 20, Ağustos, Eylül, Ekim-1 2002

MEMMI, Albert, Sömürgecinin Portresi-Sömürgeleştirilenin Portresi, Çev. Şen Süer, Versus Kitap Yayınları, İstanbul, 2009

MERİÇ, Cemil, Sosyoloji Notları ve Konferansları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

MERİÇ, Cemil, “Edebiyat ve Sosyoloji”, Hisar Dergisi, Sayı:83, Kasım, 1970

MERİÇ, Cemil, “Edebiyat ve Sosyoloji II”, Hisar, Sayı:84, Aralık, 1970

MERRILL, Francis E., “Edebiyat Sosyolojisi”, Çev. Gubse Uzun, Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

METZGER, Lore, Introduction to Oroonoko or the Royal Slave, W. W. Northon & Company, USA, 1997

MICHAUD, Guy, “Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması”, Çev. Hilmi Uçan, Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

MILLS, C. Wright, Toplumbilimsel Düşün, Çev. Ünal Oksay, Der Yayınları, İstanbul, 2000

MONTAIGNE, Michel de, Denemeler, Çev. Sabahattin Eyuboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003

MORAN, Berna, Edebiyat Kuramları Ve Eleştirisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007

MORETTI, Franco, Mucizevî Göstergeler - Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine, Çev. Zeynep Ok, Metis Yayınları, İstanbul, 2005

NASH, Julie, "Aphra Behn (1640-1689)", British Writers- Retrospective Supplement III, (Ed. Jay Parini), Charles Scribner's Sons, USA, 2010

NELSON, John S. ve diğ erleri, Retorik Hermeneutik Ve Sosyal Bilimler, Der. Ve Tercüme: Hüsametlin Arslan, Paradigma Yay., İstanbul, 2002

NOBLE, Trevor, "Sosyoloji ve Edebiyat", Çev. Nurettin Çalışkan, Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

O'DONNELL, Mary Ann, "Aphra Behn: the documentary record", The Cambridge Companion to Aphra Behn, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004

ORWELL, George, Rudyard Kipling, http://www.george-orwell.org/Rudyard_Kipling/0.html, Erişim Tarihi: 15.05.12

O'TOOLE, Michael, "Shakespeare's Natives: Ariel and Caliban in The Tempest", Colombia University, <http://www.columbia.edu/itc/lithum/gallo/tempest.html> Erişim Tarihi: 29.04.2012

Oxford Advanced Learner's Dictionary, 7th Edition, Ed. Sally Wehmeier, OU Press, Oxford, 2006

Oxford English Dictionary, V.4.0.02, Second Edition on Cd-rom, 2009

ÖZGÜVEN, Ali, İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teorileri, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992

PIGG, Daniel, "Trying to Frame the Unframable: Oroonoko as Discourse in Aphra Behn's Oroonoko", Studies in Short Fiction 34, by Newberry College, 1997

POSPELOV, Gennadiya, Edebiyat Bilimi, Çev. Yılmaz Onay, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, 2005

PRATT, Mary Louise, Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation, Routledge - Taylor & Francis e-Library, 2003

RIFAT, Sema, "Romanlarını Nasıl Yazıyorlar (Umberto Eco)", Kitap-lık, (Romanda İdeoloji), Ekim 2008, sayı 120, YKY, İstanbul

RONAN, Colin A., Bilim Tarihi, Çev. Ekmeleddin İ. - Feza G., Tübitak Yayınları, Ankara, 2005

ROUSENTHAL, Laura J., "Oroonoko: reception, ideology, narrative strategy" The Cambridge Companion to Aphra Behn, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004

ROUSSEAU, Jean Jacques, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Ve Temelleri Üzerine, Çev. Hakan Zengin, Felsefe Dizisi – Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003

RUPPEL, Richard, “Colonial Fiction”, Encyclopedia of Twentieth-Century British and Irish Fiction Vol. 1., Ed. Brian Shaffer. Wiley-Blackwell, USA, 2010

SAID, Edward W., Şarkiyatçılık - Batının Şark Anlayışları, Çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 2010

SERDAR, Z., DAVIES, M.W., NANDY, A., Batı Irkçılığının Kaynakları-Bir Manifesto, Çev. Fatih Bayram, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1997

SKIRBERKK, G. ve GILE, N., Antik Yunan’da Modern Dönem, Çeviren: Emrah Akbaş, Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul, Ekim 2006

SPIELVOGEL, Jackson J., Glencoe World History, National Geographic Society, USA, 2005

STAEL, Madame, Edebiyata Dair, Çev. Safiye ve Vahdi HATAY, MEB Yayınları, İstanbul, 1997

STAVES, Susan, “Behn, women, and society”, The Cambridge Companion to Aphra Behn, Ed. Derek Hughes and Janet Todd, Cambridge University Press, England, 2004

STARR, G. A., “Aphra Behn and the Genealogy of the Man of Feeling”, Modern Philology, Vol. 87, No. 4 (May, 1990), The University Of Chicago Press, (pp.362-372)

STEVICK, Philip, Roman Teorisi, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010

ŞAN, Mustafa Kemal, Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar, Ed. Köksal Alver, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2006

TALAS, Cahit, Ekonomik Sistemler, İmge Kitabevi, Ankara, 1999

TATAR, Taner, Sömürgecilik Sosyolojisi (Ders Notu), İnönü Üniversitesi, Malatya, 2009

TATAR, Taner, Edebiyat Sosyolojisi Ders Notu, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2011

TATAR , Taner, Ders Notları: Atlantik Köle Ticareti Ve Kölelik, İnönü Üni., Malatya, 2012

TODD, Janet, The Secret Life of Aphra Behn, Pandora, England, 2000

URGAN, Mina, İngiliz Edebiyatı Tarihi, Ed. E. Erment, P. Çelikel, YKY, İstanbul, 2010

VICO, Giambattista, Yeni Bilim, Çev. Sema Önal, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007

WEBERLING, J. E. (Ed.), The 100 Most Influential Writers Of All Time, Britannica Educational Publishing, New York, 2010

WELLEK, Rene & WARREN, Austin, Edebiyat Teorisi, Çev. Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993

WEST, David, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, (Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya), Çev: Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005

WILLIAMS, Eric, Capitalism and Slavery, The University of North Carolina Press, USA, 1994

WOODCOCK, George Aphra Behn - The English Sappho, Black Rose Books, Canada, 1989

WOOLF, Virginia, Kendine Ait Bir Oda, Çev. Suğra Öncü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

WYLIE, Sypher, A Note on the Realism of Mrs. Behn's Oroonoko, Modern Language Quarterly, September, 1942, 3 (3): 401-405

YANG, Tsai-Hua, "The Imperial Gaze In Aphra Behn's Oroonoko", Whampoa - An Interdisciplinary Journal, 49, 2005

YAVUZ, Hilmi, Modernleşme, Oryantalizm ve İslam, Boyut Kitapları Yayınları, İstanbul, 1999

YAVUZ, Hilmi, "Romancı Modern Bir Masalcıdır", Ed. Mustafa Armağan, Hilmi Yavuz ile Doğu'ya ve Batı'ya Yolculuk, Ropörtajı Yapan: Mehmet Erdoğan (Yağmur, Sayı 3, 1999)

YAVUZ, Hilmi, "Şiir Kimliğimizdir", Ed. Mustafa Armağan, Hilmi Yavuz İle Doğuya ve Batıya Yolculuk, Ropörtajı Yapan: Nilüfer Kuyaş (Milliyet, 5.6.1988)

YILMAZ, Durali, Roman Sanatı ve Toplum, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011

ZAHAR, Renat, Sömürgecilik Ve Yabancılaşma, İnsan Yayınları, Çev. Bayram Doktor, İstanbul, 1999